

Затверджено
Наказ Вищого навчального закладу
Укоопспілки «Полтавський
університет економіки і торгівлі»
18 квітня 2019 року № 88-Н
Форма № П - 4.04

ВИЩИЙ НАВЧАЛЬНИЙ ЗАКЛАД УКООПСІЛКИ
«Полтавський університет економіки і торгівлі»
Інститут бізнесу та сучасних технологій технологій
Форма навчання денна
Кафедра фінансів та банківської справи

Допускається до захисту
Завідувач кафедри _____ О.В. Яріш
«____» _____ 2020 р.

ДИПЛОМНА РОБОТА
на тему:
БЮДЖЕТНА ПОЛІТИКА СОЦІАЛЬНО-ЕКОНОМІЧНОГО
РОЗВИТКУ РЕГІОНУ
(на прикладі Полтавської області)

зі спеціальності 072 «Фінанси, банківська справа та страхування»
освітня програма «Фінанси і кредит»
освітнього ступеня магістра

Виконавець роботи Павлишин Даниїл Геннадійович

(підпис, дата)

Науковий керівник к.е.н., доц. Сидоренко-Мельник Г.М.

(підпис, дата)

Рецензент Артюх-Пасюта О.В.

Полтава 2020

ЗМІСТ

ВСТУП.....	4
РОЗДІЛ 1 ТЕОРЕТИЧНІ ЗАСАДИ БЮДЖЕТНОЇ ПОЛІТИКИ СОЦІАЛЬНО-ЕКОНОМІЧНОГО РОЗВИТКУ РЕГІОНУ	8
1.1 Економічна сутність, функції і принципи бюджетної політики соціально-економічного розвитку регіону	8
1.2 Бюджетна політика як інструмент регулювання соціально- економічного розвитку	15
1.3 Фінансова децентралізація як умова реалізації бюджетної політики соціально-економічного розвитку регіону	27
Висновки за розділом 1	36
РОЗДІЛ 2 БЮДЖЕТНА ПОЛІТИКА У ЗАБЕЗПЕЧЕННІ СОЦІАЛЬНО-ЕКОНОМІЧНОГО РОЗВИТКУ ПОЛТАВСЬКОЇ ОБЛАСТІ	38
2.1 Аналіз бюджетної політики соціально-економічного розвитку України	38
2.2 Загальна характеристика Полтавської області	54
2.3 Аналіз бюджетної політики соціально-економічного розвитку Полтавської області	67
Висновки за розділом 2	81
РОЗДІЛ 3 СТРАТЕГІЧНІ ПРІОРИТЕТИ ТА НАПРЯМИ БЮДЖЕТНОЇ ПОЛІТИКИ СОЦІАЛЬНО-ЕКОНОМІЧНОГО РОЗВИТКУ РЕГІОНУ	83
3.1 Комплексність та напрями вдосконалення бюджетної політики регіону	83
3.2 Сценарії соціально-економічного розвитку Полтавської області в контексті бюджетної політики	92
3.3 Інструменти забезпечення дієвості реалізації бюджетної	

політики соціально-економічного розвитку регіону	107
Висновки за розділом 3	116
ВИСНОВКИ	118
СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ІНФОРМАЦІЙНИХ ДЖЕРЕЛ	124
ДОДАТКИ	136

ВСТУП

Вагомим інструментом державного впливу на соціально-економічний розвиток регіонів є бюджетна політика, дієвість якої визначається, з одного боку, рівнем економічного розвитку країни, а з іншого – станом державних фінансів. Сучасні дослідження свідчать, що впродовж останніх років бюджетна політика соціально-економічного розвитку регіонів в Україні формувалася під впливом зовнішніх та внутрішніх чинників, що позначилося на характері її змін. Надмірна централізація бюджетних коштів, недосконалість механізмів фіскального перерозподілу фінансових ресурсів держави, неефективність цільового бюджетного фінансування «точкових» регіональних проектів, посилення міжрегіональних диспропорцій за рівнем фінансової спроможності зумовили послаблення стимулів органів місцевого самоврядування до саморозвитку та розширення дохідної бази власних бюджетів, забезпечення економічної і фінансової самодостатності.

Зважаючи на неспроможність чинних механізмів формування та реалізації бюджетної політики вирішувати проблеми соціально-економічного розвитку регіонів, необхідне вироблення нової бюджетної політики, яка повинна сприяти розкриттю потенціалу розвитку регіонів на засадах фінансової децентралізації та реалізації внутрішнього потенціалу економічного зростання.

Різні аспекти окресленої проблематики стали предметом наукових пошуків як вітчизняних, так і зарубіжних учених. Зокрема, теоретичні основи цього напрямку знань сформовано працями західних науковців Р. Барро, Дж. Б'юкенена, К. Ерроу, Дж. М. Кейнса, Д. Кінга, Р. Масгрейва, В. Оутса, А. Пігу, Д. Рікардо, Ч. Тібу, Дж. Хікса; питання впливу державної фінансової політики на економічний розвиток країни висвітлено у працях О. Грабчук, В. Дем'янишина, В. Зимовця, І. Луніної, В. Опаріна, В. Федосова, С. Юрія; визначенням можливостей бюджетної політики у системі державного

регулювання соціально-економічного розвитку України та обґрунтуванням практичних аспектів використання бюджетних коштів в контексті розвитку економічних систем як на національному, так і на регіональному рівні переймаються І. Алексєєв, К. Васківська, В. Глущенко, В. Зайчикова, І. Запатріна, А. Кузнєцова, Л. Лисяк, І. Чугунов, О. Демків, Ц. Огонь, Н. Педченко, Ю. Радіонов, І. Ткачук, В. Тропіна, Н. Савчук; тематиці формування системи міжбюджетних відносин, ефективного розподілу трансфертів, бюджетного регулювання, горизонтального та вертикального вирівнювання присвячені праці О. Василика, І. Волохової, О. Кириленко, В. Мельника, К. Павлюк, Б. Пшика, С. Слухая, В. Христенко. Проблеми фінансової децентралізації є об'єктом дослідження В. Варцаби, Л. Демиденко, А. Інгудіна, В. Кравченка, Т. Кізими, С. Ларіної, Ю. Наконечної, Д. Серебрянської, І. Сторонянської, І. Ускова, В. Христенко; окремі аспекти реформування та вдосконалення фінансової політики регіонів і територіальних громад розробили С. Єгоричева, М. Карлін, С. Леонов, Н. Павловська, Л. Тарангул, О. Тимошенко, В. Удовиченко та ін.

Значущість вирішення означених проблем зумовила на вибір теми дипломної роботи, її мету, завдання і зміст.

Метою дослідження є обґрунтування теоретичних, методичних та практичних питань бюджетної політики соціально-економічного розвитку регіону та внесення пропозицій щодо підвищення ефективності її формування та реалізації.

Поставлена мета обумовила необхідність вирішення завдань:

- розглянути економічну сутність, функції і принципи бюджетної політики соціально-економічного розвитку регіону;
- дослідити бюджетну політику як інструмент регулювання соціально-економічного розвитку;
- розкрити фінансову децентралізацію як умову реалізації бюджетної політики соціально-економічного розвитку регіону;
- проаналізувати бюджетну політику соціально-економічного

розвитку України;

- представити загальну характеристику Полтавської області;
- проаналізувати бюджетну політику соціально-економічного розвитку Полтавської області;
- обґрунтувати комплексність та напрями вдосконалення бюджетної політики регіону;
- систематизувати сценарії соціально-економічного розвитку Полтавської області в контексті бюджетної політики;
- запропонувати інструменти забезпечення дієвості реалізації бюджетної політики соціально-економічного розвитку регіону.

Об'єктом дослідження є бюджетна політика соціально-економічного розвитку регіону.

Предметом є теоретико-методологічні засади та практичний інструментарій щодо формування та реалізації бюджетної політики соціально-економічного розвитку регіону.

Методологічну основу дослідження складають фундаментальні положення економічної теорії, теорії фінансів та кредиту, державних та місцевих фінансів, інвестування, державного регулювання економіки, сучасні концепції управління місцевим соціально-економічним розвитком, а також наукові праці, присвячені проблемам формування та реалізації бюджетної політики держави та регіонів.

В роботі у відповідності до поставлених завдань використано такі методи дослідження, як: аналіз, синтез, наукова абстракція (при уточненні категоріально-понятійного апарату); порівняльного і статистичного аналізу, логічного узагальнення та групування (при оцінюванні бюджетної політики соціально-економічного розвитку Полтавської області; системно-структурного, функціонального та інституціонального аналізу (під час вивчення стану й тенденцій фінансування, узагальненні сценаріїв реалізації бюджетної політики соціально-економічного розвитку регіону).

Інформаційно-фактологічною базою дослідження є: закони України,

укази Президента України, Бюджетний кодекс України, нормативні акти Кабінету міністрів України, Міністерства економічного розвитку і торгівлі України, Міністерства фінансів України, що визначають засади реалізації бюджетної політики; аналітичні огляди Програми розвитку ООН, результати наукових досліджень з питань формування та реалізації бюджетної політики соціально-економічного розвитку регіону.

Практичне значення одержаних результатів дослідження визначається пропозиціями та рекомендаціями щодо перспектив та напрямів реалізації бюджетної політики соціально-економічного розвитку регіону. Проведене узагальнення вітчизняного досвіду, уточнення категоріального апарату, організаційно-правових засад бюджетної політики в Україні, пропозиції щодо реалізації бюджетної політики соціально-економічного розвитку регіону, обґрунтування стратегічних пріоритетів та напрямів реалізації бюджетної політики соціально-економічного розвитку регіону можуть бути використані при подальшому вдосконаленні нормативно-правової бази та практичних рекомендаціях щодо забезпечення її дієвості.

Теоретичне значення одержаних результатів полягає в тому, що основні висновки роботи прийнято до впровадження при викладанні дисциплін «Публічні фінанси» і «Бюджетна політика та управління фінансами» та при розробці їх методичного забезпечення (довідка про впровадження результатів дослідження Вищого навчального закладу Укоопспілки «Полтавський університет економіки і торгівлі»).

Основні положення та результати дослідження обговорені на X Всукраїнській науково-практичній конференції «Сучасна економічна наука: теорія і практика» (м. Полтава, НУ ПП імені Юрія Кондратюка, 12 листопада 2020 р.); викладені в науковій статті в Збірнику наукових статей магістрів за 2020 рік. Навчально-науковий інститут бізнесу та сучасних технологій (стаття: «Фінансова децентралізація та її вплив на соціально-економічний розвиток Полтавського регіону»).

РОЗДІЛ 1

ТЕОРЕТИЧНІ ЗАСАДИ БЮДЖЕТНОЇ ПОЛІТИКИ СОЦІАЛЬНО-ЕКОНОМІЧНОГО РОЗВИТКУ РЕГІОНУ

1.1 Економічна сутність, функції і принципи бюджетної політики соціально-економічного розвитку регіону

Формування і реалізація бюджетної політики регіону в Україні безпосередньо пов'язані з процесами децентралізації влади, збільшенням бюджетних повноважень і зміцненням фінансової спроможності територій. Формування збалансованих місцевих бюджетів та підтримки ефективно діючої системи управління бюджетними ресурсами є запорукою зміцнення економічного потенціалу регіонів і зростання добробуту громадян. В свою чергу досягнення цілей бюджетної політики розвитку регіону безпосередньо залежить від ефективності функціонування бюджетної системи на усіх рівнях – національному, регіональному, місцевому, а також від раціональності розподілу повноважень між рівнями управління. Декларативний перерозподіл фінансових ресурсів та повноважень в контексті впровадження сучасної реформи децентралізації перетворив у фінансово спроможні два рівні влади – національний і місцевий, послабивши при цьому роль регіонального рівня, що негативно відображається на соціально-економічному розвитку регіонів [10].

Відповідно до реалій сьогодення бюджетна політика є важливим інструментом державного регулювання та складовою фінансової політики держави, оскільки вона сприяє створенню конкурентоспроможної національної економіки; забезпеченню фінансово самодостатнього розвитку всіх регіонів країни; стимулює інноваційний розвиток галузей економіки; забезпечує підвищення рівня соціальних стандартів. Зазначимо, що у вітчизняній фінансовій літературі відсутні єдині підходи до трактування змісту бюджетної політики регіону, розробки стратегічних напрямів

реалізації, що негативно відображається на системі її провадження та ефективності. У багатьох випадках зустрічаються інтерпретації терміна «бюджетна політика» як податково-бюджетної, бюджетно-податкової, фінансово-бюджетної, фіскальної політики тощо. Різні визначення бюджетної політики, що може бути основою для розуміння самого поняття нами представлено в таблиці 1.1.

Таблиця 1.1 – Спектр трактувань дефініції «бюджетна політика»

Автор	Визначення
Василик О.	Бюджетна політика – сукупність заходів держави щодо організації та використання фінансів для забезпечення економічного і соціального розвитку
Плужніков І.	Бюджетна політика – сукупність заходів держави щодо організації та використання фінансів для забезпечення економічного і соціального розвитку
Булгакова С.	Бюджетна політика – це цілеспрямована діяльність держави (в особі органів державної влади і місцевого самоврядування) щодо регулювання бюджетного процесу, управління бюджетним дефіцитом, а також використання бюджетної системи для реалізації завдань економічної політики в країні
Опарін В.	Бюджетна політика – політика, спрямована на формування бюджету держави, його збалансування і, головне, розподіл бюджетних коштів
Лагутін В.	Бюджетна політика – політика бюджетних доходів і витрат, яка повинна сприяти сталому економічному зростанню
Пасічник Ю.	Бюджетна політика має об'єктивний та суб'єктивний зріз. Об'єктивний зріз – це реальні економічні процеси, які виникають у результаті суспільного виробництва і включають як основу фінансові потоки. Суб'єктивний зріз – це відносини, які функціонують у надбудові, пов'язані з людською діяльністю, що проявляються у юридичних актах, прийнятті та виконанні бюджету, перерозподільчих бюджетних механізмах

Джерело: [23, 71, 96, 97, 104, 105]

В науковій літературі вказані також інші підходи до трактування бюджетної політики держави, що стосуються безпосередньо і регіону. Це є свідченням неоднорідності, складності та особливості цієї політики для досягнення соціально-економічного розвитку територій.

Базуючись на ключових характеристиках державної бюджетної політики та враховуючи трактування даної дефініції науковцями, нами сформовано авторський підхід до визначення сутності бюджетної політики

регіону. Бюджетну політику регіону можна розглядати як сукупність економічних та адміністративних заходів у бюджетній сфері, що визначаються взаємопов'язаними цілями і завданнями держави та органів місцевого самоврядування, спрямованими на соціально-економічний розвиток території. Повноцінна реалізація бюджетної політики регіону стимулює функціонування економічної активності адміністративно-територіальних одиниць, сприяє раціональному бюджетному плануванню, а також ефективному наповненню, розподілу та використанню місцевих фінансових ресурсів.

Нами представлена концептуальна модель бюджетної політики регіону (рис. 1.1). Стратегічною метою бюджетної політики на місцевому рівні має бути забезпечення стійкого соціально-економічного розвитку територій. Для досягнення вказаної мети необхідно вирішення таких основних завдань: забезпечення збалансованого місцевого бюджету; нарощення фінансового потенціалу місцевих бюджетів; підвищення ефективності використання фінансових ресурсів.

Запропонована модель бюджетної політики регіону не суперечить таким документам стратегічного характеру як: Стратегія сталого розвитку «Україна-2020», Державна стратегія регіонального розвитку на період до 2020 року, Концепція реформування місцевого самоврядування та територіальної організації влади в Україні, продовження реформи бюджетної децентралізації, проведення галузевих реформ (освітньої, медичної) тощо. Доречно вказати, що державна політика України у сфері місцевого самоврядування в першу чергу спирається на інтереси жителів територіальних громад і передбачає проведення кардинальних змін і системних реформ, децентралізацію влади, тобто, передачу від органів виконавчої влади органам місцевого самоврядування значної частини повноважень, ресурсів та відповідальності. В основу цієї політики закладено положення Європейської хартії місцевого самоврядування та найкращі світові стандарти суспільних відносин у цій сфері.

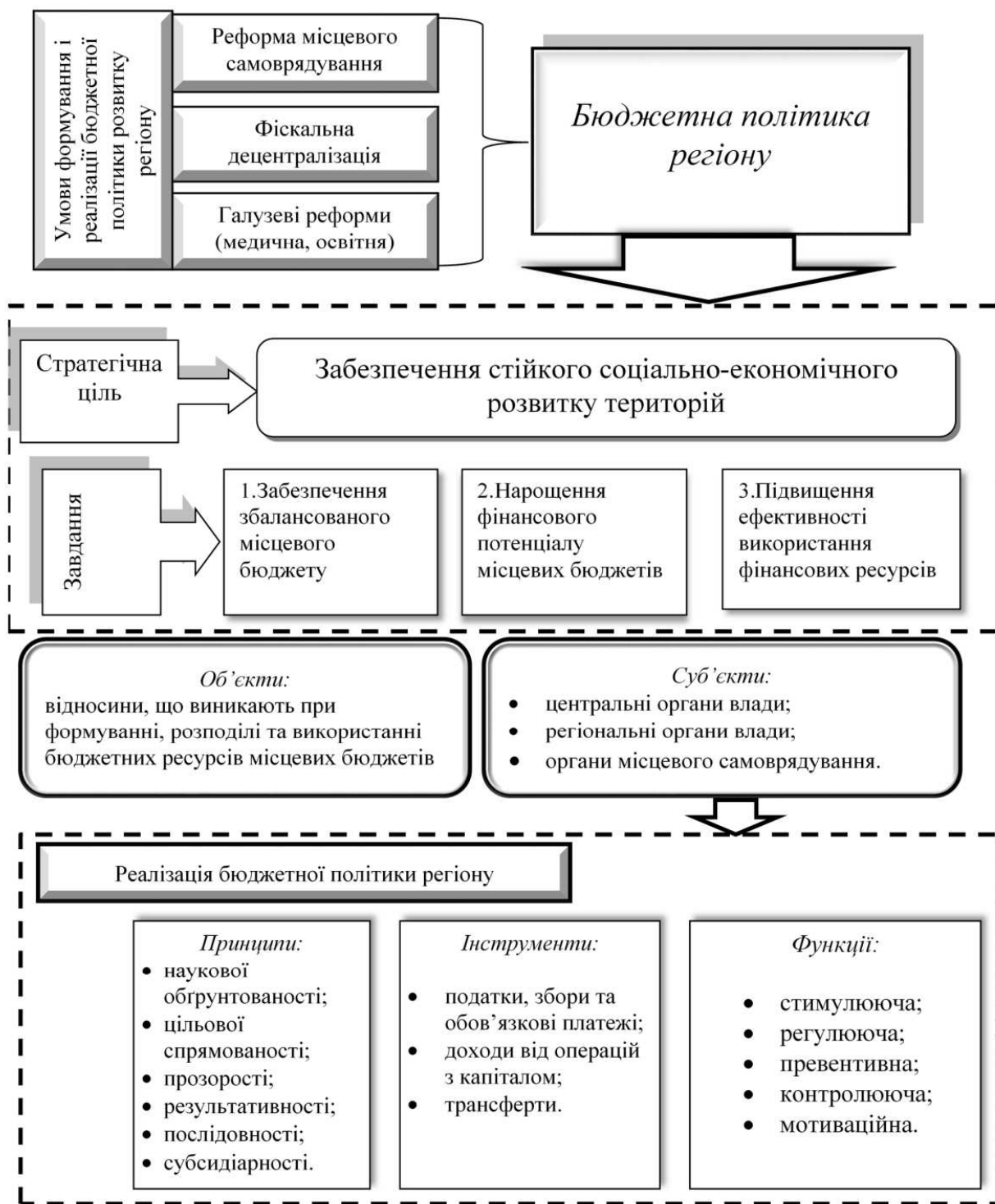

Рисунок 1.1 – Модель бюджетної політики регіону [27]

Необхідність докорінної зміни системи влади та її територіальної основи на всіх рівнях, здійснення реальних кроків до стимулювання розвитку країни, надання гідної відповіді на сучасні виклики потребувало законодавчого забезпечення.

Нова законодавча база значно посилила мотивацію до міжмуніципальної консолідації в країні, створила належні правові умови та механізми для формування спроможних територіальних громад сіл, селищ, міст, які об'єднують свої зусилля у вирішенні нагальних проблем. Також вже виправдала себе нова модель фінансового забезпечення місцевих бюджетів, які отримали певну автономію і незалежність від центрального бюджету.

Серед важливих результатів першого етапу реформи бюджетної децентралізації – зміцнення фінансової спроможності місцевих бюджетів. Зокрема, місцеві органи влади отримали додатковий ресурс, – як на виконання делегованих їм повноважень, так і на самоврядні функції. До загального фонду місцевих бюджетів за січень-вересень 2017 року надійшло майже 80% до річного обсягу надходжень, затвердженого місцевими радами. Приріст надходжень до загального фонду за такий же період 2016 року становив 30%. Варто вказати на необхідність вирішення питання нерівномірності нарощення дохідної частини місцевих бюджетів.

В регіонах досі існують суттєві розбіжності за рівнем соціально-економічного розвитку та розвитку інфраструктури, масштабом проведених реформ та спроможністю на місцях. Все більше регіонів демонструють готовність до реформаторських змін. Але ця готовність різна. Проте, місцевим органам влади необхідно нести відповідальність за належне фінансування розташованих на їх територіях бюджетних установ та закладів. При цьому має бути рівномірний розподіл фінансового ресурсу по всіх регіонах України. Необхідно виробити найкращу модель, яка відповідала б виключно потребам українських місцевих громад та кожного громадянина.

Недосконалість принципів розробки, функціонування та реалізації бюджетної політики, спрямованої на вирішення найбільш актуальних та гострих проблем регіонального розвитку, створює прецеденти розробки неефективної політики, неефективного, а часом нецільового використання бюджетних коштів, передумови для корупції.

Основні принципи, яких необхідно дотримуватися під час реалізації

бюджетної політики наступні [48]:

1. Принцип наукової обґрунтованості означає, що сучасна бюджетна політика має бути науково обґрунтованою і вивіреною, а також передбачатиме реальне відображення в напрямках бюджетної політики на найближчий період і перспективу її головних цілей і завдань об'єктивних процесів, що відбуваються в економіці, фінансах, суспільстві.

2. Принцип цільової спрямованості означає, що реалізація бюджетної політики повинна сприяти повноцінному й ефективному фінансуванню бюджетних програм.

3. Принцип прозорості означає, що бюджетна політика, що формується та реалізується повинна бути відкритою до широкого використання та обговорення.

4. Принцип результативності означає, що при формуванні і реалізації бюджетної політики необхідно використовувати систему індикативних показників її оцінювання для забезпечення повної можливості ефективної перевірки їх досягнення.

5. Принцип послідовності означає, що формування бюджетної політики має передбачати вироблення концепції і розробку стратегії її реалізації.

6. Принцип субсидіарності означає, що визначення основних цілей і завдань повинно відбуватися на основі потреб місцевих громад.

Серед функцій, які повинна виконувати бюджетна політика місцевого рівня доцільно виокремити такі, як:

- регулююча, яка полягає в рівні розподілу фінансових ресурсів з метою забезпечення соціально-економічного розвитку територій;
- контролююча, яка полягає в усуненні неефективного та нецільового витрачання бюджетних коштів;
- стимулююча, що сприяє підвищенню зацікавленості місцевих органів влади в нарощуванні власного фінансового потенціалу, стимулює розвиток бізнесу, допомагає створенню сприятливого інвестиційного клімату;

- превентивна функція запобігає появі негативних тенденцій формування та використання бюджетних ресурсів;
- мотиваційна функція спонукає зацікавлених осіб фінансувати соціально-економічний розвиток території.

Основним інструментом, за допомогою якого територіальні громади здійснюють свої функції, є надходження від встановлених законодавством податків, зборів та інших платежів, у тому числі за рахунок місцевих податків і зборів.

Упродовж останніх років в Україні були здійснені суттєві кроки щодо фінансової децентралізації та зміцнення ресурсної бази органів місцевого самоврядування. Внесені зміни до податкового та бюджетного законодавства в частині збільшення обсягів як власних доходів місцевих бюджетів, так і місцевих податків та зборів, зокрема: ліквідовані неефективні податки, видатки на адміністрування, що були більшими, ніж надходження від таких податків і зборів; введено нові економічно ефективні податки; розширено перелік типів об'єктів оподаткування; змінено податкові ставки; розширено коло платників податків; окремі загальнодержавні податки віднесено до місцевих податків тощо. Враховуючи ці зміни, а також з огляду на мотиваційний аспект та безпосередній вплив органів місцевого самоврядування на запровадження та мобілізацію місцевих податків і зборів, можна чітко прослідкувати динаміку зростання їх питомої ваги в доходах місцевих бюджетів України (без трансфертів).

Зважаючи на покращення стану мобілізації надходжень та зміну структури місцевих податків і зборів їх частка у доходах місцевих бюджетів (без трансфертів та власних надходжень бюджетних установ) значно зросла за останні роки. Якщо у 2011 році їх частка становила лише 3,2%, то у 2014 році вона зросла майже у 3 рази – до 8,8%, а в 2017 році вже становила 28%.

Отже, зміст бюджетної політики регіону повинен полягати у визначенні курсу, завдань і напрямів діяльності держави та органів місцевого самоврядування у сфері формування і використання бюджетних коштів.

Бюджетна політика регіону має дати відповідь на поєднання наступних системних викликів:

1. Якнайшвидше відновлення економічного зростання, якому мають бути підпорядковані усі без винятку складові економічної політики.

2. Забезпечення позитивного тренду людського розвитку. Забезпечення не лише базових аспектів якості життя, але й умов для реалізації трудового й інноваційного потенціалу громадян та зростання на цій основі добробуту територій.

3. Розкриття потенціалу розвитку регіонів на засадах фіскальної децентралізації. Удосконалення міжбюджетних відносин та розширення практичних повноважень регіональних влад щодо акумулювання та використання ресурсів розвитку має розширити можливості залучення до економічного обороту потенційних ресурсів регіонів, наблизити результати діяльності економіки регіону до потреб місцевого населення. Практична реалізація цих заходів сприятиме удосконаленню регіональної бюджетної політики, підвищенню її ефективності та досягненню перспективних завдань соціально-економічного розвитку держави та її регіонів.

1.2 Бюджетна політика як інструмент регулювання соціально-економічного розвитку

Зміни в вітчизняній економіці, які впливають на добробут та якість життя населення, кон'юнктуру ринку, ефективність бізнесу, обумовлюють потребу пошуку нових механізмів реагування на сучасні виклики. Ключову роль в цих процесах відіграє бюджетна політика, адже вона здатна стимулювати розвиток нових галузей, різних інфраструктурних та інноваційних проектів, бути інструментом перерозподілу доходів, і найважливіше – забезпечувати сталий соціально-економічний розвиток як

країни загалом, так і регіонів зокрема.

Еволюція теоретичних поглядів на роль та значення бюджетної політики у забезпеченні розвитку регіонів перебуває на стику фінансової науки та регіональної економіки. Консолідуючою ідеєю є необхідність підвищення ефективності реалізації бюджетної політики в частині управління доходами та видатками з метою оптимізації пропозиції суспільних благ і знаходження балансу при розподілі бюджетних ресурсів між різними гілками влади.

Бюджетна політика, як ключова складова фінансової політики, визначає та віддзеркалює масштаби виконання державою своїх функцій, уособлює цілісність процесів формування та ефективного використання бюджетних ресурсів, а тому важливо дослідити теоретичні та концептуальні положення її впливу на процеси забезпечення розвитку регіонів, визначити її роль в реалізації функцій держави, зміна яких відбувається під впливом багатьох чинників.

Залежно від стратегії соціально-економічного розвитку країни бюджетна політика може передбачати різний ступінь перерозподілу валового внутрішнього продукту за допомогою бюджету, певний рівень централізації фінансових ресурсів у межах бюджетної системи, посилення чи послаблення регламентації використання бюджетних коштів, пріоритетність бюджетного фінансування тих чи інших заходів, вибір шляхів досягнення збалансованості бюджетних доходів і видатків тощо. Надалі доцільно зупинитися на тих концепціях і парадигмах, які найбільше відповідають сучасним завданням дослідження бюджетної політики розвитку регіонів, а висновки за якими матимуть теоретичну та практичну значущість (табл. 1.2).

Аналізуючи еволюцію бюджетної політики, необхідно зупинитися на теоретичних підходах класичної теорії. Представники цієї школи, мовлячи про політику державних видатків та механізми їх розподілу і як наслідок – вплив на розвиток, сповідували важливість мінімального втручання держави в поведінку суб'єктів ринку, обмеження державних видатків і що

найважливіше – формування і виконання збалансованого бюджету. На думку ідеологів концепції «невтручання в економіку», бюджетна політика витрат повинна базуватися на ліберальних принципах, функції держави обмежувалися, а головним регулятором розвитку економіки є ринок.

Таблиця 1.2 – Еволюція сучасних концепцій бюджетної політики розвитку у вітчизняній та світовій фінансовій науці [27]

Етап	Представники вчення	Характеристика концепції
XVIII ст.	<i>Класична політекономія</i> (А. Сміт, Д. Рікардо, Д. Мілль, Ж. Сей, Е.Селігмен)	Закладено фундаментальні основи політики державних доходів та видатків, запропоновано механізм їх розподілу. Концепція ґрунтувалася на ліберальних принципах невтручання держави в економіку, збереження вільної конкуренції. Ринок - головний регулятор економіки.
Кінець XIX – початок XX ст	<i>Німецька школа</i> (М. Вебер, А. Вагнер, Г. фон Шмоллер)	Вперше запропоновано закон Вагнера, згідно якого економічний розвиток держави залежить від частки державних витрат. Згідно гіпотези Вагнера, основні причини зростання - це збільшення витрат на державне управління, забезпечення законності й порядку, а також на регулювання економічної діяльності у процесі розвитку суспільства; еластичність попиту на культурну та благодійну діяльність держави по доходу більше одиниці (перевищення такого попиту щодо зростання доходів); економічний розвиток супроводжується зростанням промислових монополій, що потребує посиленого державного контролю.
20-50pp. XX ст.	<i>Кейнсіанська концепція</i> (Дж. М. Кейнс)	Кейнсіанська модель бюджетної політики передбачала активну дію уряду, спрямовану на розширення сукупного попиту в період кризових спадів і його обмеження у фазі економічного піднесення. Бюджетна політика була головним інструментом регулювання економіки. Вперше було запропоновано ідею зростання державних видатків, джерелом фінансування яких були позики.

Продовження таблиці 1.2

Друга половина XX ст.	<i>Неокейнсіанська течія</i> (американська гілка: А. Хансен, Е. Домар, С. Харріс; європейська гілка: Р. Харрод, Дж. Хікс, Ф.Перу)	Відстоюють ідею циклічного балансування державного бюджету його довгострокового програмування. Запропонували та обґрунтували доцільність не лише національної, а й міжнародної бюджетної політики. Розробили концепцію «дефіцитного фінансування», яке опиралося на «бюджетне накачування» та «компенсуючий бюджет».
50-70 рр. XX ст.	<i>Кембріджська школа</i> Неокласична концепція (А. Маршал, А. Пігу, У. Джевонс)	Систему ринкових відносин розглядають як найбільш ефективну форму господарювання, що створює сприятливі умови для економічного розвитку. В основі концепції – саморегулювання економіки та обмежене державне втручання. Виконання функцій держави проявляється в реалізації її соціальної політики.
50-80-і рр. XX ст. – початок XXI ст.	<i>Неоліберальна концепція</i> (В. Ойкен, Л. Ерхард, Л. фон Мізес, І. Фішер, Ф. - А. фон Хайек, М. Фрідмен)	Вирішальним фактором економічного зростання та суспільного відтворення є гроші та справедливий розподіл доходу. Прихильники даної концепції вважали, що держава повинна не допускати значних розбіжностей в доходах окремих соціальних груп. Забезпечити добробут та зростання можна шляхом здійснення контролю над грошовою масою. Стверджували, що соціальна політика держави веде до де мотивації господарської діяльності, допускали податкове та бюджетне регулювання.
XX ст.	<i>Інституційна концепція</i> 20-30рр. – (Т.Б. Веблен, Дж. Коммонс, У. Мітчел); 60-70рр. – Дж. Кларк; Кін. XXст. – <i>неоінституціоналізм</i> (Дж. К. Гелбрейт, Р. Коуз, Г. Беккер, Д. Норт)	Теорія заснована на діяльності незалежних інститутів в області прийняття економічних рішень. Держава – це реальна сила, здатна стримувати негативні процеси в соціальній сфері. Прихильники цього напрямку визначили формальний і неформальний інститут бюджетної політики
Кінець XX ст. – початок XXI ст	<i>Сучасні концепції</i> (вітчизняні: О. Кириленко, І. Луніна, Л. Лисяк, І. Чугунов, Ц.Огонь, В. Опарін, В. Федосов, А. Гриценко, М. Карлін, С. Юрій, І. Лютий, І.Запатріна Зарубіжні: Р.Лукас, Т.Сарджент, Е. Прескотт)	Розробляють та вдосконалюють теоретичні концепції розвитку бюджетної політики, її принципи, механізми реалізації на сучасному етапі розвитку економіки України та її регіонів

Держава повинна була здійснювати функції «нічного сторожа» -

охороняти мир, власність, правосуддя, при цьому не відіграючи керівної ролі в суспільному виробництві [77].

Роль бюджету, державних фінансів і особливості бюджетної політики загалом в наприкінці XIX — початку XX ст. було переосмислено в силу відкриття принципу «оптимальності» Парето, який дав змогу змінити концептуальний підхід до державних фінансів як механізму обміну благами між державою і громадянами й змусив переглянути роль фінансової (бюджетної) політики держави, щоб вона враховувала інтереси не тільки влади (держави), а й усіх громадян. На думку представників Лозаннської школи, суперечності в суспільстві загострюються, що призводить до посилення кризових явищ, коли фінансова система працює в інтересах вузького кола осіб, які мають доступ до розподілу й використання фінансових ресурсів держави [78].

Існування залежності між рівнем економічного розвитку та розміром державного сектору в індустріальних економіках лягло в основу фундаментального закону А. Вагнера, згідно з яким промисловий розвиток супроводжується зростанням частки державних витрат у валовому національному продукті.

Активна участь держави в управлінні економікою здатна забезпечити максимальну зайнятість та економічне зростання. Ця гіпотеза лежить в основі кейнсіанської концепції, запропонованої англійським економістом, фундатором сучасної макроекономіки Дж. М. Кейнсом, яка набула широкого визнання в 50-х рр. XX століття [80]. Теорія державного регулювання економіки (в науці - кейнсіанство) пояснює дії уряду, зумовлені необхідністю втручання в циклічний розвиток економіки за допомогою певних фінансових інструментів. Особлива роль відводиться бюджетній політиці та її інструментам – податкам і бюджету.

Теоретичне підґрунтя сучасної бюджетної політики базується на фундаментальній ідеї Дж. М. Кейнса, суть якої зводиться до того, що зріла капіталістична економіка не спроможна ефективно використовувати наявні в

неї господарські ресурси, а тому потребує державного регулювання. Активну участь держави в економічному житті Дж. М. Кейнс вважає об'єктивною необхідністю, а пов'язане з цим розширення функцій уряду – диним практично можливим засобом «уникнення повної руйнації існуючих економічних форм та як умову успішного функціонування приватної ініціативи» [86]. Учений довів, що використання такого фінансового інструменту, як бюджетний дефіцит, здатне стимулювати сукупний попит, а отже й сприяти прискоренню економічного зростання.

Сучасна теорія бюджетної політики розвитку регіонів опирається на принципи кейнсіанства в частині висловлених сумнівів щодо здатності конкурентного ринкового механізму без втручання держави відновлювати економічну рівновагу. При цьому роль держави не варто недооцінювати. Сучасні концепції регіонального розвитку, для яких бюджетна політика є забезпечувальною складовою, опираються на фундаментальні положення теорії Кейнса в обґрунтуванні завдань держави в частині мінімізації асиметрій в рівнях розвитку окремих регіонів. Вважається, що держава може і мусить втручатися у вирішення таких питань, використовуючи інструменти бюджетної політики (бюджетні інвестиції, систему трансфертів, державні цільові програми, в тому числі програми подолання депресивності територій), при цьому на сучасному етапі бюджетна політика повинна слугувати середньо- та довгостроковим цілям розвитку.

У дослідженнях механізмів розподілу доходів й забезпечення економічного розвитку, на думку фахівців, доцільно опиратися на неоліберальну систему поглядів, вагому нішу серед яких посідають положення теорії монетаризму, основоположником якої є американський економіст І. Фішер (сучасним представником цього напрямку є нобелівський лауреат (1976 р.) М. Фрідман). В концепції монетаризму провідна роль в забезпеченні економічного розвитку відводилась грошово-кредитній політиці центрального банку. Основним механізмом стабілізації економіки вважали підтримку стійкого темпу зростання грошової маси, яка повинна відповідати

довгостроковому темпу зростання ВВП (3-5% на рік) [87]. Будь-які шоки економічної активності супроводжувалися зміною пропозиції грошей, причому інші фактори господарської діяльності ігнорувалися. Прихильник ідеї стабілізації економіки через виважену грошово-кредитну політику І.Фішер вважав, що реалізація бюджетної політики повинна зводитись до радикального зниження податків та відповідного зменшення державних видатків.

На противагу монетаристським рішенням, на початку 70-х рр. ХХ ст. в експертному середовищі починають з'являтися сумніви і щодо кейнсіанських підходів бюджетного регулювання. Так народжується «теорія раціональних очікувань» (іноді її ще називають «нова класична макроекономіка»). Представники неокласичної школи зуміли довести, що регулюючого впливу держави для забезпечення збалансованого економічного зростання вже недостатньо, позаяк такий підхід не враховує факторів, котрі не піддаються кількісному оцінюванню.

У концепції раціональних очікувань автори описали економічні цикли, викликані реальними шоками, причому вони не обов'язково спричинені політикою уряду (може бути все, що завгодно: від природних катаклізмів до війни в країні). Як наслідок, відбуваються коливання цін, на які реагують економічні агенти, які володіють інформацією й мають раціональні сподівання. Бюджетна політика уряду повинна бути передбачуваною, повинні бути визначені та оприлюднені показники дефіциту державного бюджету, і тільки тоді можуть відновитися довіра населення до влади й зменшитися інфляційні очікування.

Певний конструктивний базис для аналізу та обґрунтування напрямів впливу бюджетної політики на регіональний розвиток формують ідеї інституціональної теорії, прихильники якої вважали, що бюджетну політику розвитку доцільно розробляти, виходячи з ідеї «соціального контролю» над економікою, а держава – це сила, здатна стримати негативні процеси в соціальній сфері, необхідність посилення регулюючої ролі держави

пояснюється необхідністю здійснення реформ. Тобто інституціоналісти підтримують активну роль держави у забезпеченні економічного зростання, хоча її участь суттєво відрізняється від кейнсіанських підходів. На думку представників інституційного напрямку, держава повинна фінансувати фундаментальні дослідження, освіту, ризиковані проекти. Зростання державних витрат не пов'язані з дією принципу детермінізму, вони не є об'єктивно необхідними і неминучими, оскільки лише частково можуть бути пояснені впливом об'єктивних факторів [94]. Об'єктом інституціональної архітектоніки вважають сукупність інститутів, під якими розуміють частину соціальної та економічної реальності.

До позитивів теорії «нового інституціоналізму» слід віднести те, що вона дає пояснення причинам повільних інституційних реформ у перехідних економіках. Так, «дилема інституційних змін» полягає в тому, що стрімкі, радикальні інституційні перетворення потребують відповідних неформальних інституцій та ідеологічних уявлень, інакше вони призводять до суспільного безладу, а повільним, поступовим змінам протриває бюрократія, яка отримує «корупційні права». Отож, у виборі стратегії здійснення інституційних перетворень доцільно використовувати два підходи: конструктивний та компромісний [93].

Ідеї сучасного неінституціоналізму стають особливо актуальними в теперішніх умовах розвитку вітчизняної економіки та її регіонів. Прихильники цієї концепції виступають за мінімальне втручання держави в економіку, позаяк воно спричинює значні політичні зміни, які не завжди є сприятливими для розвитку останньої. На їхню думку, функції держави повинні бути обмеженими й ґрунтуватися на поступових та політичних трансформаціях, які сприятимуть високому розумінню процесів формування політики [98].

Яскравий представник сучасного неінституціоналізму, засновник нової політичної економії, американський економіст, лауреат нобелівської премії (1986 року), розробник «теорії суспільного вибору» Дж. М. Б'юкенен,

чий внесок в розробку фінансової та бюджетної політики важко переоцінити, стверджував, що громадяни, обираючи владу, роблять свій вибір щодо фінансової та бюджетної політики. У бюджетній політиці держави вибір цілей та механізмів реалізації залежить від настроїв виборців та поведінки депутатів, яка не завжди логічна. Прийняття політичних рішень – це складний і заплутаний процес, але незважаючи на це, робити вибір потрібно. Тільки громадянин повинен «прийняти рішення» і про розмір держбюджету, і про розподіл видатків за статтями. Попри свою необізнаність, саме громадянин приймає рішення про обсяги видатків на освіту, кількість госпіталів тощо [23]. На відміну від монетаристів, учений відкидав тезу про державне регулювання економіки інструментами грошово-кредитної та фіскальної політики, натомість вважав, що відносини громадян з державою мають складатися за принципом «послуга за послугу». Методологічну основу теорії суспільного вибору формує концепція «провалів» держави. Йдеться про випадки, коли уряд не в змозі забезпечити ефективний розподіл та ефективне використання суспільних ресурсів, а саме: обмеженість необхідної для прийняття ефективних рішень інформації.

Ведучи мову про різні підходи до реалізації бюджетної політики залежно від частки ВВП, що перерозподіляється через бюджет, слід виокремити такі моделі:

- неоліберальна (англосаксонська) модель – понад 40% ВВП перерозподіляється через бюджет, передбачає мінімальне втручання держави в регулювання доходів, в переважній більшості орієнтована на ринкові механізми. Кінцева мета бюджетної політики – збільшення суспільного добробуту. Цей тип політики поширений в США, Великобританії, Японії, Південній Кореї, Китаї, тобто країнах із найвищими темпами зростання ВВП;
- скандинавська модель (Данія, Норвегія, Швеція) – через бюджет перерозподіляється 50-60% ВВП та вважається найбільш соціально-орієнтованою, оскільки відсутнє втручання держави в економіку, перерозподільна функція держави, в переважній більшості, є

вирівнювальною. До особливих рис скандинавської моделі бюджетної політики слід віднести: високі ставки оподаткування, прогресивна шкала прибуткового податку (що сприяє вирівнюванню доходів ще до отримання соціальних трансфертів), орієнтація соціальних витрат на створення нових робочих місць, розвиток кадрового потенціалу, а не боротьба з бідністю за допомогою трансфертної підтримки; орієнтацію на всеохоплюючу систему обов'язкового соціального страхування. Результатом проведення соціально-орієнтованої бюджетної політики є максимальна легалізація доходів економічних агентів та відсутність «тіньової економіки»;

– рейнська модель (Франція, Німеччина, Італія, Австрія та ін. країни ЄС) до 50% ВВП перерозподіляється через бюджет. Базується на соціально-ринкових засадах, які передбачають необхідність та доцільність державного перерозподілу доходів, з метою здійснення соціального вирівнювання, але при цьому конкурентоспроможність ринкового механізму не повинна бути порушена. Країни з цією моделлю реалізації бюджетної політики характеризуються високим рівнем добробуту, ефективною та доступною системою освіти, охорони здоров'я, низьким ступенем соціально-економічної нерівності тощо.

Дещо іншими були підходи до перерозподілу фінансових ресурсів в планово-директивній економіці [113]. Для країн соціалістичного табору виконання планових показників розвитку економіки – основа бюджетної політики. З іншого боку, метою реалізації бюджетної політики в таких країнах була максимальна централізація фінансових ресурсів державою з подальшим перерозподілом відповідно до основних напрямів держплану. Частка ВВП, яка перерозподілялася через бюджет, сягала 75% [103]. Бюджетна система в країнах соціалістичного табору не була інтегрована в світову фінансову систему, орієнтувалася на внутрішні фінансові ресурси країни (за винятком міждержавних позик). Якщо ж говорити про СРСР, то в роки перебудови, в процесі трансформаційних перетворень, відбулось переосмислення функцій держави з одночасною зміною підходів до

формування та реалізації бюджетної політики.

Бюджетна політика призначена для згладжування економічних коливань. Залежно від економічних умов, для досягнення цілей уряду виділяють три типи концепцій бюджетної політики, які пов'язані з забезпеченням економічного розвитку держави та її регіонів: перший тип базується на щорічному збалансуванні бюджету, який вважався кінцевою метою бюджетної політики; другий тип функціонування бюджетної політики передбачає збалансування бюджету на певний економічний цикл, а не на кожен рік. Сутність цього підходу розкривається ключовими положеннями про те, що уряд здійснює антициклічний вплив з одночасним збалансуванням бюджету. Логіка цієї концепції в тому, щоб свідомо «викликати» дефіцит бюджету, шляхом зниження податків і збільшення витрат і цим самим протистояти падінню виробництва.

Проте, при інфляційному зростанні - уряд зменшує видатки і збільшує податки. В результаті держава реалізує антициклічну політику з одночасним збалансуванням бюджету. Зрозуміло, що такі процеси спостерігаються в часовому діапазоні від одного до декількох років, позаяк екстремуми економічного циклу можуть бути різними як за тривалістю, так і за глибиною. Як наслідок – циклічний дефіцит бюджету; третій тип бюджетної політики базується на ідеї існування функціональних фінансів. Основні положення такої концепції такі: метою державних фінансів є забезпечення збалансованості економіки, а не бюджету; досягнення макроекономічної рівноваги та зростання може супроводжуватися або стійким позитивним сальдо, або стійким бюджетним дефіцитом. За таких умов збалансованість бюджету не є першочерговим завданням. Цьому є логічні пояснення: за умови піднесення економіки податкові надходження в бюджет зростуть, макроекономічна збалансованість стимулюватиме зростання, як наслідок – дефіцит бюджету буде мінімізовано. Такий тип політики передбачає існування чіткої програми фінансових заходів, контролю за бюджетним дефіцитом та пошуками джерел на його покриття. Реалізація цього типу

бюджетної політики дозволяє контролювати оптимальну величину бюджетного дефіциту.

Сучасному етапу розвитку бюджетної політики властиве взаємопроникнення та переплетіння різних концепцій та теорій. Так, одні вчені вважають, щоб забезпечувати приріст ВВП, а отже і розвиток країни та її регіонів, доцільно застосовувати інструменти грошово-кредитної політики, інші опираються на механізми експансіоністської бюджетної політики, доповненої монетарними методами.

Отже, універсальної моделі реалізації бюджетної політики розвитку країни та її регіонів немає і не повинно бути. Інтеграція кейнсіанської моделі антикризового управління, активізація монетарних антиінфляційних методів, мобілізація інвестиційних ресурсів, раціональні прогнози – це форми реалізації бюджетної політики, здатні забезпечити стійке зростання. В бюджетній політиці не варто покладатися на фіксовані орієнтири та правила, притаманні певній доктрині, вони (правила) повинні змінюватися в інтересах досягнення кінцевої мети. Окрім того, для успішної реалізації певної доктрини бюджетної політики потрібна не лише політична воля, але і відповідні економічні передумови, рівень розвитку країни, інші чинники.

Проведене дослідження існуючих концепцій та парадигм бюджетної політики, як невід'ємної складової фінансової та важливого інструменту регулювання економічних процесів в країні, дало змогу стверджувати, що теоретичне підґрунтя дослідження бюджетної політики розвитку формують фундаментальні ідеї класичної та неокласичної теорій, які не втрачають своєї актуальності і в наш час, особливо в частині регламентації дій уряду в періоди кризових спадів та його обмеження у фазі економічного піднесення. Питання впливу бюджетної політики на соціально-економічний розвиток лежить в площині визначення оптимального рівня перерозподілу ВВП через зведений бюджет держави, що в кінцевому результаті зводиться до вибору однієї з альтернатив: збільшення ролі держави у регулюванні економіки або проведення економічної лібералізації. Такий дуалізм думок з окресленої

проблематики можна пояснити множинністю оцінок та підходів.

Поряд із позитивним впливом бюджетної політики на соціально-економічний розвиток країни (збільшення обсягів фінансування витрат), доцільно враховувати і негативні наслідки від недофінансування державних видатків, позаяк вони мають спадну граничну ефективність, тобто державні видатки позитивно впливають на економічне зростання країни тільки до певної межі: для кожної країни існує така точка бифуркації – частка державних витрат у ВВП, перетин якої уповільнює економічне зростання.

1.3 Фінансова децентралізація як умова реалізації бюджетної політики соціально-економічного розвитку регіону

В умовах реформування суспільних фінансів, місцевого самоврядування та територіальної організації влади, які переживає Україна, питання фінансової децентралізації набувають особливої ваги в силу того, що вона, за своїм змістом, покликана забезпечити перерозподіл дохідних джерел, повноважень між рівнями влади та максимальне фінансове забезпечення як соціальних стандартів, так і проектів розвитку підвідомчих територій.

Термін «децентралізація» (в перекладі з латинської означає *de* – «протиставлення», *centralis* – «центральный») є багатозначний, в класичному розумінні означає послаблення централізації; така система управління, за якої частина функцій центральної влади переходить до місцевих органів самоуправління; розширення прав низових органів управління процес перерозподілу або диспергування функцій, повноважень, людей або речей від центрального управління [112].

Проведений аналіз існуючих у вітчизняній науці підходів до трактування сутності терміну «фінансова децентралізація» засвідчив

відсутність єдності у поглядах на розуміння даної дефініції та чітких границь між «фінансовою децентралізацією» – «фіскальною децентралізацією» – «бюджетною децентралізацією» (рис.1.2).

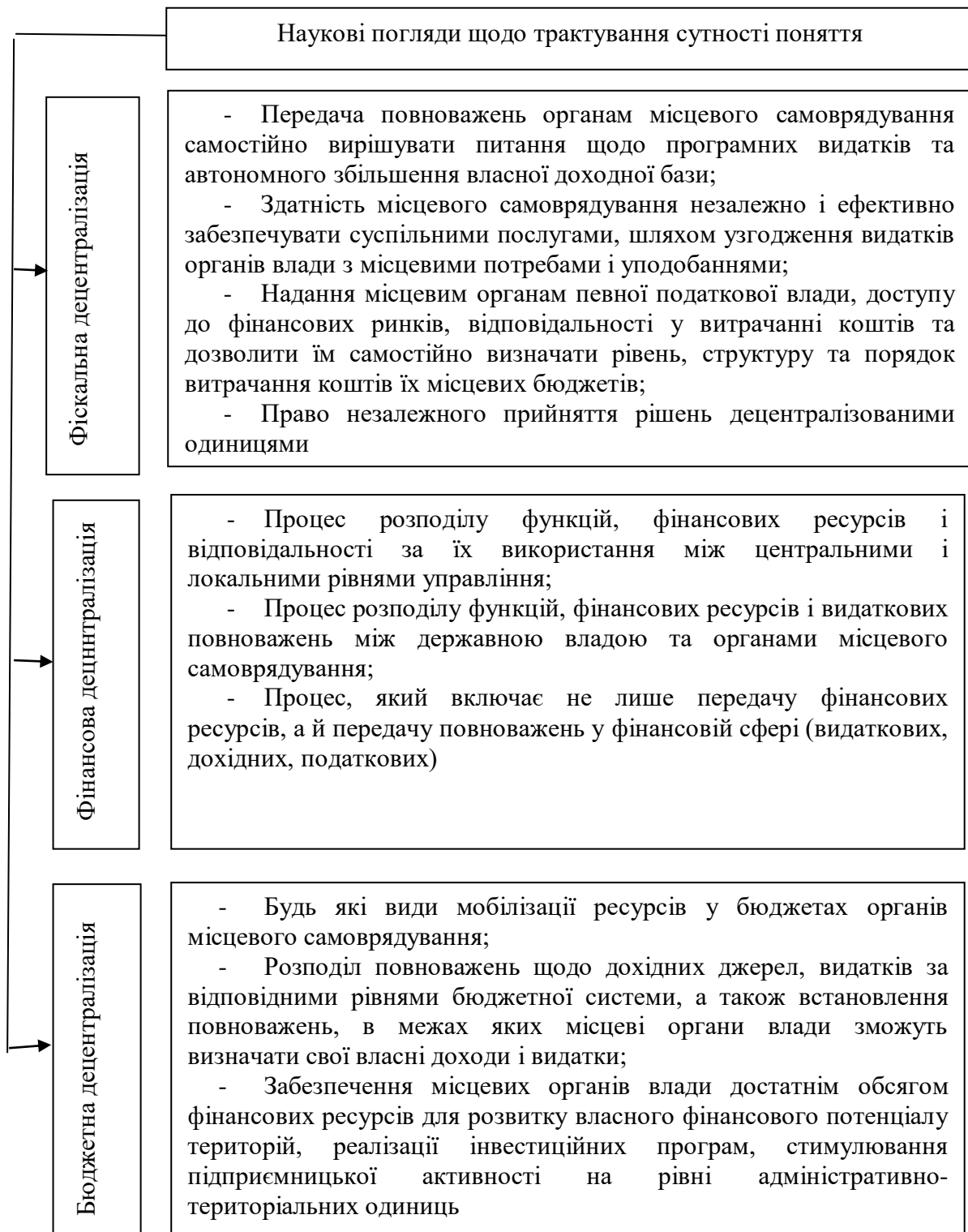

Рисунок 1.2 – Систематизація наукових поглядів щодо трактування поняття «фіскальна децентралізація», «фінансова децентралізація» та «бюджетна децентралізація» [27]

Практично всі дослідники стоять на позиції, що ці типи децентралізації охоплюють багаторівневі фінансові відносини, передбачають розширення та зміцнення прав і повноважень адміністративно-територіальних одиниць, фінансову самостійність органів місцевого самоврядування, розширення їх компетенції, підвищення ефективності вирішення завдань локального масштабу. Всі вони однакові в думці, що основна «місія» політики децентралізації – це чітке розмежування функціональних та видаткових повноважень центральних і місцевих органів влади, а також у системі органів місцевого самоврядування, яке повинно визначити сфери виключних повноважень ОМС та усунути дублювання функцій центральних і місцевих органів влади.

Розкриття теоретичних основ фінансової децентралізації та її впливу на розвиток регіонів потребує висвітлення змісту форм її функціонування (табл. 1.3).

Таблиця 1.3 – Форми фінансової децентралізації [62]

Види фінансової децентралізації	Змістове наповнення
Деволюція	Така форма децентралізації, при якій відбувається делегування повноважень органам місцевого самоврядування в певних сферах і самостійність у прийнятті управлінських рішень щодо надання суспільних благ та фінансування своєї діяльності. Передбачає наявність власної ресурсної бази, необхідної для вирішення завдань даної території
Деконцентрація	Передбачає розподіл відповідальності всередині країни за рівнями влади, при цьому не послаблюючи вертикалі державного управління (місцеві органи підпорядковані центральній владі). При такій формі децентралізації органи місцевого самоврядування можуть мати (або не мати) право самостійно приймати управлінські рішення. По суті деконцентрація знижує навантаження центральної влади з надання суспільних благ та означає передачу відповідальності за виконання функцій держави.
Делегування	Визначає делегування повноважень органам місцевого самоврядування за організацію та надання суспільних благ населенню, але сам процес підконтрольний центральній владі, тобто нормативно-правове регулювання закріплено за центральною владою

Незалежно від виду моделі фінансової децентралізації їй властива певна особливість: реалізується в системі державних фінансів, зберігаються єдині для всієї країни правила оподаткування, єдині підходи до формування та виконання бюджетів. Тип фінансової децентралізації залежить від державного укладу країни, а тому основним критерієм відповідності того чи іншого її виду сучасним тенденціям розвитку як суспільного сектору, так і управління державними фінансами є наявність незалежних органів місцевого самоврядування, наділених правом автономності в реалізації бюджетної політики.

Важливо наголосити, що прояви різних форм фінансової децентралізації спостерігаються практично в усіх без винятку економічних системах, але її результативність та ступінь впливу на соціально-економічний розвиток залежать від того, яким чином сформовані підходи до її реалізації. На думку фахівців, реалізація фінансової децентралізації передбачає існування таких базових позицій [63]:

- наявність кількох рівнів системи органів влади з чітким розмежуванням повноважень;
- органи місцевого самоврядування повинні бути наділені достатніми повноваженнями в межах своїх територій, в тому числі і в нормативно-правовому регулюванні;
- центральна влада повинна забезпечувати вільне переміщення товарів, послуг та факторів виробництва між територіями;
- наявність жорстоких бюджетних обмежень для всіх рівнів влади, обмежений розподіл доходів;
- наявність інституційних гарантій того, що розмежування повноважень між рівнями влади матиме стійкий та довготерміновий характер.

Зважаючи на неоднорідну специфіку розвитку регіонів України, доцільність впровадження фінансової/бюджетної децентралізації обумовлюється підвищенням ефективності функціонування бюджетної

системи держави через організацію та надання суспільних послуг таким чином, щоб вони максимально відповідали вподобанням населення. З іншого боку, потрібно наголосити, що відповідно до класичної теорії суспільних фінансів тільки одна із трьох функцій публічного сектору може бути делегована на нижчий рівень – це надання публічних послуг.

В фінансовій літературі питання фінансової децентралізації та переваги на її користь, дослідники розглядають виходячи з двох позицій: 1) співставляючи переваги централізованого і децентралізованого способу надання суспільних благ та 2) в контексті обґрунтування самостійності органів місцевого самоврядування.

Домінуючою перевагою фінансової децентралізації є можливість збільшення алокативної ефективності наданих суспільних послуг. Мова йде про те, що органи місцевого самоврядування на місцях можуть підвищити благополуччя населення за рахунок задоволення їх індивідуальних вподобань. При цьому суспільні послуги можуть надаватися таким чином, щоб вони максимально відповідали інтересам населення і при цьому були якісними, а витрати на їх продукування - мінімальним.

Іншим аргументом на користь фінансової децентралізації є її здатність стимулювати горизонтальну і вертикальну бюджетну конкуренцію, а це, своєю чергою, сприятиме мінімізації суспільного сектору та покращенню якості наданих послуг [53].

За економічним змістом фінансова децентралізація покликана підвищувати ефективність функціонування бюджетної системи. Передача повноважень на місця та самостійність у прийнятті рішень при формуванні доходів та використанні бюджетних коштів - це теж прерогатива фінансової децентралізації. Вдало проведена фінансова децентралізація сприяє нарощенню фінансового потенціалу території, активізації інвестиційної діяльності, стимулюванню підприємницької активності, що в підсумку зміцнює економічний потенціал та забезпечує «грунт» для соціально-економічного зростання і розвитку. Чи не найважливішим аспектом

фінансової децентралізації є право місцевої влади визначати форми надання суспільної послуги.

Попри очевидні переваги фінансової децентралізації існують чималі ризики, які супроводжуються низкою проблем. Одним серед таких є домінування локальних інтересів над регіональними чи навіть загальнонаціональними. За оцінками експертів, надмірна децентралізація бюджетної системи ускладнює реалізацію державою такої функції як стабілізація та перерозподіл доходів. За умов фінансово-економічної нестабільності (кризи), цілі державної і регіональної (а тим паче місцевої) влади в питаннях реалізації бюджетної політики, можуть мати різні пріоритети, а це означає, що політика вирівнювання бюджетної забезпеченості є неефективною, як наслідок – посилення диференціації регіонального розвитку.

Залежно від методів реалізації реформ міжбюджетних відносин можливий неоднозначний ефект фінансової децентралізації: однаковий рівень децентралізації по видатках у двох країнах із однаковими рівнями економічного розвитку може супроводжуватися різними рівнями децентралізації за доходами, продукуючи при цьому різні стимули для регіональних та місцевих органів влади.

Вагомим ризиком неефективної фінансової децентралізації може бути виникнення дисонансу між перерозподілом доходів та встановленням макроекономічної стабілізації. Впровадження фінансової децентралізації в більшості випадків супроводжується складним прийняттям управлінських рішень.

Співвідношення локальних (місцевих) ефектів від надання суспільних послуг та ефективності їх створення – інший потенційний «камінь спотикання» при реалізації фінансової децентралізації. Йдеться про так звані ризики, обумовлені «ефектом масштабу»: скорочення витрат на одиницю наданої послуги при збільшенні обсягів наданих послуг (вартість послуги зменшується при збільшенні бажаючих її отримати). Цей аргумент експерти

часто використовують при обґрунтуванні доцільності об'єднання адміністративно-територіальних одиниць. Аналізуючи ризики фінансової децентралізації в цьому ключі необхідно чітко розуміти: яким повинен бути мінімальний розмір адміністративно-територіальної одиниці, щоб співвідношення ціна/якість суспільної послуги було оптимальним, а соціально-економічний ефект – максимальним.

Попри низку фінансових ризиків децентралізації фахівці виокремлюють ще одну групу ризиків – управлінські. Часто такі ризики пов'язують із низькою кваліфікацією управлінського апарату органів місцевого самоврядування, домінуванням особистих інтересів над суспільними, невідповідністю формування місцевих бюджетів цілям та завданням соціально-економічного розвитку територій, що в підсумку знівелює використання потенціалу фінансової децентралізації та призведе до зниження ефективності функціонування суспільного сектору.

Ведучи мову про фінансову децентралізацію в контексті її впливу на розвиток регіонів, важливо акцентувати увагу на ще одну потенційну проблему, яка пов'язана із фінансовим забезпеченням делегованих і законодавчо закріплених повноважень та функцій, а також фінансову самостійність органів місцевого самоврядування. В цьому контексті доречно погодитися з думкою дослідника, котрий виділяє такі проблеми на шляху до децентралізації та вважає недоречним запровадження повної самостійності місцевого самоврядування: обмежені адміністративні можливості місцевих органів, відсутність механізмів гарантування відповідальності органів місцевого самоврядування, значні регіональні диспропорції. Межі фінансової самостійності повинні бути законодавчо визначені та встановлені.

Отже, залежно від характеру взаємодії органів влади на всіх рівнях бюджетної сфери, форми фінансової децентралізації матимуть свої переваги та ризики, відрізнятимуться масштабом та характером процесів реалізації. Тим не менше, дослідження засвідчують, що фінансова децентралізація (через реформи міжбюджетних відносин, зміну механізмів вирівнювання,

регулювання тощо), здатна продукувати ефективне місцеве управління, підвищити ефективність та якість управління місцевими фінансами.

Досліджуючи особливості фінансової децентралізації та її вплив на розвиток регіонів, необхідно акцентувати увагу на такі її характеристики, як ступінь (рівень) та якісну оцінку інструментів децентралізації. Серед інструментів фінансової децентралізації виділяють: дохідні джерела за рівнями бюджетної системи, межі податкової автономії органів місцевого самоврядування, трансфертна допомога, моніторинг формування та використання коштів місцевих бюджетів, контроль за фінансовою діяльністю органів місцевого самоврядування, застосування яких дозволяє розмежувати повноваження та відповідальність в бюджетній сфері. Ступінь фінансової децентралізації в літературі оцінюють за допомогою системи кількісних показників, які дозволяють виміряти рівень самостійності органів самоврядування певної території (зазвичай це частка доходів/видатків місцевих бюджетів в доходах/видатках Державного бюджету, частка міжбюджетних трансфертів в доходах відповідних бюджетів, частка власних доходів/видатків в доходах/видатках місцевих бюджетів і т.д.).

Проводячи якісну характеристику реалізації фінансової децентралізації варто звертати увагу на те, який рівень влади реалізує нормативно-правове регулювання певної функції держави; з якого бюджету виділяються кошти на фінансування суспільної послуги чи виконання певної функції держави; за рахунок яких джерел фінансуються суспільні послуги (власні, трансферти тощо).

В результаті такої комплексної оцінки можна робити певні висновки та узагальнення щодо ступеня фінансової децентралізації, реальної самостійності органів місцевого самоврядування в прийнятті управлінських рішень щодо формування податкових надходжень до місцевих бюджетів і таке інше. По своїй суті аналіз ступеня фінансової децентралізації лежить в площині оцінки міжбюджетних відносин та процесів ефективного управління регіональними фінансами. При цьому особливу увагу необхідно звертати на

стимулюючу функцію (а не вирівнюючу) міжбюджетних відносин, позаяк саме вона впливає на інтенсивні фактори економічного розвитку регіонів. Вирівнюючи доходні та видаткові повноваження органів місцевого самоврядування неможливо подолати регіональні бюджетні асиметрії.

Таким чином, фінансова децентралізація на регіональному рівні – це складний процес розподілу функцій, повноважень, фінансових ресурсів та відповідальності за їх використання. Розширюючи повноваження органів влади на «місцях» щодо прийняття управлінських рішень по формуванню та використанню бюджетних ресурсів (бюджетна автономія) необхідно чітко розуміти: переваги та ризики від реалізації такої бюджетної політики; визначати необхідний та достатній рівень її впровадження, адже по-суті йде мова про ефективне управління (розподіл) бюджетними коштами, а поглиблення бюджетної децентралізації здатне спричинити горизонтальну бюджетну конкуренцію між регіонами та в майбутньому зумовити горизонтальний бюджетний дисбаланс, ну і що не менш важливо – готовність центральної влади країни та суспільства в цілому до таких змін. Безумовно, для кожної окремої країни (регіону) на певному етапі розвитку реалізація принципів бюджетної децентралізації має свої позитиви та ризики.

Оцінюючи переваги/недоліки процесів централізації/децентралізації, чи не найбільшою проблемою є знаходження балансу між цими конкуруючими підходами реалізації бюджетної політики. Видається, що для певного етапу розвитку конкретної території, існує оптимальний набір параметрів, що характеризує нерозривність їх існування [49].

Підсумовуючи сказане, необхідно ще раз акцентувати на тому, що фінансова (бюджетна) децентралізація є запорукою децентралізації влади, становлення ефективної системи місцевих фінансів, і що найважливіше – інструментом регулювання соціально-економічного розвитку регіонів. Саме фінансова децентралізація передбачає стимулювання регіонів до фінансової автономії, пошуку додаткових власних ресурсів, активізації внутрішнього потенціалу розвитку; дозволяє балансувати потреби та можливості регіонів.

Питання впливу бюджетної децентралізації на економічне зростання, а відтак і розвиток регіонів не є предметом обговорення в класичній теорії бюджетного федералізму. Особливої актуальності дана проблематика набула в період широкомасштабних реформ з децентралізації бюджетної системи в країнах постсоціалістичного табору.

Висновки за розділом 1

Проведене дослідження теоретичних засад бюджетної політики соціально-економічного розвитку регіонів дозволило зробити такі висновки.

1. Зміст бюджетної політики та її вплив на соціально-економічний розвиток регіонів слід розглядати в форматі суб'єктно-об'єктних взаємозв'язків державної бюджетної політики та соціально-економічного розвитку регіону.

Системне осмислення економічної природи бюджетної політики дало змогу визначити її базові характеристики (об'єкт, суб'єкт, інструменти, методи, цілі, завдання, принципи, законодавче забезпечення), розкрити зміст бюджетних механізмів в розрізі функціональних складових (формування та використання бюджетних ресурсів, регулювання міжбюджетних відносин, управління місцевим запозиченнями), розширити перелік функцій, які виконує бюджетна політика на регіональному рівні (контрольно-регулююча, мотиваційна та інтеграційна) цілей і завдань, уточнити понятійний апарат.

2. Розкрито теоретичні засади фінансової децентралізації, зміст та форми її функціонування. Обґрунтовано характер впливу фінансової децентралізації на процеси соціально-економічного розвитку регіонів, а саме: доведено, що фінансова децентралізація може підвищити рівень соціально-економічного розвитку регіонів шляхом сприяння нарощуванню фінансового потенціалу регіонів, інвестуванню, активізації ділової активності бізнесу,

покращенню місцевої інфраструктури, посиленню громадянської активності, підвищенню рівня контролю за бюджетним процесом і рухом коштів. Передача повноважень та фінансових ресурсів для їх реалізації сприятиме забезпеченню населення кращими суспільними послугами, оскільки влада на місцях сама визначатиме форми надання таких послуг.

Показано, що фінансова децентралізація є запорукою децентралізації влади, становлення ефективної системи місцевих фінансів, інструментом регулювання регіонального розвитку, оскільки передбачає стимулювання регіонів до фінансової автономії, пошуку додаткових власних ресурсів, активізації внутрішнього потенціалу розвитку; дозволяє балансувати потреби та можливості регіонів.

3. Протиріччя фінансової децентралізації формують її можливості, при цьому не гарантують автоматичного вирішення економічних та фінансових проблем управління бюджетними коштами. Наголошено, що найбільш негативним наслідком фінансової децентралізації є поглиблення диспропорцій соціально-економічного розвитку регіонів та зростання міжрегіональної диференціації за так званими чистими фіскальними вигодами (різниця між вартістю отриманої суспільної послуги та витратами у формі податків, понесених на їх придбання).

РОЗДІЛ 2

БЮДЖЕТНА ПОЛІТИКА У ЗАБЕЗПЕЧЕННІ СОЦІАЛЬНО-ЕКОНОМІЧНОГО РОЗВИТКУ ПОЛТАВСЬКОГО РЕГІОНУ

2.1 Аналіз бюджетної політики соціально-економічного розвитку України

Для економіки будь-якої країни світу управління державними фінансами відіграє головну роль, від якої залежить рівень національної економіки та якість життя населення. Перед органами державної влади щорічно постає завдання забезпечити співвідношення державного бюджету в частині обсягу передбачених витрат із загальним обсягом доходів та находжень.

Нині в Україні є низка проблем, які гальмують економічні процеси як на рівні господарюючих суб'єктів, так і на рівні державної економіки, перешкоджаючи ефективному управлінню державними фінансами. До таких проблем належать: непрозора та закрита діяльність органів управління державними фінансами; розбіжність між плановими і фактичними показниками бюджету; відсутність повної, консолідованої та збалансованої інформації щодо результативності та ефективності виконання бюджетних програм.

За 2017 рік різниця між плановими і фактичними доходами бюджету становила 62,3 млрд грн, а за 2015 рік – 58,8 млрд грн. Є очевидним, що різниця між плановими і фактичними показниками дохідної та видаткової частини бюджету тягне за собою збільшення його дефіциту.

За розрахунками, у 2017 році дефіцит бюджету України становив 47,8 млрд грн, а впродовж 2008–2017 років щорічний дефіцит державного бюджету України в середньому становив 49,5 млрд грн.

Незважаючи на далекоглядні плани уряду щодо переходу на внутрішнє фінансування дефіциту державного бюджету, нині головними джерелами

його фінансування залишаються приватизаційні надходження та зовнішні запозичення.

У 2018 році завдяки приватизації одержано 22,5 млрд грн, що вказує на створення фінансових резервів для забезпечення фінансування дефіциту державного бюджету. Незважаючи на це, впродовж 2016–2017 років приватизація не виправдала покладених на неї сподівань.

Так, за 2017 рік від продажу державних енергокомпаній було заплановано отримати 17 млрд грн, тоді як фактично вдалося отримати 3,3 млрд грн. Тому покладатися на приватизаційні надходження як на джерело фінансування дефіциту бюджету є ризикованим.

У державному бюджеті на 2018 рік обсяг зовнішніх запозичень становить 108,2 млрд грн, що вдвічі перевищує обсяг запозичень у 2017 році. Обсяг коштів, які планується одержати від міжнародних фінансових організацій для фінансування проектів розвитку, становить 16 млрд грн, а чисті внутрішні запозичення – 9,7 млрд грн.

Треба пам'ятати, що зовнішні запозичення необхідно повертати. Основні виплати за зовнішніми запозиченнями України припадають на 2019–2020 роки, тому вже зараз необхідно шукати джерела рефінансування. На листопад 2017 року рівень державного боргу України становить 72,4% ВВП, що на 12,4% перевищує безпечний показник і є наслідком значних витрат на обслуговування боргу та його погашення. Така ситуація тягне за собою обмеження можливості щодо економічного зростання, розширення державних інвестицій та не дає змоги зменшити податкове навантаження.

Понад 13% видатків державного бюджету, або 3,9% ВВП, спрямовані на виплату боргових відсотків, тоді як на медицину спрямовано 3,6% ВВП. Значні кошти, які йдуть на оплату відсотків за зовнішні запозичення, могли б бути спрямовані на виконання функціональних обов'язків, щодало би змогу зменшити рівень державних витрат.

Перевищення дефіциту темпів зростання ВВП за його фінансування із запозичень, а не із внутрішніх джерел пророкує ще не один рік перебування

розміру державного боргу України за межею безпеки.

Бюджет України на 2018 рік формувався згідно з вимогами МВФ щодо зменшення дефіциту державного бюджету до рівня 2,5% ВВП. За прогнозами МВФ, за умови досягнення первинного балансу бюджету (без урахування витрат на обслуговування боргу) рівня 1,75% ВВП до 2021 року державний борг України зменшиться до рівня 70% ВВП [95].

В Україні позитивний первинний баланс бюджету на 2018 рік був запланований на рівні 1,5% ВВП. У зв'язку з цим слушною є ідея використання усіх понадпланових доходів, які не залежать від інфляційних процесів, на зменшення рівня дефіциту державного бюджету та основної суми боргу, а не розподілу їх на інші видатки.

Щоб і на далі витримувати позитивну динаміку зменшення дефіциту бюджету та залежності від зовнішніх запозичень, має бути розроблена і затверджена середньострокова стратегія управління державним боргом, що буде спрямована на зменшення боргового навантаження, уникнення валютних ризиків, здешевлення майбутніх запозичень.

Щорічний дефіцит та різницю між плановими і фактичними значеннями державного бюджету України можна пояснити низкою факторів, які безпосередньо впливають на прогнозування і планування бюджету:

- 1) сезонним характером виконання;
- 2) недотриманням органами державної влади нормативних актів, що забезпечують реалізацію закону про державний бюджет на черговий фінансовий рік (плановий період);
- 3) нецільовим витрачанням коштів з метою уникнення подальшого скорочення бюджетних асигнувань з боку відомчих органів та ін.;
- 4) неефективною структурою видатків державного бюджету.
- 5) обмеженістю доступу суспільства до інформації в питаннях управління державним бюджетом.

Якщо перші три позиції більшою мірою характеризуються політичною складовою частиною, то структура видатків державного бюджету та доступ

суспільства до інформації в питаннях управління державним бюджетом розглядаються в більш організаційно-економічній площині.

Порівнюючи видатки бюджету України з видатками бюджетів країн-членів Європейського союзу як орієнтиром оптимальної структури бюджету для нашої держави, слід зазначити, що в середньому видатки бюджету у країн, які нещодавно приєдналися до ЄС, знаходяться на рівні 42,1% ВВП. Цей показник повинен слугувати для України цільовим рівнем, за якого можна розраховувати на те, що бюджет буде без дефіциту.

Порівняння показників витрат за функціональними напрямками в країнах ЄС та Україні дає характеристику державному бюджету.

Як показують розрахунки, український бюджет далекий від оптимальних показників рівня видатків країн ЄС.

Тоді як обслуговування боргу, освіта, соціальний захист та громадський порядок є помітно перефінансовані, культура та охорона довкілля, економічна діяльність, охорона здоров'я та загальнодержавні видатки отримують відносно меншу частку видатків, ніж у країнах Європейського Союзу.

Незважаючи на це, проблема недосконалості системи оцінки діяльності державних органів виконавчої влади в галузі забезпечення відкритості інформації щодо управління державними фінансами залишається актуальною.

З урахуванням цього більш поглибленої роботи потребує напрям забезпечення відкритості діяльності державних органів виконавчої влади. При цьому приділяти особливу увагу аспекту публічності інформації щодо питань управління державними фінансами.

Економіка України зростала протягом останніх років, основною рушійною силою цього процесу були внутрішній споживчий та інвестиційний попит. Цьому сприяли вдосконалення інвестиційного клімату внаслідок проведення реформ, поліпшення фінансового стану компаній, підвищення соціальних стандартів.

Зростання вітчизняної економіки формувалось в умовах суттєвих викликів, зокрема, продовження військових дій на сході країни, створення штучних перешкод для морського сполучення та агресія Російської Федерації в районі Керченської протоки, «торговельні війни» країн з найбільшими економіками світу, погіршення доступу до ринків світового капіталу для країн з ринками, що розвиваються.

За підсумком, у 2018 році ВВП продемонстрував зростання на рівні 3,3 відсотка, що є найвищим показником за останні 7 років.

Динаміка ВВП України протягом 2017-2019 рр. представлена у додатку А.

Зростанню внутрішнього споживчого попиту сприяло збільшення наявного доходу домогосподарств внаслідок підвищення мінімальної заробітної плати до 3723 грн (на 16,3 відсотка), осучаснення пенсійних виплат через ухвалену в кінці 2017 року пенсійну реформу, а також поліпшення фінансових результатів компаній [110].

Зростання внутрішнього споживчого попиту, що формує найбільший додатній внесок у формування ВВП, спостерігається починаючи з II кварталу 2017 року.

Підґрунтям розширення фінансових можливостей домогосподарств виступало збільшення заробітних плат. Так, у 2018 році реальна заробітна плата продовжила зростати двозначними темпами – на 12,5 відсотка. Така динаміка спостерігається на фоні зниження рівня безробіття до 8,8 відсотка до економічно активного населення у віці 15-70 років за підсумками 2018 року (найнижчий показник починаючи з 2014 року) та зростання продуктивності праці.

Як і у попередні два роки, державний та приватний сектор активніше фінансували капітальні інвестиції, що є важливим чинником структурних змін, оскільки закладають підґрунтя до зростання конкурентоспроможності вітчизняної економіки у середньостроковій перспективі. У 2018 році індекс капітальних інвестицій збільшився на 16,4 відсотка, при цьому виробництво

інвестиційних товарів зросло на 6,3 відсотка, а індекс будівельної продукції збільшився на 8,5 відсотка.

В цілому питома вага валового нагромадження основного капіталу (ВНОК) у ВВП збільшилася до 17,2 відсотків у 2018 році з 14,2 відсотка у 2014 році, хоча вона все ще залишається нижчою, ніж у деяких сусідніх країнах (зокрема, за оцінками Світового банку, у 2017 році у Білорусії – 26,2 відсотка, Румунії – 24,4 відсотка, Угорщині та Молдові (2016 рік) – 22,5 відсотка, Словаччині – 22,4 відсотка), вказуючи на все ще високу потребу економіки у інвестиціях [95].

Позитивна динаміка капітальних інвестицій була сформована в умовах активізації виробничої діяльності підприємств, поліпшення ділових очікувань та активної реалізації державних інвестиційних проектів.

За підсумком січня-березня 2019 року галузі реального сектору економіки продемонстрували різноспрямовану динаміку. Видієкономічної діяльності, передусім спрямовані на задоволення споживчих потреб зростали: зокрема, оборот роздрібною торгівлі збільшився на 7,4 р/р відсотка, пасажирооборот – на 3,8 р/р відсотка. Обсяги виробництва у сільському господарстві зросли на 3,4 р/р відсотка. Будівництво збільшилось на 24,3 р/р відсотка через приріст будівництва інженерних споруд на 45,2 відсотка та нежитлового будівництва на 33 відсотка.

Водночас скорочення обсягів промислового виробництва на 0,9 відсотка та скорочення оптової торгівлі на 5,5 відсотка стримували темпи зростання економіки, враховуючи значну частку цих галузей у ВВП.

Зазначена динаміка була частково компенсована зростанням інвестиційноорієнтованих видів економічної динаміки. Так, на фоні збільшення обсягів будівництва інженерних споруд та нежитлових будівель спостерігалось зростання будівельної сфери на 24,3 відсотка за підсумком I кварталу. Також, активне зростання продемонстрували деякі галузі машинобудування, зокрема, виробництво металообробних машин і верстатів – на 33,5 відсотка, виробництво машин і устаткування для добувної

промисловості та будівництва – на 30 відсотка, виробництво комп'ютерів, електронної та оптичної продукції – на 9,8 відсотка.

Зростання споживчого попиту у 2019 році відбувалося на фоні розширення фінансових можливостей населення. У березні 2019 року реальна заробітна плата зросла на 12,5 р/р відсотка. Крім того, в березні було індексовано пенсію, а також протягом двох місяців було здійснено доплату до пенсій ряду пенсіонерів (близько 2,9 млн осіб отримали доплати).

Спостерігається продовження поступового уповільнення споживчої інфляції: до 8,6 р/р відсотка у березні 2019 року з 9,8 р/р відсотка у грудні 2018 року. Сприяє уповільненню інфляції збереження курсової стабільності. Так, у березні 2019 року порівняно з груднем 2018 року курс гривні до долара США укріпився на 1 відсоток.

Така динаміка сприяла ухваленню Правлінням НБУ рішення щодо зниження облікової ставки до 17,5 відсотка річних у квітні 2019 року.

Міжнародні резерви, за попередніми даними Національного банку України, на 1 квітня 2019 року склали 20,6 млрд дол. США. Хоча вони знизились на 1 відсоток з початку 2019 року через великі обсяги погашень за державним боргом, обсяг міжнародних резервів покриває 3,4 місяця майбутнього імпорту, що є достатнім для виконання зобов'язань України.

У січні-березні 2019 року, за попередніми даними Національного банку України, дефіцит балансу товарів та послуг склав 2 млрд дол. США проти 1,9 млрд. дол. США у січні-березні 2018 року. Зростання експорту товарів склало 8,0 р/р відсотків до 11,3 млрд дол. США, імпорт товарів зріс на 6,8 р/р відсотка до 13,4 млрд дол. США.

Найбільші темпи зростання експорту товарів спостерігались за товарними групами: продовольчі товари та сировина для їх виробництва – на 23 відсотка, машини, устаткування, транспортні засоби та прилади – на 12,5 відсотка, промислові вироби – на 12,2 відсотка. Імпорту товарів: машини, устаткування, транспортні засоби та прилади – на 24,5 відсотка, промислові вироби – на 16,7 відсотка, продовольчі товари та сировина для їх

виробництва – на 6,6 відсотка.

За підсумком січня-березня 2019 року платіжний баланс зведено з профіцитом 0,3 млрд дол. США.

Таблиця 2.1 – Основні макропоказники економічного і соціального розвитку України у 2018–2019 роках [95]

Назва	2018	2019
Валовий внутрішній продукт: номінальний, млрд. грн.	3558,7	4035,2
у відсотках до попереднього року	103,3	102,8
Індекс споживчих цін (ІСЦ): у середньому до попереднього року, відсотки	110,9	108,5
грудень до грудня попереднього року, відсотки	109,8	107,4
Індекс цін виробників (ІЦВ): грудень до грудня попереднього року, відсотки	114,2	111,1
Рівень безробіття населення у віці 15-70 років за методологією МОП, відсоток до економічно активного населення відповідного віку	8,8	8,6
Сальдо торговельного балансу, визначене за методологією платіжного балансу, млн. доларів США	-11204	-12541
Експорт товарів та послуг: млн. доларів США	59117	63353
у відсотках до попереднього року	109,7	107,2
Імпорт товарів та послуг: 10 млн. доларів США	70321	75894
у відсотках до попереднього року	112,5	107,9
Обмінний курс гривні до долара США, гривень за долар США в середньому за період	27,2	27,4
на кінець періоду	27,7	28,0 [±2]

Пріоритетом податкової політики на 2018-2020 роки було забезпечення стабільності податкової системи, з одночасним підвищенням ефективності та полегшенням податкового адміністрування і мінімізацією можливостей для зловживань. Для цього буде завершено створення ефективних Державної митної служби та Державної податкової служби, які мають стати сервісними організаціями, орієнтованими на клієнта. Питаннями розслідування фінансових злочинів займатиметься новий орган, який буде створено.

З метою подолання проблем, які перешкоджають підвищенню ефективності управління державними фінансами в контексті бюджетної політики, необхідне розроблення комплексних пріоритетних напрямів діяльності.

На державному рівні необхідно визначити кількісні показники ефективності і результативності оцінки бюджетних програм, спрямованих на вдосконалення програмно-цільового методу. Крім того, є доречним на попередній стадії оцінки бюджетної програми через зіставлення витрат і результатів проводити оцінку ефективності з погляду соціального ефекту.

Залежно від бюджетної програми необхідно обрати критерії, які можуть бути взяті до уваги під час визначення якості бюджетної програми.

Зауважимо, що розроблення норм ефективності не приведе до суттєвих скорочень бюджетних витрат, проте дасть позитивний ефект, скоротивши витрати бюджету за малоефективними напрямками.

Крім того, важливим є створення інструментарію обґрунтування рішень державної підтримки інвестиційних проектів, що забезпечить узгодження між суспільством, інвестором та державним бюджетом. Використання подібного інструменту на практиці дасть змогу забезпечити диференційований підхід до планування і прогнозування результатів державної підтримки та більш точно планувати видатки і надходження державного бюджету.

Доходи бюджету за 2018-2020 роки представлено у таблиці 2.2.

Показники дохідної частини Бюджетної декларації на середньостроковий період розроблені з урахуванням чинних норм податкового та бюджетного законодавства, зокрема: продовження справляння військового збору; поквартальне нарахування та сплата податку на прибуток підприємствами з річним доходом понад 20 млн грн; збереження чинних ставок рентної плати на природний газ, нафту та газовий конденсат; не застосування з 1 січня 2020 року підвищувального коефіцієнту 1,1 до ставки рентної плати за видобуток залізної руди, встановленої на рівні 8 відсотка; застосування з 2020 року нормативу відрахувань частини чистого прибутку (доходу) державних унітарних підприємств та їх об'єднань та дивідендів господарських товариств на рівні 50 відсотків; застосування до 2023 року включно, індексу споживчих цін, що використовується для

визначення коефіцієнта індексації нормативної грошової оцінки сільськогосподарських угідь, земель населених пунктів та інших земель несільськогосподарського призначення, а також для цілей оподаткування єдиним податком четвертої групи, із значенням 100 %; зарахування 95 % рентної плати за користування надрами для видобування корисних копалин загальнодержавного значення до державного бюджету та 5 відсотків до місцевих бюджетів за місцем видобутку корисних копалин.

Таблиця 2.2 – Доходи державного бюджету за 2018 - 2019 роки (млн грн) [95]

Найменування показника	2018 рік	2019 рік
Податкові надходження	753 815,6	860 659,3
<i>Загальний фонд</i>	716 566,1	807 772,9
<i>Спеціальний фонд</i>	37 249,5	52 886,4
Неподаткові надходження	164 683,1	155 386,9
<i>Загальний фонд</i>	110 400,7	112 529,2
<i>Спеціальний фонд</i>	54 282,4	42 857,6
Інші доходи	2 309,9	3 257,0
<i>Загальний фонд</i>	1 244,6	1 377,1
<i>Спеціальний фонд</i>	1 065,2	1 879,9
Всього доходів (без урахування міжбюджетних трансфертів)	920 808,7	1 019 303,1
<i>Загальний фонд</i>	828 211,5	921 679,2
<i>Спеціальний фонд</i>	92 597,2	97 623,9
Офіційні трансферти	7 306,3	6 819,1
<i>Загальний фонд</i>	5 404,0	6 819,1
<i>Спеціальний фонд</i>	1 902,3	-
Разом доходів	928 114,9	1 026 122,3
<i>Загальний фонд</i>	833 615,5	928 498,4
<i>Спеціальний фонд</i>	94 499,5	97 623,9

Спрямування з 2020 року 100 % надходжень акцизного податку з пального і транспортних засобів, ввізного мита на нафтопродукти та транспортні засоби, до спеціального фонду державного бюджету на розвиток дорожнього господарства; припинення зарахування частини (13,44 %) акцизного податку з виробленого в Україні та ввезеного на митну територію України пального до бюджетів місцевого самоврядування у зв'язку із

зарахуванням цих надходжень до дорожнього фонду (табл 2.3).

Таблиця 2.3 – Основні ставки оподаткування за 2018-2020 рр. [95]

Найменування показника	2018	2019	2020
Податок та збір на доходи фізичних осіб в т.ч.:	19,5%	19,5%	19,5%
податок на доходи фізичних осіб	18%	18%	18%
військовий збір	1,5%	1,5%	1,5%
Податок на прибуток підприємств	18%	18%	18%
Рентна плата за користування надрами для видобування залізної руди (відсоток від вартості товарної продукції гірничого підприємства)	8%	8,8%	8%

Зменшення частки доходів у ВВП відбулося в основному по наступних джерелах: кошти, що перераховуються Національним банком України відповідно до Закону України «Про Національний банк України» через зменшення прогнозного обсягу прибутку Національного банку, який підлягає перерахуванню до державного бюджету; рентній платі за користування надрами у зв'язку з незначним зростанням фізичних обсягів видобування природного газу, прогносної ціни нафти на світових ринках, прогносної середньої митної вартості імпортованого природного газу порівняно з ростом номінального ВВП; акцизному податку, що обумовлено стабільним рівнем споживання нафтопродуктів та меншими темпами зростання прогнозного курсу євро до гривні порівняно з ростом номінального ВВП, а також прогнозними обсягами виробництва інших підакцизних товарів.

Усвідомлюючи необхідність підвищення якості та рівня життя українських громадян Уряд поставив перед собою одне з нагальних завдань: не пасивне пристосування соціальної політики до обмежених фінансово-матеріальних ресурсів країни, а визначення основних пріоритетів та активне впровадження реформ, які дають змогу втілювати в життя принципи соціальної справедливості й забезпечити постійне підвищення добробуту населення.

Протягом останнього часу впроваджено заходи підвищення адресності надання окремих соціальних пільг з урахуванням доходу, введено грошову

форму для деяких видів пільг, розпочато реалізацію заходів із створення системи повноцінного виховання дітей в сімейному середовищі тощо. Це дозволило підвищити ефективність програм соціальної підтримки населення.

З метою вирішення низки соціальних питань при наданні пільг та субсидій на оплату житлово-комунальних послуг та стимулювання їх отримувачів до економного споживання енергоресурсів забезпечуватиметься подальший перехід до виплати пільг на оплату житлово-комунальних послуг у грошовій формі, що було розпочато у кінці 2019 року.

Для покращення соціальної підтримки починаючи з 2019 року запроваджено у рамках пілотного проекту із соціального захисту сімей з дітьми та підтримки розвитку відповідального батьківства надання одноразової допомоги "пакунок малюка" та відшкодування послуги з догляду за дитиною «муніципальна няня». Також розпочато деінституалізацію догляду дітей для забезпечення їх виховання у сім'ї або в умовах, максимально наближених до сімейних.

Подальше створення ефективної та досконалої системи здійснення соціальної підтримки населенню є актуальним і необхідним і у середньостроковій перспективі.

Зокрема, надалі впроваджуватиметься комплексний підхід до розв'язання проблем найбільш вразливих верств населення, сприяння їх соціальній інтеграції та подоланню бідності, забезпечення захисту прав дітей, їх безпеки та благополуччя.

У 2017 та 2018 роках було створено відповідно Національну раду з питань розвитку науки і технологій та Національний фонд досліджень України та закладено фундамент для ефективніших підходів фінансування науки. Для оцінювання ефективності наукової (науково-технічної) діяльності запроваджено державну атестацію наукових установ та закладів вищої освіти, що сприятиме оптимізації наукових установ та визначенню базового фінансування науки у закладах вищої освіти на основі об'єктивних даних. Протягом останніх років було збільшено видатки на підтримку проектів

наукових робіт, науково-технічних (експериментальних) розробок та стипендіальних програм молодих вчених з 0,5 відсотків у 2015 році до 1,5 відсотка у 2018 році. Розпочато роботу зі створення нових об'єктів дослідницької інфраструктури, так, у 2018 році створено 8 центрів колективного користування обладнанням. Україна стала повноцінним учасником Рамкової програми Європейського Союзу з наукових досліджень та інновацій "Горизонт 2020" та програми Євратом.

У 2018 році відповідно до Закону України "Про державні фінансові гарантії медичного обслуговування населення" розпочато повномасштабну трансформацію фінансування системи охорони здоров'я в центрі якої - людина і її здоров'я.

На початку 2018 року була створена Національна служба здоров'я України (НСЗУ) - центральний орган виконавчої влади, що реалізує державну політику у сфері державних фінансових гарантій медичного обслуговування населення та є єдиним замовником та платником за медичні послуги за договорами з надавачами медичних послуг [93].

За півтора роки трансформації системи охорони здоров'я українці отримали право вільно обирати та змінювати свого лікаря на первинній ланці. Заклади, які співпрацюють з НСЗУ, надають пакет первинної медичної допомоги повністю за кошти державного бюджету. Усі бюджетні заклади сімейної медицини в Україні автономізувались й стали комунальними некомерційними підприємствами, що надало змогу вільно організувати свою роботу та, зокрема, впроваджувати систему гнучких заробітних плат медичному персоналу. НСЗУ також укладає контракти з приватними медичними закладами та ФОП, що підвищує конкуренцію у сфері надання медичної допомоги.

У 2018 році розпочато створення електронної системи охорони здоров'я. Всі декларації з пацієнтами укладаються в електронному вигляді, медичні заклади укладають договори і звітують НСЗУ також виключно в електронній формі.

З квітня 2017 року запроваджено Урядову програму «Доступні ліки», завдяки якій пацієнти з серцево-судинними захворюваннями, бронхіальною астмою чи діабетом II типу можуть отримати ліки за кошти державного бюджету або з незначною доплатою. З 1 квітня 2019 року запрацював електронний рецепт за цією програмою.

Це дозволило пацієнтам отримувати ліки за рецептом у будь-якій аптеці в Україні, яка має договір з НСЗУ, без прив'язки до місцевості, де цей рецепт був виданий.

Також, у 2019 році у Вінницькій, Донецькій, Одеській, Полтавській, Тернопільській областях та місті Києві пілотується нова модель організації та надання екстреної медичної допомоги, спроможної забезпечити вчасне, якісне та ефективне реагування на випадки невідкладних станів, центри екстреної медичної допомоги забезпечуються апаратно-програмними комплексами оперативно-диспетчерських служб в рамках створення комплексного автоматизованого управління системою екстреної медичної допомоги.

З кожним роком спостерігаються суттєві зрушення в культурній сфері, зокрема налагоджено прозоре фінансування культурно-мистецьких проєктів на конкурсній основі за підтримки Українського культурного фонду. Реалізація проєктів за різними напрямками стимулює розвиток культурно-мистецького потенціалу як окремих громадян, так і громад в цілому.

У 2016 році створено Український інститут книги, що наділений широким спектром повноважень з підтримки книговидавничої справи, популяризації читання, стимулювання перекладацької діяльності, популяризації української літератури у світі.

Здійснюються заходи щодо запровадження нових форм та створення ефективної системи інструментів державної підтримки кінематографії відповідно до Закону України «Про державну підтримку кінематографії в Україні».

За останні роки налагоджено повноцінне функціонування Суспільного

телебачення і радіомовлення України та спостерігається підвищення довіри населення до мовника.

В подальшому держава сприятиме формуванню цілісного культурного середовища та інформаційного суспільства, створенню умов для творчої самореалізації громадян, збереженню культурно-духовної спадщини, повноцінному функціонуванню суспільного мовлення, що є запорукою становлення активного громадянського суспільства та задоволення його потреб в отриманні об'єктивної та неупередженої інформації.

З 2015 року розпочато реформування бюджетної системи в контексті децентралізації та запроваджено нову модель міжбюджетних відносин.

За два роки впроваджено перший етап реформи та досягнуто декілька важливих результатів:

- зміцнена фінансова спроможність місцевих бюджетів;
- забезпечено надання якісних суспільних послуг споживачам завдяки розширенню видаткових повноважень органів місцевого самоврядування.

Місцеві органи влади отримали можливість забезпечити функціонування закладів бюджетної сфери та самостійно вирішувати питання розвитку громад без звернення до центральних органів влади стосовно виділення додаткових коштів здержавного бюджету.

В результаті добровільного об'єднання громад у 2015-2018 роках на прямих взаємовідносини з державним бюджетом перейшли 782 об'єднані територіальні громади, які безпосередньо отримують міжбюджетні трансферти, у тому числі – 117 новостворених ОТГ, місцеві ради яких набувають повноважень за результатами перших місцевих виборів у 2018 році [95].

Об'єднані громади здобули статус (повноваження та ресурс), який мають міста обласного значення. Тепер основний бюджетоутворюючий податок (податок на доходи фізичних осіб) зараховується до бюджетів ОТГ в обсязі 60 відсотків на покриття делегованих їм повноважень. Окрім того, на місцях повністю залишаються надходження прибутку від підприємств і

фінансових установ комунальної власності та податку на майно (нерухомість, земля).

Одержані в результаті децентралізації повноваження та ресурси надані органам місцевого самоврядування дають більше можливостей для розвитку територій, створення сучасної освітньої, медичної, транспортної, житловокомунальної інфраструктури.

Надходження доходів загального фонду місцевих бюджетів (без трансфертів, у співставних умовах) за час впровадження реформи 2015-2018 роки збільшилися майже у два з половиною рази: у 2015 році 99,8 млрд. грн, у 2018 році 234,1 млрд. гривень.

Позитивним аспектом реформи міжбюджетних відносин є щорічне збільшення інвестиційних ресурсів місцевих бюджетів. Обсяг капітальних видатків місцевих бюджетів за 2018 рік склав 91,2 млрд грн, що на 16,9 млрд грн або на 22,7 відсотка більше у порівнянні з 2017 роком. Порівняно з 2015 роком капітальні видатки місцевих бюджетів становили 32,2 млрд. гривень. Частка капітальних видатків у загальному обсязі видатків місцевих бюджетів (загальний та спеціальний фонд разом) порівняно у 2015 роком зросла на 4,5 відсотка. Якщо у 2015 році вона становила 11,5 відсотка то у 2018 – 16 відсотків. Для порівняння у 2013-2014 роках – лише 6,4 відсотка.

Зміцнення фінансової спроможності громад та їх економічний розвиток залежить від ефективності використання активів, якими володіє та розпоряджається громада. Активи територіальних громад включають право комунальної власності на нерухоме і рухоме майно, природні ресурси, землю, підприємницькі структури, доходи місцевих бюджетів тощо. Відтак розвиток території можливий лише при умові ефективного використання та користування її внутрішнім потенціалом, що передбачає капіталізацію активів та створення доданої вартості. Розвиток підприємницьких структур на території адміністративно-територіальної одиниці дозволяє забезпечити, по-перше, створення робочих місць, по-друге, збільшення податкових надходжень до місцевих бюджетів, а, по-третє, формування соціальної

відповідальності бізнесу перед громадою. Відтак, саме формування практики соціальної відповідальності бізнесу перед громадою може забезпечити швидкий її розвиток.

2.2 Загальна характеристика Полтавської області

Полтавська область розташована в центрі України, між $50^{\circ}33'18''$ і $48^{\circ}44'36''$ пн.ш. та $32^{\circ}05'20''$ і $35^{\circ}29'33''$ сх.д. Протяжність області з півночі на південь, по прямій лінії між її крайніми північною і південною точками, становить 213,5 км, між крайніми західною й східною точками – 259 км.

Територія області розташована майже цілком у межах Придніпровської низовини, на лівобережжі басейну річки Дніпро. Виняток становить невелика ділянка площею близько 150 кв. км (0,5% території області) на правобережжі басейну Дніпра, в межах Придніпровської височини. Понад 92% площі області знаходиться у межах природної зони лісостепу, і тільки біля 8% (крайня південно-східна частина) – у межах степової природної зони.

Площа Полтавщини складає 28,8 тис. кв. км, що становить близько 4,8% від площі України (7 місце серед областей).

Полтавська область має найбільшу кількість областей-сусідів – 7. На півночі Полтавська область межує з областями України:

Чернігівською (протяжність меж – 107 км) і Сумською (238 км); на півдні – з Дніпропетровською (173 км) і Кіровоградською (149 км); на сході – з Харківською (188 км); на заході – з Київською (19 км) та Черкаською (225 км) областями.

Загальна протяжність меж Полтавської області становить близько 1100 км, з яких 162 км проведені по акваторіях Кременчуцького (98 км) і Дніпродзержинського (64 км) водосховищ.

Населення Полтавської області станом на 1 січня 2014 року становило

1458,2 тис. осіб, у тому числі міське населення – 899,1 тис. осіб (61,7%), сільське – 559,1 тис. осіб (38,3%).

Система розселення області є досить типовою для регіонів Центральної України, більшість населення сконцентрована в містах. Середня щільність населення складає 51 особу на кв. км., що становить 68% до середньоукраїнського рівня (75,5 осіб на кв.км).

У порівнянні з регіонами-сусідами щільність населення в області в 2 рази менша ніж у Дніпропетровській (103,6 осіб на кв.км) та в 1,7 рази – ніж у Харківській (87,4 осіб на кв.км). Водночас в 1,5 рази вища ніж у Чернігівській (33,8 осіб на кв.км).

Райони області умовно можна поділити на 2 групи: понад 1 тис.кв.км – найбільший серед них Глобинський (2,47 тис.кв.км.), площа якого дорівнює практично двом районам. Також Кобеляцький (1,82 тис.кв.км), Гадяцький (1,6 тис.кв.км), Миргородський (1,54 тис.кв.км) та інші.

Інша група – до 1 тис.кв.км (це 11 районів), серед яких найменший за площею – Гребінківський район (0,60 тис.кв.км).

Також райони суттєво відрізняються за чисельністю населення – найбільшим є Полтавський (66,9 тис.осіб), найменшим – Чорнухинський (11,8 тис.осіб).

Спостерігається значна диспропорція серед міст обласного значення за чисельністю населення. Найбільше місто – Полтава (296,0 тис.осіб), найменше за чисельністю місто обласного значення – Миргород (40,9 тис.осіб), різниця у 7 разів.

До складу області входить 25 районів, 15 міст, з яких 5 обласного значення (Комсомольськ, Кременчук, Лубни, Миргород, Полтава) та 10 районного значення, 5 районів у містах, 21 селище міського типу, 467 сільських рад, 15 селищ та 1791 село.

Адміністративний центр – місто Полтава.

Станом на 01.05.2014 за кількістю сільських населених пунктів Полтавська область займає 2 місце (після Львівської) та має 1806 сільських

поселень.

Щільність сільських поселень – 6,4 одиниці на 1 тис.кв.км, причому найбільша кількість зосереджена в Полтавському (147 сіл), Зіньківському (113), Кобеляцькому (99), Миргородському (94) та Гадяцькому (94) районах. Найменше сільських поселень в Карлівському (25), Котелевському (38), Машівському (39), Чорнухинському (40) та Пирятинському (42) районах.

В області на 1 сільраду в середньому припадає 4 села, що вище середнього по Україні – близько 3 сіл на сільраду. У Полтавському районі 6 сіл на сільраду, у Зіньківському, Козельщинському, Хорольському, Шишацькому – по 5 сіл.

Типологія та позиціонування Полтавської області серед регіонів України за рівнем урбанізації та системи розселення Полтавська область належить до 2-го типу регіонів (за класифікації SSRD - 2009). Це високоіндустріалізовані та високоурбанізовані регіони з рівнем розвитку вище середнього.

Для цієї групи регіонів характерним є висока частка міського населення (84-91%), дуже висока щільність (66-165 осіб на 1 кв.км), складні демографічні умови – значне скорочення чисельності через старіння населення та його міграцію.

Також регіони даної групи мають високий рівень ВРП на душу населення (85-140% середнього), середній рівень податкових надходжень на душу населення (64-125%), високу продуктивність праці (82-125% середнього).

Регіони групи є високоіндустріалізованими (близько 50% промисловості), зі значною часткою добувної промисловості або постачання електроенергії, газу та води (9-20%), низькою часткою послуг (33-39%) та низькою часткою сільського господарства (3-14%).

Даній групі притаманна значна залежність від великих підприємств, їх частка в обсягах реалізації більше середньої (54-66%), а також низька щільність малих підприємств на 10 тис. мешканців (67-93% середнього).

Завдяки значному рівню розвитку промисловості області даного типу мають високий рівень доходів населення, але суттєві екологічні проблеми (забруднення та обмежена площа лісів), поганий стан здоров'я, особливо високу смертність, зокрема і дитячу.

Значний рівень індустріалізації забезпечує високу зайнятість населення (98-102% середнього) та нижчий рівень безробіття (86-110% середнього).

Водночас дані регіони мають середню якість робочої сили.

Полтавська область відрізняється від бази через:

– нижчу щільність населення (51 осіб на 1 кв.км.) та урбанізацію (нижче середньої), зокрема менший обласний центр (296 тис. осіб) та низька частка міського населення (62%).

– високу частку сільського господарства у ВДВ (14,4%).

– більш високий рівень безробіття (8,0%).

– високий рівень кваліфікації трудових ресурсів – більше половини найманих працівників в області мають вищу освіту.

– кращий стан здоров'я, особливо нижча дитяча смертність і нижча захворюваність на активну форму туберкульозу.

– кращі екологічні умови, особливо щодо стану забруднення води та викидів в атмосферу.

Відповідно до позиціонування Полтавської області серед регіонів України, при оцінці ситуації в області варто враховувати порівняння основних показників розвитку області з регіонами-сусідами та регіонами, що належать до однієї групи.

Серед визначеної групи регіонів-сусідів та регіонів, що належать до одного типу регіонів, Полтавська область знаходиться на 4 місці за показником ВРП на душу населення.

Внесок області в загальноукраїнський обсяг реалізованої промислової продукції – 5,7%, 6 місце серед регіонів України.

Обсяг реалізованої промислової продукції на одиницю населення – 43,2 тис. грн., 3 місце в Україні (попереду Дніпропетровська – 61 тис. грн. та

Донецька – 46,8 тис. грн. області).

Питома вага виробництва валової продукції сільського господарства в загальноукраїнських обсягах – 6,3%, 2 місце серед регіонів України (попереду лише Вінницька область – 7,2%).

Питома вага будівельної галузі області в загальноукраїнських обсягах виробництва – 5,8%, 6 місце в Україні.

Виробнича активність у будівельній галузі в розрахунку на одну особу – 2339 грн., 2 місце, в середньому по Україні – 1296 грн.

Обсяг капітальних інвестицій у розрахунку на одну особу – 5713,7 грн., 6 місце в Україні.

Обсяг іноземних інвестицій у розрахунку на одну особу – 731,9 дол. США, 7 місце в державі.

Коефіцієнт покриття експортом імпорту – 2,4, 3 місце в Україні (попереду Кіровоградська – 3,5 та Донецька – 3,1 області).

За індексом людського розвитку Полтавська область знаходиться на 9 місці серед регіонів України із значенням 3,84.

Для порівняння регіони, які знаходяться за типологією в одній групі з Полтавщиною – Запорізька (5 місце; 3,96), Луганська (11 місце; 3,77), Донецька (12 місце; 3,75) та Дніпропетровська області (14 місце; 3,74) [111].

Клімат Полтавської області помірно-континентальний, м'який, достатньо вологий. Зима малосніжна, нестійка, порівняно тепла, літо тепле і помірно вологе.

Середня температура повітря за рік по області становить 7,6-8,6°C. Середня температура січня (найхолоднішого місяця) становить 3,6-4,4°C морозу, середня температура липня (найтеплішого місяця) – 20,5-21,6°C тепла.

Режим зволоження території області створює в цілому позитивний баланс вологи в ґрунті. У зв'язку з особливостями яружно-балкового рельєфу в районах лісостепу значну повторюваність мають ґрунтові засухи, які негативно впливають на розвиток сільськогосподарських культур.

За сукупністю показників агрокліматичних ресурсів у період активної вегетації сільськогосподарських культур (тепло- і вологозабезпечення) територію Полтавської області поділено на чотири агрокліматичних райони: північний середньозволожений, центральний (середньозволожений та з підвищеним зволоженням) і південний середньозволожений.

У цілому, кліматичні умови області сприятливі для людей і розвитку сільськогосподарського виробництва.

На території області (Кременчуцький і Козельщинський райони) у стадії розробки перебуває понад 5 родовищ руд заліза; ще 5 родовищ та ділянок родовищ – у стадії геологічного вивчення.

Також на території області (Кременчуцький і Кобеляцький райони) у стадії промислової розробки перебуває 8 родовищ каменю будівельного.

На території Чорнухинського, Лубенського, Миргородського та Лохвицького районів розташоване Сула-Удайське родовище бурого вугілля, з невеликою глибиною залягання пластів. Запаси родовища бурого вугілля, за даними попередньої розвідки, оцінюються у 800-900 млн.тонн.

На схід від міста Полтави (Полтавський і Машівський райони) простягаються поклади бішофіту із попередньо розвіданими запасами біля 340 млн. тонн.

З осадовими породами Дніпровсько-Донецької западини пов'язані родовища глини, суглинків, піску, кам'яної солі, підземних мінеральних та прісних вод.

Станом на 01.01.2018 на території області (практично у всіх районах) налічувалось 92 родовища цегельно-черепичної сировини, з яких розроблялось 27.

Крім того, в області налічується 60 перспективних для розвідки ділянок цегельночерепичної сировини.

Територія області покрита густою мережею річок. У структурі гідрографічної сітки одна велика річка (Дніпро в межах області – 145 км), середні річки – Сула (213 км), Удай (129 км), Оржиця (89 км), Псел (350 км),

Хорол (241 км), Ворскла (226 км), Мерло (28 км), Оріль (80 км), а також 1771 мала річка загальною довжиною 11501 км. Малих річок, завдовжки понад 10 км, нараховується 137, їх загальна довжина – 3674 км. Загальна кількість річок в області – 146, загальною протяжністю 5101 кілометр [111].

У межах області налічується 69 водосховищ, які розташовані в басейні річки Дніпро, загальною площею водного дзеркала 6,46 тис. га, повна ємкість – 149,9 млн. куб. м.

Запаси підземних вод у межах області складають: прогнозні експлуатаційні – 4046,5 тис. куб. м/добу; розвідані та затверджені – 807,3 тис. куб. м/добу.

Для забору підземних вод в області є 3682 артезіанських свердловин.

Запаси підземних вод у межах області складають: прогнозні експлуатаційні – 4046,5 тис. куб. м/добу; розвідані та затверджені – 807,3 тис. куб. м/добу.

Для забору підземних вод в області є 3682 артезіанських свердловин.

Полтавська область входить у 10 найпопулярніших областей України за рейтингом відомих брендів та місць відпочинку, що створює можливості для інтенсивного розвитку туризму.

Область має багатий курортно-рекреаційний потенціал, який налічує 12 санаторних закладів, зокрема:

– м. Миргород. Курорт відноситься до бальнеологічного, грязьового типу. За всіма показниками лідером санаторно-курортної сфери України є ПрАТ «Миргородкурорт», який об'єднує санаторії «Березовий гай», «Полтава», «Миргород», «Хорол», які мають вищий рівень акредитації та одночасно можуть прийняти понад 3,5 тис. осіб.

– На території курорту експлуатуються три свердловини всесвітньовідомої мінеральної води «Миргородська», глибина яких становить від 673 до 710 метрів.

– смт Велика Багачка. Головне багатство санаторію «Псьол» є хлориднонатрієва слаболужна вода. За своїми лікувальними властивостями

мінеральна вода схожа з «Моршинською». Санаторій відноситься до бальнеологічного типу курорту.

– смт Нові Санжари. Медичний центр внутрішніх військ МВС України є бальнеологічним курортом. Гордість і багатство оздоровниці – особиста мінеральна вода «Новосанжарська», яка має унікальні оздоровчі та лікувальні властивості.

– с. Власівка Зіньківського району. Санаторій «Сосновий бір» – бальнеологічний, грязьовий курорт. Він має три свердловини – дві прісні та одну мінеральну, глибина яких складає 1,3 тис. метрів.

У санаторно-курортному оздоровленні, спортивних та реабілітаційних центрах використовується відомий на всю Україну бішофіт – геологічний аналог Мертвого моря. Він є ефективним при лікуванні понад 50 захворювань.

Крім бальнеологічних, Полтавщина має природні ландшафтні, лісові, водні та інші рекреаційні ресурси.

Полтавщина має 337 територій та об'єктів природо-заповідного фонду; 151 заповідник (18 державного значення), 117 пам'яток природи (1 державного значення), 1 дендропарк (державного значення), 18 парків – пам'яток садовопаркового мистецтва (4 державного значення), 3 регіональних ландшафтних парки, 49 заповідних урочищ.

Чисельність наявного населення області на 1 січня 2014 року становила 1458,2 тис. осіб, з них 899,1 тис. осіб (61,7%) проживало в міських поселеннях та 559,1 тис. осіб (38,3%) – у сільській місцевості. Загалом з моменту Всеукраїнського перепису населення 2001 року чисельність населення Полтавщини зменшилась на 171,9 тис. осіб (10,5%), у тому числі на 57,7 тис. осіб зменшилось міське населення та на 114,2 тис. осіб – сільське [111].

Зменшення кількості жителів було зареєстровано в усіх містах обласного значення та районах області, крім Комсомольської міськради та Полтавського району, в яких міграційний приріст перевищив природне

скорочення на 229 та 170 осіб відповідно.

Таблиця 2.4 – Загальні коефіцієнти народжуваності, смертності та природного приросту (скорочення) населення Полтавської області [111]

(на 1000 наявного населення осіб)

Показник	2014	2015	2016	2017	2018
Кількість живонароджених	10,0	9,3	8,7	7,8	7,2
Кількість померлих	17,1	17,0	17,1	16,5	16,8
Природний приріст (+,-)	-7,1	-7,7	-8,4	-8,7	-9,6

У порівнянні з сусідніми регіонами та подібними регіонами за структурою економіки Полтавська область за показником природного скорочення населення знаходиться в групі з середніми параметрами. Хоча цей показник (-0,7%) гірший більш ніж у 2 рази у порівнянні з загальноукраїнським (-0,3%).

Статевий склад населення області характеризується стабільною перевагою жінок у його загальній кількості. На кожну 1000 жінок області станом на 1 січня 2017 року в середньому припадає 849 чоловіків. У середньому по Україні цей показник складає 859 чоловіків.

Питома вага чоловіків та жінок значно коливається в залежності від вікової групи. Так, якщо у віці 0-29 років станом на 1 січня 2018 року чоловіки склали 51,5% загальної кількості осіб цієї вікової групи, то, починаючи з вікової групи 30-34 роки, частка жінок перевищує 50% і поступово збільшується. У віковій групі осіб у віці 70 років і старшому питома вага жінок складає 68,4%.

Міграція населення є наступним чинником формування чисельності населення. Міграційний приріст у 2018 році склав 76 осіб, спостерігається тенденція збільшення у містах Полтаві, Кременчуці, Лубнах та 4 районах – Кременчуцькому, Лубенському, Полтавському та Чутівському. Міграційне скорочення відбулось у місті Гадячі та 21 районі області (табл. 2.5).

Таблиця 2.5 – Міграційний рух населення Полтавської області [111]

Осіб

Період	Усі потоки міграції			У тому числі міждержавна міграція		
	Кількість прибувших	Кількість вибувших	міграційний приріст, скорочення (+,-)	Кількість прибувших	Кількість вибувших	міграційний приріст, скорочення (+,-)
2009	24864	24659	205	603	409	194
2010	25189	25142	47	726	309	417
2011	23873	24212	-339	689	274	415
2012	23946	23732	214	1687	270	1417
2013	24979	24533	446	1394	395	1000
2014	22961	21911	1050	1322	548	774
2015	23735	22745	990	1020	328	692
2016	12591	12750	-159	482	140	342
2017	19972	20627	-655	1254	418	836
2018	29902	29826	76	1510	665	845

Полтавщина як одна з небагатьох областей центральної України є перехрестям доріг, які сполучають північ і південь, захід і схід нашої країни. По території області проходить міжнародний транспортний коридор Європа – Азія (Краковець – Львів – Рівне – Житомир – Київ – Полтава – Харків – Дебальцеве – Ізварине), який співпадає з міжнародною автомобільною дорогою М-03 (Е40) – Київ – Харків – п.п. Довжанський на державному кордоні з Росією (проходить територією Київської, Полтавської, Харківської, Донецької, Луганської областей) та має протяжність в області 266 км. Також в області розташований міжнародний автомобільний шлях М-22 – Полтава – Олександрія, який починається в м. Полтаві, проходить через Козельщинський район області, місто обласного підпорядкування Кременчук та закінчується в місті Олександрія Кіровоградської області (загальна довжина – 186,5 км).

Залізниця по області розміщена досить рівномірно. Максимальна віддаленість населених пунктів від залізниці не перевищує 50 км. Найбільшими та структуроутворюючими залізничними вузлами є: Полтава, Кременчук, Гребінка, Ромодан, а також залізничні станції: Лубни та Миргород.

Полтавська дирекція залізничних перевезень Південної залізниці згідно з обсягом виконання пасажирських, вантажних і технічних операцій віднесена до I класу.

В області також налічується два підприємства електротранспорту у м. Кременчуці та м. Полтаві, загальна довжина контактних ліній яких становить 204,4 км., у тому числі по м. Полтаві – 75 км, м.Кременчуці – 129,4 км. [111].

Судноплавні річки області – Дніпро, Сула, Ворскла. Транспортні шляхи проходять по Дніпру, Сулі – від гирла до пристані Тарасівка, по Ворсклі – від гирла до м. Кобеляки.

Кременчуцький річковий порт – єдиний в Полтавській області, розташований на лівому березі Дніпра, у центрі України.

Електропостачання жителів Полтавської області здійснюється енергопередавальною організацією ПАТ «Полтаваобленерго».

У складі ПАТ «Полтаваобленерго» функціонує 29 філій, у тому числі Кременчуцька ТЕЦ (потужністю 255 МВт).

Енергосистема області з'єднана магістральними лініями електропередачі з Північною енергосистемою (Харківська область) та енергосистемами Сумської, Дніпропетровської, Черкаської та Чернігівської областей.

В області наявний досить високий гідроенергетичний потенціал, який зараз мало використовується.

Загальна середня освіта представлена 704 загальноосвітніми навчальними закладами, у яких здобувають освіту 124,7 тис. учнів. Із них 520 функціонує у сільській місцевості, де навчається 42,2 тис. учнів.

Другий рік поспіль стовідсотково забезпечено підвезенням до місця навчання і додому понад 13 тис. учнів.

Вищі навчальні заклади Полтавщини забезпечують фундаментальну наукову, професійну та практичну підготовку спеціалістів різних освітньо-кваліфікаційних рівнів для всіх соціальних сфер регіону.

Медична допомога населенню області надається в 64 лікарняних закладах, 39 амбулаторно-поліклінічних закладах, 34 юридично самостійних центрах первинної медико-санітарної допомоги (ЦПМСД), до яких ввійшли як структурні підрозділи 315 лікарських амбулаторій, в тому числі 314 амбулаторій загальної практики сімейної медицини та 624 фельдшерсько-акушерських пунктів.

Полтавська область є єдиною областю в Україні, яка має три госпіталі для інвалідів війни загальною потужністю 450 ліжок.

Промисловий комплекс Полтавщини представлений різними галузями: від видобутку корисних копалин до виробництва високотехнологічної продукції та товарів широкого вжитку.

Динамічна структура валової доданої вартості області в розрізі видів економічної діяльності свідчить про власну її сталість протягом останніх років.

Головними промисловими центрами області є міста Кременчук та Полтава, які забезпечують майже 70% промислового виробництва області. Обсяг реалізованої промислової продукції в зазначених містах становить відповідно 28,7 млрд. грн. та 14 млрд. грн.

Також потужним промисловим центром регіону є м. Комсомольськ (15% обласного промислового виробництва) - 9,3 млрд. грн.

Обсяг реалізованої промислової продукції цих трьох міст становить 52 млрд. грн., що у 4 рази перевищує обсяги реалізації по решті міст і районів області.

З 25 районів області 15 – мають аграрну специфіку, 10 – представлені промисловими підприємствами. В основному це підприємства харчової галузі та переробки сільгосппродукції.

У 6 районах (Карлівському, Козельщинському, Котелевському, Лохвицькому, Пирятинському та Хорольському) розташовані підприємства машинобудівної галузі; видобувна промисловість розвинута в Кобеляцькому (бут, щебінь) та Шишацькому (газ, газовий конденсат) районах,

нафтопереробна – у Машівському та Шишацькому районах.

Полтавщина є провідним нафтогазовидобувним регіоном України.

Своєрідність галузі полягає в тому, що її структура включає всі етапи – від розвідки надр до переробки вуглеводнів.

Близько 40% українського газу та 15% нафти видобувається з надр Полтавщини.

Останні роки в галузі відбувається скорочення обсягів видобутку, в середньому на 2% за рік, через недостатній рівень фінансування.

Перспективним напрямком галузі є видобування сланцевого газу, ресурси якого на території області за прогностичними оцінками складають 1,9 трлн.куб.м.

У Полтавській області є умови для розвитку чорної металургії. Розвідані запаси залізних руд складають понад 17% від запасів залізних руд України, значна частина з них – багаті руди.

Відсутність збалансованої політики державної підтримки призвела до погіршення засобів забезпечення мінімальної якості життя в сільській місцевості.

Водночас, має місце загальне очікування, що роль держави і її інститутів полягає в покращенні умов сталості і життя на селі. Як недостатність державної підтримки, так і брак економічної незалежності і самозабезпечення призвели до сильного занепаду, іноді повного зникнення деяких сіл, на фоні фізичної і соціальної деградації населення.

Зрозуміло, що Полтавська область сама не в змозі радикально покращити економічне і соціальне становище у своїх сільських місцевостях у середньостроковій перспективі, тому що більшість заходів залежать від щорічних асигнувань державного бюджету, централізованої бюджетної системи та слабкості органів місцевого самоврядування у сільських територіях.

У цій ситуації існує потреба в кращій гармонізації та узгодженні зусиль між селами, містечками і віддаленими населеними пунктами, а також

розвитку спільного підходу до програм державного сектору і бюджету зі спільними вимогами (наприклад, поштове відділення для 2 або 3 сусідніх сіл, організація перевезень дітей до спільної школи замість будівництва нової і використання коштів на нескінченне обслуговування незаповнених місцевих шкіл).

Деякі із механізмів, які дозволяють економити на масштабі, уже визначені новим законодавством. Ще дещо можна зробити на місцевому рівні з точки зору якості життя на селі завдяки використанню наявних механізмів і можливостей самоорганізації.

2.3 Аналіз бюджетної політики соціально-економічного розвитку Полтавської області

Місцеві бюджети являють собою сукупність економічних відносин, які виступають інструментом розподілу та перерозподілу ВВП і національного доходу країни, забезпечуючи тим самим створення фінансової бази місцевих органів влади з метою задоволення економічних та соціальних потреб суспільства.

Сконцентровані в місцевому бюджеті кошти призначаються для здійснення соціально-економічної політики, забезпечення оборони і безпеки території. За допомогою місцевого бюджету реалізуються місцеві програми з розвитку і нормального функціонування галузей народного господарства, охорони природного навколишнього середовища, щодо зміцнення науково-технічного потенціалу та розвитку культури території і країни в цілому, підтримці матеріального рівня життя населення та окремих його груп, по боротьбі зі злочинністю тощо. Ці завдання мають загальне значення для всіх регіонів.

Почнемо аналіз з розгляду транспортної мережі Полтавської області.

Показник щільності автомобільних доріг загального користування з твердим покриттям державного значення в області є найгіршим серед усіх областей України (регіон займає останнє – 22 місце за цим показником у рейтингу областей за 2018 рік).

Маршрутна мережа Полтавської області сформована, автобуси перевізників всіх форм власності виконують рейси на 593 внутрішньообласних автобусних маршрутах, в області працюють 36 автостанцій.

Проводиться робота щодо оптимізації маршрутної мережі області, яка пов'язана із процесом децентралізації та спрямована на інтегрування нових маршрутів, запропонованих об'єднаними територіальними громадами.

За показником обсягу вантажообороту автомобільного та залізничного транспорту область у 2018 році займає 8 місце серед регіонів, проте динаміка вантажообороту свідчить про його щорічне зменшення – з 14151,8 тис. т. км у 2015 році до 3178,5 тис. т. км у 2018 році, тобто у 4,5 рази (по Україні тенденція до зменшення – у 4,6 разів) (Додаток В, рис. В.1).

Оновлені схеми планування територій районів області розроблені по Кременчуцькому, Козельщинському, Миргородському, Лохвицькому районах. В усіх 6 містах обласного значення оновлено генеральні плани, які інтегровані в міжнародні стандарти. Осучаснено генплани 5 міст районного значення – Глобине, Решетилівка, Лохвиця, Заводське, Пирятин. Із 20 селищ міського типу 12 забезпечені містобудівною документацією нового зразка. Із 1805 сіл та селищ оновлені й затверджені генеральні плани мають лише 12 % (223 населених пункти) (Додаток В, рис. В.2)

Історико-архітектурні опорні плани затверджено в містах Полтаві, Гадячі, Лубнах, Миргороді, Пирятині, Лохвиці та селищі міського типу Диканька.

Порівняно з 2014 роком рівень економічної активності в області у 2017 році знизився як для чоловіків (на 11,8 тис. осіб менше), так і для жінок (на 16,1 тис. осіб).

Таблиця 2.6 – Рівень економічної активності населення Полтавської області [111]

Показник	2015	2016	2017	2018
Економічно активне населення у віці 15-70 років, тис. осіб	681,2	664,3	653	653,3
Жінки	323,7	316,0	307,2	307,6
Чоловіки	357,5	348,3	345,8	345,7
Міські поселення	425,0	426,6	418,1	417,4
Сільська місцевість	256,2	237,7	234,9	235,9

Станом на 2 квартал 2018 року середньомісячна заробітна плата чоловіків на 2508 грн вища ніж у жінок. У динаміці з 2016 року по 2 квартал 2018 року гендерний розрив в оплаті праці скоротився на 1,9%.

Загальна кількість навчальних закладів 3-4 рівнів акредитації – 6. Розподіл за статтю керівників навчальних закладів: 5 чоловіків і 1 жінка. Механізми мирного вирішення конфліктів впроваджені у 31 закладі освіти.

Кількість ОТГ в області, в яких станом на 01.10.2019 року відбулись перші вибори голови, – 47. Серед голів громад переважають чоловіки – у 32 ОТГ, жінки є головами у 15 ОТГ. Чоловіки також кількісно переважали та переважають серед депутатів обласної ради.

Станом на 01.01.2019 року громадами об'єднано:

- 34,6% місцевих рад області;
- 30,2% території площі області;
- 22,5% чисельності населення області.

Процес децентралізації триває, і з початку 2019 року в області створено ще 8 об'єднаних територіальних громад.

Кількість створених в області ОТГ станом на 01.10.2019 року складає 53. Загалом об'єднано 193 місцевих ради (38,4% від загальної кількості рад), площа громад становить 9,7 тис. м² (33,9% від площі області), чисельність населення, яке проживає в громадах складає 0,411 млн. осіб (29,3% від чисельності населення області).

Таблиця 2.7 – Показники щодо створення ОТГ Полтавської області в порівнянні з іншими регіонами станом на 01.10.2019 р [111]

Область	% громад не охоплених перспективним планом	Кількість місцевих рад до утворення ОТ	Кількість місцевих рад, що не об'єдналися і не приєдналися	% місцевих рад, що не об'єдналися і не приєдналися	Кількість районів де не створено жодної ОТГ	Загальне рейтингове місце
Україна	13,5	10952	6458	58,9	86	-
Полтавська	4,2	503	309	61,4	2	16
Суміжні області						
Дніпропетровська	0,0	348	133	38,2	0	3
Київська	42,2	659	507	76,9	9	21
Кировоградська	1,0	415	346	83,4	10	23
Сумська	0,2	419	228	54,4	1	7
Харківська	0,0	458	355	77,5	14	15
Черкаська	25,5	556	328	59,0	1	17
Чернігівська	2,5	569	200	35,1	0	2
Області, близькі по ВРП						
Львівська	13,8	711	534	75,1	4	20
Одеська	65,7	490	333	68,0	10	19

Економіка регіону формується переважно за рахунок добувної та переробної промисловості, агропромислового сектору, а також оптової та роздрібною торгівлі.

Протягом 2015 – 2017 років відбувається зменшення долі сільськогосподарського виробництва та нарощення потужностей добувної промисловості.

Таблиця 2.8 – Динаміка частки валової доданої вартості видів економічної діяльності у загальному обсязі ВДВ Полтавської області

(у фактичних цінах; % до підсумку)

Показник	2015	2016	2017	2018
Сільське господарство, лісове господарство та рибне господарство	16,3	21,7	19,6	14,3
Добувна промисловість і розроблення кар'єрів	24,7	25,2	32,2	35,2
Переробна промисловість	19,9	16,6	16,3	17,2
Оптова та роздрібна торгівля; ремонт автотранспортних засобів і мотоциклів	7,2	6,4	6,4	6,9
Інші види діяльності	31,9	30,1	25,5	26,4
Всього	100,0	100,0	100,0	100,0

Валовий регіональний продукт Полтавської області за 2017 рік (за останніми статистичними даними) склав 150,9 млрд.грн.

Питома вага області за цим показником становила 5,1% та мала тенденцію до щорічного зростання (2014 рік – 4,4%, 2015 – 4,8%, 2016 – 4,9%). Серед суміжних областей найбільшу питому вагу мали Дніпропетровська, Харківська та Київська області.

Валовий регіональний продукт у розрахунку на одну особу за 2017 рік склав 106,2 тис. грн, що є найвищим показником серед областей та другим – після м. Києва, а також значно перевищив показники Дніпропетровської, Харківської та Київської областей.

Індекс фізичного обсягу валового регіонального продукту Полтавської області (у цінах попереднього року) мав тенденцію до скорочення: 2014 рік – 96,0%, 2015 – 93,8%, 2016 – 97,9%, 2017 – 97,2%. У 2018 році досягнуто позитивної динаміки цього показника – 105,8% (за попередніми даними), що є характерним для всіх регіонів та України в цілому.

Таблиця 2.9 – Показники валового регіонального продукту за 2017-2018 рр. [111]

Область	ВРП, млн грн	Частка регіону, %	ВРП у розрахунку на одну особу, грн	Індекси фізичного обсягу ВРП, %	
				2017 р.	2018 р.
Україна	2983882	100	70233	102,5	103,3
Полтавська	150904	5,1	106248	97,2	105,8
Суміжні області					
Дніпропетровська	313830	10,5	97137	102,1	102,5
Київська	157043	5,3	90027	104,6	106,5
Кіровоградська	53031	1,8	55183	98,6	105,8
Сумська	56530	1,9	51419	100,2	103,9
Харківська	187454	6,3	69489	101,4	101,8
Черкаська	73176	2,5	59697	98,3	105,7
Чернігівська	56672	1,9	55198	102,2	104,2
Області, близькі по ВРП					
Львівська	147404	4,9	58221	103,8	105,4
Одеська	149530	5,0	62701	104,2	100,9

Полтавська область відноситься до числа лідерів з розвинутою промисловою базою. Виробнича спеціалізація області: видобуток

вуглеводнів, розроблення кар'єрів, виробництво коксу та продуктів нафтопереробки, харчових продуктів і напоїв, хімічної продукції, машинобудування.

В промисловому виробництві зосереджено близько 1300 підприємств різних форм власності. Головними промисловими центрами області є міста Полтава (30,6% в загальних обсягах реалізованої продукції), Кременчук (30,4%) та Горішні Плавні (17,6%), серед районів – Шишацький (7,7%) та Глобинський (3,7%).

Гірничодобувна галузь має найбільшу вагу в промисловому секторі регіональної економіки, що обумовлено наявністю розвіданих запасів залізних руд (понад 17% від запасів України), значна частина з них – багаті руди.

При цьому, область займає одне з провідних місць в Україні та за її межами з видобутку корисних копалин (залізних руд), проте обсяги їх видобутку щорічно скорочуються: за 2018 рік видобуто майже 33 млн.т залізної руди, у 2017 році – 38,5 млн.т, у 2016 – 41,4 млн. т, у 2015 – 39,0 млн.т.

Галузь є найбільш експортоорієнтовною (понад 50% обсягів експортних поставок) та в значній мірі залежить від кон'юнктури зовнішніх ринків і коливання цін на метал.

Провідними підприємствами галузі є ПрАТ «Полтавський гірничозбагачувальний комбінат», який здійснює повний технологічний цикл від видобутку сирової руди відкритим способом до виробництва залізорудних окатишів, підготовленої сировини для металургійних підприємств, а також ТОВ «Єривський гірничо-збагачувальний комбінат».

Наявність значних запасів вуглеводнів в регіоні сприяли формуванню потужної нафтодобувної галузі Полтавщини: понад 43% українського газу, 60% газового конденсату та 10% нафти видобувається з надр Полтавщини. Видобуток вуглеводнів здійснюється у 16 районах області.

З нафтогазовим комплексом співпрацює значна кількість підприємств і

організацій, які задіяні в обслуговуванні галузі. Так, на ринку нафтопереробної промисловості області працює близько 20 суб'єктів господарської діяльності (НПЗ та міні НПЗ), що здійснюють переробку вуглеводневої сировини різного ступеня, найбільшим з яких є ПАТ «Укртатнафта».

Починаючи з 2014 року в зовнішній торгівлі області відбувається суттєвий перерозподіл – країни Європейського Союзу зайняли лідируючу позицію найбільшого торговельного партнера Полтавщини за обсягами експорту та імпорту товарів. Також з 2016 року запрацювала Угода про зону вільної торгівлі між Україною та Європейським Союзом, з 2017 – діє механізм вільної торгівлі з Канадою.

Все це в значній мірі сприяло розширенню кола зовнішніх ринків:

у 2018 році зовнішньоекономічні операції проводились з партнерами із 147 країн світу (2017 – 143 країн, 2016 – 135 країн, 2015 – 128 країн, 2014 – 121 країни).

Область співпрацює з усіма членами ЄС та щорічно збільшує обсяги і питому вагу експортних поставок до цих країн:

2018 рік – 51,3% загального обсягу експорту (2017 рік – 47,9%, 2016 рік – 40,4%, 2015 рік – 41,0%, 2014 рік – 39,3%).

Зовнішньоторговельний оборот товарів області за підсумками 2018 року склав 3274,4 млн дол. США. Позитивне сальдо зовнішньої торгівлі товарами становило 538,4 млн дол. США, а коефіцієнт покриття експорту імпортом – 1,39 (у 2014 році – 1,91, у 2017 році – 1,61) [111].

Протягом 2014 – 2015 років в області відбувалось скорочення чисельності представників малого та середнього бізнесу обумовлене змінами в податковому законодавстві. Така тенденція була характерною для всіх регіонів, переважно це були «сплячі» підприємства, що не проводили діяльності.

Починаючи з 2016 року позитивна динаміка чисельності малих та середніх підприємств почала поступово відновлюватись. Так, у 2018 році

кількість малих підприємств зросла на 8% і становила 10345 одиниць (по Україні зросла на 5%), кількість середніх підприємств зросла на 6% і становила 600 одиниць (по Україні – на 8%). Питома вага кількості малих підприємств становила 94,4% (по Україні – 95,4%), середніх – 5,5% (по Україні – 4,5%).

Таблиця 2.10 – Показники розвитку малого та середнього підприємництва у 2018 році [111]

Область	Кількість підприємств за їх розмірами, одиниць		Кількість підприємств на 10,0 тис. осіб наявного населення за їх розмірами, одиниць		Частка обсягу реалізованої продукції підприємств за їх розмірами, у % до загального обсягу реалізації		Частка найманих працівників на підприємствах за їх розмірами, у % до загальної кількості найманих працівників	
	середні	малі	середні	малі	середні	малі	середні	малі
Україна	16124	339382	4	80	42,1	19,1	46,7	26,2
Полтавська	600	10345	4	74	38,4	17,2	52,3	21,5
Дніпропетровська	1298	27772	5	86	26,3	15,0	38,2	20,6
Київська	979	19045	6	108	41,2	22,2	49,7	29,6
Кіровоградська	344	7721	4	81	-	37,1	-	36,8
Сумська	378	5564	2	46	59,3	22,7	63,1	26,7
Харківська	1215	22564	5	84	51,2	30,4	60,0	30,2
Черкаська	474	8691	4	72	46,1	22,8	56,8	30,5
Чернігівська	390	5712	4	56	57,2	25,4	62,4	29,0
Області, близькі по ВРП								
Львівська	980	18237	4	72	49,1	26,3	57,1	28,7
Одеська	889	23803	4	100	43,8	29,4	51,9	38,0

Кількість суб'єктів середнього підприємництва у розрахунку на 10 тис. осіб наявного населення у 2018 році становила 4,2 одиниці. Серед регіонів України по цьому показнику з 2015 року область посідає 4 місце після м. Києва, Київської та Харківської областей, випереджаючи Дніпропетровську, Черкаську та Кіровоградську області.

В регіональній структурі обсягу реалізованої продукції частка середніх підприємств становить 40% (по Україні – 43%), малих – 16% (по Україні – 19%).

Слід відзначити диференціацію кількості зареєстрованих суб'єктів

господарювання в залежності від того чи іншого району/міста. Найбільша кількість малих підприємств у розрахунку на 10 тис. мешканців у Полтаві (633 од.) та Кременчуці (520 од.). Натомість розрахункова кількість малих підприємств, приведена до кількості населення, що проживає на території, є найменшою у Миргородському (195 од.), Чорнухинському (246 од.) та Оржицькому (263 од.) районах області.

Середньомісячна заробітна плата у грошовому еквіваленті впродовж 2014 – 2018 років зростає у 2,6 рази – з 3179 грн до 8375 грн. Реальна ж заробітна плата скорочувалась протягом 2014 – 2015 років (94,9% та 78,8% відповідно), а починаючи з 2016 року щорічно збільшувалась (2016 рік – 106,1%, 2017 – 122,5%, 2018 – 115,9%).

Аграрії Полтавщини займають лідируючі позиції в державі по виробництву сільськогосподарських культур. У 2018 році аграріями вирощено 9% від загальнодержавного обсягу зернових культур, 10% – цукрових буряків, 9% – сої, 7% – соняшнику.

В області зібрано рекордний валовий збір зернових культур – 6,3 млн. тонн (1 місце в державі), в тому числі кукурудзи на зерно отримано майже 5,0 млн. тонн, це найвищий показник в державі.

Таблиця 2.11 – Валове виробництво зернових та зернобобових по області [111]

(тис. тонн)

Області	2014 р.	2015 р.	2016 р.	2017 р.	2018 р.
Україна	63859	60125,8	66088,0	61916,7	70056,5
Полтавська	4821,5	5363,2	5783,1	4241,4	6341,8
Суміжні області					
Дніпропетровська	3317,8	3866,2	3480,8	3578,4	3487,5
Київська	3361,6	2820,0	3327,5	2646,9	4081,5
Кіровоградська	3469,1	3313,9	3725,8	2858,0	3763,2
Сумська	3940,6	3734,5	3816,2	3686,2	4470,1
Харківська	4466,3	4209,7	4316,2	3859,2	3829,2
Черкаська	3699,7	3745,5	4091,7	2926,5	4644,0
Чернігівська	3692,9	3514,2	3739,9	4079,0	4909,4
Області, близькі по ВРП					
Львівська	1421,9	1366,3	1428,8	1417,0	1440,0
Одеська	3677,2	3489,0	4403,3	4264,9	4319,9

Полтавська область стала першим регіоном в Україні, де почали застосовувати аграрні розписки. З початку дії проєкту (з 2015 року) в області видано 145 аграрних розписок на загальну суму біля 1,7 млрд. грн. Якщо за підсумками 2015 року, завдяки запровадженню аграрних розписок, у сільгоспвиробництво Полтавщини вдалося залучити понад 40 млн. грн, то в 2018 році ця сума сягнула 732 млн. грн, зростання становить – 17 разів.

У 2019 році позитивна динаміка продовжується – від початку року вже видано 58 аграрних розписок на загальну суму 435 млн. грн. Важливим є те, що аграрними розписками активно користуються малі сільгоспвиробники.

Розрахунок індексу регіонального людського розвитку здійснюється в рамках оцінки соціально-економічного розвитку регіонів за трьома напрямками: довге та здорове життя, добробут і гідна праця, освіта.

Полтавська область – це регіон із середнім загальним ІРЛР, який у 2017 році посів 15 місце в загальноукраїнському рейтингу регіонів за рівнем людського розвитку ($I_r = 0,63$) (без урахування тимчасово окупованої території АР Крим, а також Донецької та Луганської областей).

Чистий показник охоплення дошкільними навчальними закладами дітей віком три – п'ять років у 2017 році склав 89,1% до загальної кількості дітей такого віку і є нижчим за рівень показника у 2013 році – 91,0%, але є більшим ніж у Миколаївській, Одеській, Вінницькій та Запорізькій областях та в цілому по Україні (75,4%). Зменшилась кількість дошкільнят з розрахунку на 100 місць з 122 (у 2016 році) до 121 (у 2017 році) та знизилась кількість дітей, які потребували влаштування в заклади дошкільної освіти з 1812 (у 2016 році) до 1224 осіб (у 2017 році).

Кількість випускників вищих навчальних закладів I-IV рівня акредитації у 2017 році склала 1,3% до загальної кількості населення у віці 25-70 років, що більше рівня 2016 року, але менше рівня 2013 року (1,6%) та середньоукраїнського (1,5%).

Загальна кількість випускників закладів вищої освіти I-IV рівнів акредитації у 2016 році складала 15659 осіб. З них 11014 – це випускники

закладів вищої освіти III-IV рівнів акредитації та 3906 – випускники закладів вищої освіти I-II рівнів акредитації. Кількість випускників закладів освіти III-IV рівнів акредитації у 2017 році становила 10796 осіб, а I-II рівнів акредитації – 4863 особи. Зменшення контингенту випускників пояснюється зменшенням набору випускників шкіл у попередні роки.

Вищі навчальні заклади (ВНЗ) Полтавщини забезпечують фундаментальну наукову, професійну та практичну підготовку спеціалістів різних освітньокваліфікаційних рівнів для всіх соціальних сфер регіону.

Мережа ВНЗ Полтавської області складає 31 навчальний заклад державної форми власності, з яких 6 – III-IV рівнів акредитації, та 25 – I-II рівнів акредитації.

Вищу освіту в області отримують більше 50,4 тис. студентів.

Кількість фахівців вищої кваліфікації наведено на рисунку 2.1

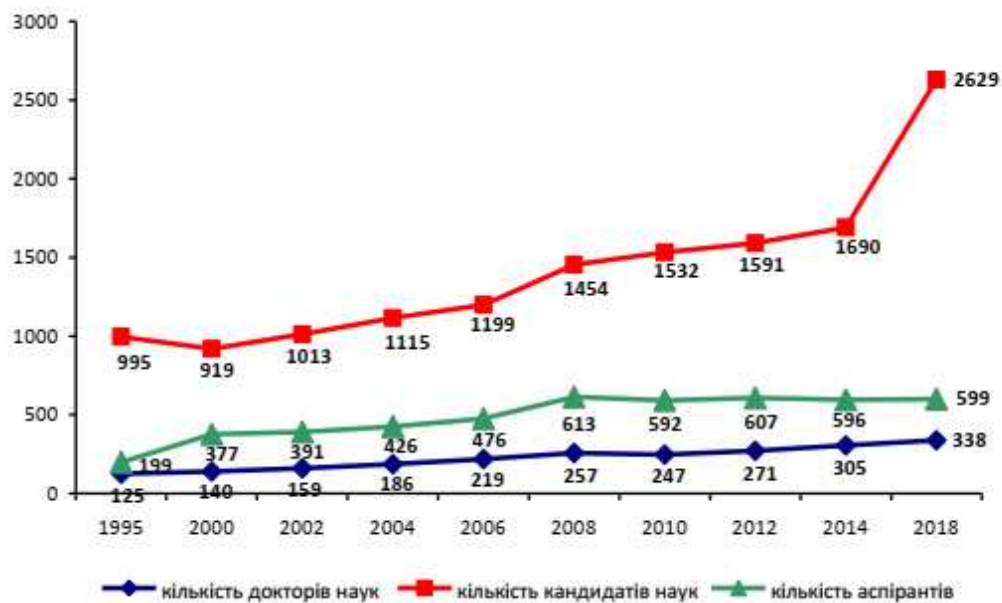

Рисунок 2.1 – Кількість фахівців вищої кваліфікації у ВНЗ Полтавської області [111]

В області розроблено унікальну «Комплексну програму соціального захисту і соціального забезпечення населення області на 2013-2020 роки», яка сьогодні охоплює максимально усі категорії, які потребують допомоги та не дублює державних програм. За кількістю напрямків програма займає

перше місце в державі.

Показник відвідуваності культурно-мистецьких заходів у 2018 році становить 5631,2 тис. осіб, що на 5,5% більше у порівнянні з 2015 роком. За останні 2 роки в області створено 180 нових гуртків самодіяльної народної творчості і наразі у 4722 гуртках займаються 51,7 тис. осіб, що на 2,2 тис. більше проти 2015 року [111].

Популярністю користуються музеї із атракціями: Національний музей-заповідник М.В. Гоголя (с. Гоголеве Шишацького району), Полтавський краєзнавчий музей імені Василя Кричевського та Національний музей-заповідник українського гончарства в Опішному, який є одним із найвідвідуваніших туристичних об'єктів в Україні. За рік заповідник приймає близько 40 тисяч відвідувачів. У містечку працює близько 1000 гончарів, продукція яких експортувалася майже на всі континенти світу.

Завдяки впровадженню реформи децентралізації частка місцевих бюджетів у 2018 році порівняно з 2014 роком зросла з 24,7% до 31,8%.

Згідно з моніторингом соціально-економічного розвитку регіонів, складеного Мінрегіоном за січень – червень 2019 року, Полтавська область посідає 4 місце у рейтингу за напрямком «Фінансова самодостатність», що забезпечено показниками:

- темп зростання (зменшення) доходів місцевих бюджетів (без трансфертів), відсотків до відповідного періоду попереднього року – 118,7% (8 місце);

- доходи місцевих бюджетів (без трансфертів), у розрахунку на одну особу населення – 4,1 тис. грн (4 місце);

- темп зростання (зменшення) податкового боргу за грошовими зобов'язаннями платників податків без урахування податкового боргу платників податків, які перебувають у процедурах банкрутства або щодо яких судом прийнято рішення (постанову) про зупинення провадження у справі, відсотків до початку року – 106,3% (6 місце).

За темпами зростання доходів загального фонду місцевих бюджетів в

2018 році до відповідного періоду попереднього року Полтавська область займала перше місце в Україні серед регіонів та друге місце після м. Київ.

Таблиця 2.12 – Порівняльна характеристика бюджетів з бюджетом Полтавської області за 2015-2018 рр. [111]

Бюджет	2015 у порівнянні з 2014		2016 у порівнянні з 2015		2017 у порівнянні з 2016		2018 у порівнянні з 2017	
	Обсяг зростання (зменшення) доходів, млн. грн	Динаміка зростання (зменшення) доходів, %	Обсяг зростання (зменшення) доходів, млн. грн	Динаміка зростання (зменшення) доходів, %	Обсяг зростання (зменшення) доходів, млн. грн	Динаміка зростання (зменшення) доходів, %	Обсяг зростання (зменшення) доходів, млн. грн	Динаміка зростання (зменшення) доходів, %
Зведений бюджет	11274,7	71,7	960,6	3,5	6855,2	24,4	1195,6	3,4
Державний бюджет	10363,2	86,7	-1147,9	-5,1	4427,2	20,9	-944,7	-3,7
Місцевий бюджет	911,5	23,3	2108,5	43,7	2428,0	35,0	2140,3	22,9

Динаміка капітальних видатків місцевих бюджетів по Полтавській області (без трансфертів з державного бюджету) у розрахунку на одну особу населення свідчить про тенденцію зростання, з випереджаючими майже у 2 рази темпами ніж по Україні. У 2018 році капітальні видатки на 1 особу по області у порівнянні з 2014 роком зросли у 11,5 разів, по Україні – у 6,7 разів.

Таблиця 2.13 – Динаміка капітальних видатків місцевих бюджетів по Полтавській області у розрахунку на одну особу за 2014-2018 рр. [111]

Регіон	Показник	2014	2015	2016	2017	2018
Полтавська область	Капітальні видатки місцевих бюджетів по	0,2	0,3	1,3	2,1	2,3
Україна	Полтавській області (без трансфертів з державного бюджету) у розрахунку на одну особу населення, тис.грн.	0,6	0,8	1,1	1,6	2,0

Основним джерелом власних надходжень місцевих бюджетів області є податок на доходи фізичних осіб, який становить близько 53%. Другим за величиною джерелом доходів є місцеві податки, які становлять 21,4 %, з них

податок на майно в частині плати за землю – 11,1 % та єдиний податок – 9,5 %.

Варто відзначити значне зростання частки рентної плати за користування надрами (з 1,1% у 2017 році до 7,3% у 2018 році) за рахунок змін в законодавстві щодо зарахування з 1 січня 2018 року до місцевих бюджетів 5 відсотків рентної плати за користування надрами для видобування нафти, природного газу та газового конденсату.

Обсяг доходів місцевих бюджетів у розрахунку на одну особу населення області за 2018 рік становить 8057,2 грн, що на 2139 грн або на 36,1 % більше 2017 року.

В умовах децентралізації все більшої уваги приділяється наповненню бюджетів об'єднаних територіальних громад.

Станом на 01.09.2019 року доходи (надходження до загального та спеціального фондів, з трансфертами) 45 ОТГ, які перебувають на прямих міжбюджетних відносинах, склали 2100,8 млн. грн, що на 21,0% або 364,5 млн. грн більше у порівнянні з аналогічним періодом 2018 року (1736,3 млн. грн). Власні надходження 45 громад (до загального та спеціального фондів, без трансфертів) зросли на 26,6% або 298,6 млн. грн (на 01.09.2019 року – 1419,6 млн. грн, на 01.09.2018 року – 1121,0 млн. грн).

Бюджетна децентралізація значно покращила фінансову спроможність місцевих бюджетів, доходи яких за період з 2015 по 2018 рік збільшилися в 2,4 рази; основним джерелом власних податкових надходжень бюджету Полтавської області є податок на доходи фізичних осіб, який становить близько 53%; у видатковій частині існує диспропорція між поточними та капітальними видатками: за останні 3 роки співвідношення капітальних і поточних видатків склало в середньому 1:7.

Висновки за розділом 2

Проведений аналіз забезпечення соціально-економічного розвитку Полтавської області в контексті бюджетної політики дозволяє зробити наступні висновки:

1. Зміцнення фінансової спроможності громад та їх економічний розвиток залежить від ефективності використання активів, якими володіє та розпоряджається громада. Активи територіальних громад включають право комунальної власності на нерухоме і рухоме майно, природні ресурси, землю, підприємницькі структури, доходи місцевих бюджетів тощо. Відтак розвиток території можливий лише при умові ефективного використання та користування її внутрішнім потенціалом, що передбачає капіталізацію активів та створення доданої вартості.

Розвиток підприємницьких структур на території адміністративно-територіальної одиниці дозволяє забезпечити, по-перше, створення робочих місць, по-друге, збільшення податкових надходжень до місцевих бюджетів, а, по-третє, формування соціальної відповідальності бізнесу перед громадою. Відтак, саме формування практики соціальної відповідальності бізнесу перед громадою може забезпечити швидкий її розвиток.

2. Полтавщина – скарбниця України, багата на вуглеводневу сировину та залізну руду, різноманітні корисні копалини і природні ресурси, з потужним машинобудівним та агропромисловим комплексом, вигідним логістичним розташуванням всередині країни, а також відома в усьому світі своїми історичними подіями та самобутньою культурною спадщиною.

Полтавщина – колыска талантів, край інтелектуалів, вчених та креативних людей, конгломерат промислового та агропромислового розвитку на основі інноваційних технологій.

Полтавська область належить до групи регіонів із високим рівнем розвитку сільськогосподарського виробництва – частка сільського

господарства у валовій доданій вартості області становить 14,3%, проте динаміка останніх років свідчить про її повільне зниження (2016 рік – 19,6%, 2015 рік – 21,7%); область має потужний багатопрофільний агропромисловий комплекс, який активно адаптується до нових ринкових умов господарювання; значний аграрний потенціал області при нижчій порівняно з середньою в державі густотою населення зумовлює високий рівень виробництва сільськогосподарської продукції на душу населення. Структура сільськогосподарського виробництва області є оптимальною та забезпечує внутрішню потребу населення в основних продуктах харчування.

3. Полтавська область – це регіон із середнім загальним ІРЛР, який у 2017 році посів 15 місце в загальноукраїнському рейтингу регіонів за рівнем людського розвитку ($I_r = 0,63$).

В області розроблено унікальну «Комплексну програму соціального захисту і соціального забезпечення населення області на 2013-2020 роки», яка сьогодні охоплює максимально усі категорії, які потребують допомоги та не дублює державних програм. За кількістю напрямків програма займає перше місце в державі.

Згідно з моніторингом соціально-економічного розвитку регіонів, складеного Мінрегіоном за січень – червень 2019 року, Полтавська область посідає 4 місце у рейтингу за напрямком «Фінансова самодостатність».

РОЗДІЛ 3

СТРАТЕГІЧНІ ПРИОРІТЕТИ ТА НАПРЯМИ БЮДЖЕТНОЇ ПОЛІТИКИ СОЦІАЛЬНО-ЕКОНОМІЧНОГО РОЗВИТКУ РЕГІОНУ

3.1 Комплексність та напрями вдосконалення бюджетної політики регіонів України

Започатковані зміни у фінансово-економічній системі України останніх років і поглиблення реформи фінансової децентралізації, кінцева мета якої – достатній рівень автономності органів місцевого самоврядування (ОМС) в питаннях формування та реалізації бюджетної політики, чіткий розподіл видаткових повноважень і функцій між різними рівнями управління, належна фінансова база для виконання функцій, покладених на ОМС, дієві стимули та механізми відповідальності ОМС для забезпечення ефективного надання якісних суспільних послуг обумовлюють необхідність подальшого вдосконалення бюджетної політики регіонів України, адже незначне поживлення економічної активності в регіонах, що спостерігається впродовж останніх двох років, все ще є нестійким, а отже, питання системних змін і глибоких реформ, особливо у фінансовій сфері, й надалі в пріоритеті.

Різні аспекти окресленої проблематики стали предметом наукових пошуків як вітчизняних, так і зарубіжних учених. Зокрема, теоретичні основи цього напрямку знань сформовано працями західних науковців; визначенням можливостей бюджетної політики у системі державного регулювання соціально-економічного розвитку України та обґрунтуванням практичних аспектів використання бюджетних коштів у контексті розвитку економічних систем, як на національному, так і на регіональному рівні, переймаються вітчизняні науковці; тематиці формування системи міжбюджетних відносин, ефективного розподілу трансфертів, бюджетного регулювання, горизонтального та вертикального вирівнювання присвячені праці.

Водночас систематизація наукового доробку з досліджуваної

проблематики свідчить про те, що питання обґрунтування нової парадигми бюджетної політики регіонів, розширення меж фінансової самостійності місцевого самоврядування в умовах поглиблення децентралізації влади та ресурсів потребують додаткового вивчення.

Визначальною подією, в контексті зазначеного, було прийняття нової редакції Бюджетного кодексу України (2010 р.), однак відсутність стратегії реформування бюджетної системи призвела до непослідовних змін кодексу, низького рівня виконання чинних норм, а отже, і дезорганізації самої бюджетної системи.

Серед очікуваних результатів від реалізації реформ, які мають відношення до бюджетної політики можна визначити: відхід від централізованої моделі управління в державі, забезпечення спроможності місцевого самоврядування та побудова ефективної системи територіальної організації влади в Україні, реалізація повною мірою положень Європейської хартії місцевого самоврядування, принципів субсидіарності, повсюдності і фінансової самодостатності місцевого самоврядування; підвищення прозорості управління публічними фінансами й ефективності їх розподілу і витрачання. Означені імперативи, які декларуються, мають дещо поверхневий характер, бракує конкретних завдань і засобів їх вирішення.

Модель формування та реалізації бюджетної політики розвитку регіонів України в умовах фінансової децентралізації наведено на рис. Г.1 додатку Г. В такому концепті пріоритетними напрямками нової бюджетної політики соціально-економічного розвитку регіонів визначено: нарощення внутрішнього потенціалу соціально-економічного розвитку регіонів на засадах фінансової децентралізації; бюджетне стимулювання конкурентних переваг економіки регіонів; скорочення територіальних асиметрій у бюджетному забезпеченні розвитку регіонів і рівномірний доступ населення до якісних публічних послуг. Новітні підходи до формування та реалізації бюджетної політики розвитку регіонів повинні сприяти: розкриттю потенціалу розвитку регіонів на засадах фінансової децентралізації та

реалізації внутрішнього потенціалу економічного зростання (саморозвиток, ендогенно-орієнтований розвиток); удосконаленню міжбюджетних відносин; розширенню повноважень органів місцевого самоврядування; зближенню результатів діяльності економіки регіону до потреб громади. В межах розробленої концепції важливою умовою удосконалення бюджетної політики на регіональному рівні стає розвиток громадянського суспільства, самоорганізація населення, державно-приватне партнерство, соціальна відповідальність за нарощування сукупного соціального капіталу, залучення та участь населення в прийнятті управлінських рішень, які торкаються їхніх інтересів на різних рівнях і в різних сферах життєдіяльності.

Аргументовано, що забезпечення бюджетної незалежності та фінансової автономії місцевих бюджетів (фінансова самодостатність), розширення їх дохідної бази, децентралізація видаткових повноважень і чіткий розподіл компетенцій за принципом субсидіарності, а також запровадження нового механізму бюджетного регулювання неможливо без залучення компетентної громадської думки до управління та контролю за фінансами територій. В рамках запропонованого підходу бюджетна політика повинна бути розроблена відповідно до Законів України, бюджетного та податкового законодавства, базуватися на стратегічних орієнтирах регіонального розвитку, Стратегії сталого розвитку та регіональних стратегіях соціально-економічного розвитку.

В рамках запропонованого концептуального підходу визначено нові стратегічні цілі реалізації бюджетної політики розвитку регіонів України в умовах фінансової децентралізації з чіткими завданнями для їх досягнення, а саме:

- 1) підвищення фінансової самодостатності регіонів, розширення стабільних джерел доходів місцевих бюджетів, створення сприятливих умов для саморозвитку;

- 2) посилення дієздатності органів місцевого самоврядування в забезпеченні ендогенно-орієнтованого соціально-економічного розвитку

регіонів;

3) передбачення та збалансованість місцевих бюджетів, ефективно використання бюджетних коштів;

4) забезпечення високої якості суспільних послуг і максимальне їх наближення до населення (Додаток Д, рис. Д.1).

Забезпечити досягнення цілі (1) можна, реалізуючи такі завдання:

- нарощення власних фінансових ресурсів ОМС;
- збільшення частки місцевих податків (та податкових надходжень) в доходах місцевих бюджетів;
- створення сприятливих умов для активізації підприємницької діяльності з метою нарощення власного фінансового потенціалу регіону вдосконалення системи міжбюджетних відносин; покращення управління місцевими запозиченнями (боргами).

Реалізація бюджетної політики на регіональному рівні задля досягнення другої цілі може бути забезпечена виконанням таких завдань: завершення реформи місцевого самоврядування і територіальної організації влади та децентралізації влади в Україні; вдосконалення процесів управління комунальною власністю; формування чіткої системи повноважень між органами управління різних рівнів; перехід до двоступеневої бюджетної моделі взаємовідносин державного бюджету з місцевими; завершення реформи фінансової децентралізації.

Досягнення третьої цілі потребує концентрації зусиль на підвищення ефективності використання бюджетних коштів; забезпечення належного контролю за використанням бюджетних коштів і запровадження ПЦМ бюджетування для всіх місцевих бюджетів; підвищення відкритості та прозорості бюджетного процесу.

Для досягнення четвертої цілі необхідним є виконання таких завдань: належне фінансування делегованих повноважень; запровадження стандартів суспільних послуг; підвищення дієвості системи фінансування якісних суспільних послуг замість утримання установ.

Безумовно, що поглиблення реформи фінансової децентралізації здатне посилювати ризики реалізації бюджетної політики розвитку регіонів. Серед можливих ризиків, які можуть завадити виконанню досягненню стратегічних цілей, можна виділити:

- несвоєчасне прийняття відповідних нормативно-правових актів; недостатня спроможність ОМС здійснювати якісне бюджетне планування на середньострокову перспективу;
- небажання головних розпорядників бюджетних коштів змінювати підходи до формування бюджету та публічного звітування;
- посилення асиметрій у соціально-економічному розвитку територій, а отже, і забезпеченні суспільними послугами;
- можливі конфлікти між центральною владою та регіональними ОМС через владні повноваження, фінансові та матеріальні ресурси;
- нераціональний вибір бюджетних пріоритетів;
- необґрунтовані управлінські рішення щодо вибору інструментів реалізації бюджетної політики та розвитку регіонів;
- корупційні ризики;
- відсутність політичної волі для впровадження непопулярних ініціатив;
- погіршення управління соціально-економічним розвитком ОТГ через низьку компетенцію службовців місцевого самоврядування.

Вдосконаленню бюджетної політики розвитку регіонів України в умовах поглиблення реформи фінансової децентралізації, а отже, і зміцненню самостійності місцевих бюджетів і розширенню їх фінансової спроможності сприятиме:

- вдосконалення адміністрування податку на доходи фізичних осіб і майнового податку, перехід на середньострокове бюджетне планування;
- інвентаризація державних цільових програм та приведення їх у відповідність до наявних фінансових ресурсів, запровадження постійного моніторингу ефективності використання бюджетних коштів та діяльності

головних розпорядників і розпорядників нижчого рівня.

Вирішення проблем оптимізації системи міжбюджетних відносин в умовах розширення фінансової самостійності місцевого самоврядування можна забезпечити шляхом чіткого розподілу повноважень між органами державної влади та місцевого самоврядування; вдосконалення вирівнювання за доходами. В частині вдосконалення нормативно-правового забезпечення бюджетної політики слід унормувати стратегічні документи, посилити прозорість і відкритість бюджетного процесу на місцевому рівні, вдосконалити систему соціальної підтримки населення.

У зв'язку із переходом на середньострокове планування бюджетів було б доречно запровадити такий документ, як «Бюджетна стратегія регіону», яка б затверджувалася на перспективу, містила б кількісні індикатори соціально-економічного розвитку регіону, залежно від зміни яких могла б корегуватися.

Необхідність розроблення цього стратегічного документа на регіональному рівні пояснюється реформуванням фінансових основ ОМС, які, своєю чергою, формують підґрунтя для середньо та довгострокового планування місцевих бюджетів. Попри відсутність у чинних нормативних актах України терміну «бюджетна стратегія регіону», видається, що його запровадження дозволило б зняти низку питань, пов'язаних із інвестиційними ризиками, діловою активністю в регіоні, реалізацією інноваційних проектів тощо.

Така бюджетна стратегія повинна: узгоджуватися зі стратегією соціально-економічного розвитку регіону; часовий діапазон передбачення повинен збігатися із стратегією розвитку регіону; має містити різні сценарії розвитку (можуть відрізнятися темпами розвитку економіки регіону, інвестиційною активністю тощо), показники стійкості бюджету; включати передбачення доходів і видатків місцевих бюджетів; містити бачення щодо вирішення завдань соціально-економічного розвитку регіону, в процесі реалізації бюджетної політики та враховувати специфіку регіону.

Бюджетну стратегію регіону доцільно вибудовувати в розрізі таких

складових, як: політика доходів політика видатків, політика у сфері міжбюджетних відносин, політика у сфері управління місцевими запозиченнями, відповідно визначення заходів для досягнення цілей слід здійснювати за цими ж напрямками (рис. 3.1) [27].

Основою середньострокових прогнозів бюджетної стратегії повинні слугувати регіональні стратегії соціально-економічного розвитку та регіональні програми розвитку. Особливістю розроблення бюджетної стратегії є прогнозування очікуваних доходів, видатків, дефіциту (профіциту) на перспективу. Адже чіткі та максимально точні оцінки сприятимуть вдосконаленню бюджетного процесу на регіональному рівні.

Залежно від економічної активності в регіонів можна розробляти різні сценарії бюджетної стратегії.

Наприклад, консервативний сценарій можливий для регіонів-реципієнтів. Для такого сценарію характерно стабільно-постійні обсяги доходів місцевих бюджетів регіону, незначне зниження конкурентоздатності підприємств регіону, відсутність масштабних інвестиційних проектів, орієнтування на безперебійне фінансування соціальних видатків. Зрозуміло, що така бюджетна політика не орієнтована на розвиток регіонів, а тому не може бути довгостроковою.

Натомість інноваційний сценарій розвитку бюджетної стратегії, за своєю ідеології, передбачає зростаюче фінансування програм соціально-економічного розвитку регіону в силу структурних зрушень в економіці регіону. Зростання капітальних інвестицій, активний розвиток високотехнологічної сфери тощо.

За таких умов бюджетна політика вирізняється збалансованістю та стійкістю, достатнім обсягом коштів для фінансування власних і делегованих повноважень. Інноваційний сценарій дає змогу, не змінюючи підходи до формування та реалізації бюджетної політики, забезпечувати фінансування пріоритетів соціально-економічного розвитку регіону.

Рисунок 3.1 – Модель основи формування бюджетної стратегії регіону

Примітка. Складено автором за [27, 106, 116]

Інший сценарій бюджетної стратегії регіону – цільовий. За такого сценарію бюджетна політика орієнтована на забезпечення пріоритетних напрямів соціально-економічного розвитку регіону та стимулювання ОМС до нарощування власної ресурсної бази. Йдеться про проактивну бюджетну політику в довгостроковій перспективі. Кінцева мета бюджетної стратегії регіону за цим сценарієм повинна лежати в площині створення умов для досягнення довгострокової стійкості та збалансованості місцевих бюджетів, а також забезпечення соціально-економічного розвитку регіону на довготривалу перспективу.

Для цього доцільно закріпити орієнтири реалізації бюджетної політики регіону (обсяги розподілу бюджетних ресурсів на розвиток, на забезпечення фінансової стійкості, гранично допустимий обсяг дефіциту бюджету тощо). Для якомога ширшої реалізації пріоритетів розвитку регіонів (визначені в Державній стратегії регіонального розвитку), безумовно, слід підвищувати якісний рівень функціонування бюджетної політики шляхом запровадження середньострокового бюджетного планування в розрізі головних розпорядників бюджетних коштів; бюджетних програм; удосконалювати методологію програмно-цільового планування бюджету, ну і, що не менш важливо, застосовувати дієві підходи до управління бюджетними коштами.

Окрім виконання поточних завдань, бюджетна стратегія регіону повинна задавати вектор і динаміку змін видатків бюджету на розвиток. Безумовно, що фактичні показники виконання бюджетної стратегії піддаються постійному моніторингу та порівнянню з плановими.

Відповідальність за виконання та розроблення «Бюджетної стратегії регіону» доцільно покласти на регіональні органи управління (ОДА та департаменти фінансів і економіки ОДА).

Таким чином, запропоновані концептуальні засади формування та реалізації бюджетної політики розвитку регіонів України в умовах завершення реформи фінансової децентралізації, що базуються на ефективному управлінні власним фінансовим потенціалом, передбачають

виокремлення критеріїв розвитку регіону (самодостатності, саморганізації, самоуправління), принципів (субсидіарності, відкритості прозорості, самостійності, ефективності, пріоритетності і послідовності), механізмів реалізації і спрямовані на досягнення стійких темпів зростання економіки регіонів і підвищення соціальних стандартів життя населення.

Визначені пріоритети реалізації бюджетної політики мають спрямовуватись на: створення сприятливих умов для досягнення стійких темпів економічного зростання; сприяння нарощенню внутрішнього фінансового потенціалу регіону; посилення ролі органів місцевого самоврядування в забезпеченні сталого розвитку регіонів; забезпечення високої якості суспільних послуг та ефективне використання бюджетних коштів.

Активізація бюджетної політики потребує врахування комплексу заходів, що мають системний характер і здатні стимулювати соціально-економічний розвиток регіонів України.

3.2 Сценарії соціально-економічного розвитку Полтавської області в контексті бюджетної політики

Соціально-економічний аналіз розвитку Полтавської області, проведений за період 2014-2018 років свідчить, що економіка регіону має значний ресурсний, промисловий та аграрний потенціал для зміцнення своїх позицій на внутрішньому та зовнішньому ринках. Є значні резерви для формування більш потужного прошарку малого і середнього бізнесу, а також широкого спектру туристичної-привабливих об'єктів для розвитку мережі туристичних дестинацій та кластерів.

Раціональне та сплановане використання цих факторів створює достатні умови для подальшого зростання рівня добробуту та комфортного

проживання населення Полтавщини, а також сталого розвитку територій.

Проте існують негативні моменти, що ускладнюють ефективний та гармонійний розвиток регіональної економіки. Насамперед, це домінування добувних галузей з низьким рівнем доданої вартості і високою ресурсо- та енергоємністю, зношене та морально застаріле обладнання промислових підприємств, значна сировинна складова в загальних обсягах експорту.

Маємо також невисокий рівень підприємницької активності та бізнес-культури населення, відсутність якісного туристичного продукту та його промоцій.

Секторальний розвиток також не є рівномірним: утворились значні в соціально-економічні дисбаланси між кількома найбільшими містами – Полтава, Кременчук, Горішні Плавні та більшістю сільських районів області.

Максимальна реалізація економічного потенціалу області, насамперед у сфері промислового виробництва, сільського господарства, переробної промисловості та туристичної індустрії можлива за умови інноваційного та наукового розвитку економіки області на основі смарт спеціалізації, залучення додаткових інвестицій, активної підтримки малого і середнього бізнесу та розвитку туризму і креативних індустрій.

Зважаючи на те, що економіка регіону переважно сировинного типу, наразі важливим є використання сучасних підходів до інноваційного розвитку та переходу до Індустрія 4.0. – нових технологій, які передбачають повну цифровізацію виробництва, створення «розумних» продуктів та сервісів, перехід на сучасні бізнес-моделі.

Ефективна інноваційна діяльність є основою економічного зростання як окремо взятого підприємства чи галузі, так і регіону загалом. Інновації дають змогу підприємству здобути значних переваг у конкурентному середовищі і зайняти високі позиції шляхом створення нового продукту, впровадження технічного процесу або економіко-організаційної методики.

На сьогодні в області діє 30 інноваційно активних підприємств, які протягом 2018 року впровадили 20 нових технологічних процесів та 142 види

інноваційної продукції. Загалом же на інновації було витрачено 105,6 млн. грн, зокрема 49,5 млн. грн на внутрішні наукові розробки та 40,2 млн. грн на придбання машин, обладнання та програмного забезпечення.

Для впровадження Індустрія 4.0. необхідна підтримка з боку держави шляхом реалізації цільових програм, які на сьогодні в стадії розробки. Тому на регіональному рівні визначаємо амбітну ціль щодо сприяння переходу до Індустрія 4.0. шляхом підтримки модернізації та автоматизації виробничих процесів, створення кластерів, участі полтавських виробників у міжнародних ланцюгах доданої вартості.

Промисловість Полтавщини має потужний виробничий та науково-технічний потенціал та представлена різними галузями – від добувної до виробництва високотехнологічної продукції та товарів широкого вжитку. Вона формує понад 50% валової доданої вартості та забезпечує робочими місцями близько 40% зайнятих в економіці області, майже половина надходжень до зведеного бюджету сплачено ТОП-10 найбільшими промисловими підприємствами регіону. Саме високотехнологічні сектори промисловості області, такі як машинобудування, металургійне виробництво, харчова промисловість є рушіями розвитку регіональної економіки з огляду на кількість робочих місць, розвиток інновацій та надходжень до бюджетів.

Агропромисловий комплекс області також є вагомим сегментом економіки, частка якого у створенні валової доданої вартості області постійно зростає.

Природно-економічний потенціал Полтавщини сприяє формуванню високих урожаїв – регіон традиційно залишається однією з основних житниць України, утримуючі лідерські позиції з виробництва зерна, цукрових буряків, сої, а в тваринницькій галузі – з виробництва молока і м'яса.

В області напрацьовано унікальний багаторічний досвід ведення органічного землеробства, розвиток якого є досить актуальним на сьогодні, оскільки має високий потенціал для забезпечення життєдіяльності сільського

населення і поживлення роботи дрібних фермерських господарств. Органічне виробництво може стати ефективним інструментом збереження традиційних знань ведення господарства у кожному регіоні, а також сприятиме скороченню міграції сільського населення.

Перспективними напрямками регіональної смарт-спеціалізації в агропромисловому комплексі є: інноваційне органічне сільськогосподарське виробництво та його переробка, виробництво екологічно чистих продуктів, розвиток високотехнологічного сільськогосподарського виробництва, розвиток індивідуального підприємництва та самозайнятості населення у сільській місцевості та розвиток сучасних форм кооперації в аграрному секторі.

Для розробки сценаріїв соціально-економічного розвитку (у рамках реалізації Стратегії) [111] запроваджується моніторинг досягнення цілей шляхом порівняння фактично отриманих значень індикаторів з їх прогнозними значеннями, який здійснюється щороку. На основі зібраних даних готується річний звіт та звіт щодо виконання періоду трирічного планування.

Річний звіт складається з переліку ключових показників за кожною ціллю, кожним пріоритетом або заходом; містить інформацію про досягнення кожного об'єктивного пріоритету або виконання заходу; оцінку можливостей досягнення поставлених цілей на трирічний цикл планування.

Підсумковий звіт про моніторинг за трирічний цикл планування до показників, які передбачаються у річних звітах, містить загальні оцінки ефективності, результативності та стійкості досягнутих результатів.

Моніторингові звіти є відкритими документами і використовуються для уточнення завдань та бюджетних програм області на наступний за звітним бюджетний рік.

Форму моніторингового звіту, відповідального за його підготовку та строки подання, визначає Полтавська обласна державна адміністрація відповідно до власних повноважень та структури.

Для всіх можливих форм організації процесу моніторингу головним є проведення ретельного відслідковування виконання завдань та реалізації проєктів, коригування та актуалізація Стратегії за необхідності з огляду на зміну ситуації, оскільки одні проєкти будуть завершені, а деякі замінено іншими.

Таблиця 3.1 – Індикатори, на досягнення прогнозованих значень яких спрямована Стратегія соціально-економічного розвитку Полтавської області [111]

Показник	2018	2021	2027
Валовий регіональний продукт (у фактичних цінах), млрд.грн.	150,904	225,9	343,1
Доходи населення, млрд.грн.	92768	14500	325000
Обсяг реалізованої промислової продукції (товарів, послуг), млн.грн.	186760	224479	345452
Обсяг іноземних інвестицій наростаючим підсумком, млн.дол. США	1026,9	1276,2	1766,2
Обсяг залучених іноземних інвестицій у розрахунку на одну особу, дол.США	733,9	938,7	1353,8
Обсяг експорту товарів, млн. дол.США	1905,9	2002,3	2380,2
Кількість малих підприємств у розрахунку на 10 тис наявного населення, од.	74	75	76
Кількість середніх підприємств у розрахунку на 10 тис. наявного населення, од.	4	4	5
Витрати на інновації, млн.грн.	105,6	125,1	138,7
Кількість інноваційно активних підприємств, од.	30	34	42
Кількість інноваційно активних закладів вищої освіти, од.	6	8	12
Щільність автомобільних доріг загального користування з твердим покриттям державного значення в регіоні, км шляхів на 1 тис.км ² території	37,9	37,9	37,9
Середньомісячна заробітна плата (номінальна), грн.	8375	13600	18900
Чисельність наявного населення на 1 січня, тис. осіб	1400,4	1390,6	1339,9

Індикатори, на досягнення прогнозованих значень яких спрямована Стратегія, будуть порівнюватись з середньоукраїнськими показниками та

показниками регіонів-конкурентів. Відповідно до цих індикаторів на кожен плановий період моніторингу має бути сформовано кількісні показники, за якими буде проводитись моніторинг.

Обов'язковою умовою забезпечення моніторингу реалізації Стратегії є застосування системи індикаторів, які використовуються для визначення результативності реалізації Державної стратегії регіонального розвитку на період до 2027 року.

На момент розробки Стратегії регіонального розвитку Полтавської області на 2021 – 2027 роки, Державна стратегія регіонального розвитку до 2027 року, в тому числі уніфікована система індикаторів до неї знаходяться в стадії розробки.

Порядок проведення моніторингу та оцінки результативності реалізації Стратегії визначається Кабінетом Міністрів України.

Виходячи з проведеного аналізу соціально-економічного розвитку Полтавської області та визначення індикаторів, на досягнення прогнозованих значень яких спрямована Стратегія розвитку Полтавської області, представимо сценарії її соціально-економічного розвитку.

Оптимістичний сценарій розвитку демонструє позитивну динаміку, що буде можлива або за умови успішної реалізації Стратегії розвитку регіону шляхом повноцінного використання наявного потенціалу, підтримки сильних сторін області внутрішніми й зовнішніми можливостями або через вдалий збіг обставин.

Необхідними загальнодержавними умовами реалізації оптимістичного сценарію розвитку області є:

- по-перше, стабілізація внутрішньополітичної ситуації в країні та відсутність корупції в державних інститутах, що підвищить рівень довіри з боку підприємців і громадян до державних та місцевих органів влади;

- по-друге, застосування інтенсивного темпу реалізації складних економічних реформ (податкової, фінансової децентралізації, медичної, земельної та ін.), а також проведення продажу об'єктів великої приватизації

державної власності, що дозволить підвищити інвестиційну привабливість області й зацікавленість до неї з боку внутрішніх і міжнародних інвесторів;

– по-третє, європейська інтеграція та ефективне виконання Угоди про асоціацію з ЄС, активізація зовнішньоторговельної бізнес-співпраці з країнами світу, що посилить доступ місцевих товарів на європейські та світові ринки;

– по-четверте, зниження ставок довгострокових кредитів, що сприятиме розвитку малого та середнього бізнесу та покращить спроможність підприємств розраховуватися з боргами;

– по-п'яте, зниження податкового навантаження на прибуток за рахунок запровадження податку на виведений капітал, що дозволить суб'єктам підприємництва спрямувати вивільнені кошти на модернізацію та розвиток технологій й інновацій. Бюджетні втрати від введення податку на виведений капітал компенсуються за рахунок активізації виробництва.

Одним із пріоритетів розвитку регіону стане швидке завершення адміністративно-територіальної реформи та регіональний розвиток, у тому числі розвиток людських ресурсів, створення нових високотехнологічних наукомістких та інноваційних підприємств як в промисловому, так і в аграрному секторах економіки.

Успішна реформа децентралізації сприятиме оптимізації державних та місцевих органів влади та їх інституцій, активізації міжмуніципального співробітництва, формуванню фінансово спроможних територіальних громад, покращенню їх соціальної інфраструктури, створенню нових робочих місць в сільській місцевості. Розвиваючи інфраструктуру медичних послуг, у тому числі за рахунок впровадження електронного врядування, територіальні громади розширюють спектр послуг пов'язаних з медициною в онлайн-режимі, чим створюють комфортні умови для населення.

Завдяки синхронізації загальнодержавної і регіональної політики по залученню зовнішніх інвестицій та підтримці внутрішніх інвесторів покращується інвестиційний клімат, формуються нові інвестиційні

пропозиції, що призводить до стрімкого залучення значних обсягів інвестицій в економіку регіону, зокрема до пріоритетних сфер його розвитку – машинобудування, паливно-енергетичного комплексу, гірничо-збагачувальної й харчової галузей. Важливим напрямом активізації інвестиційних потоків в область стає просування та реалізація інвестиційних проєктів агропромислового комплексу, сформованого на базі тваринництва та рослинництва, в тому числі органічного виробництва. Швидкими темпами виводиться з «тіні» малий і середній бізнес, переміщуючись з ніші торгівлі і послуг у сферу виробництва в тісній кооперації зі стратегічними інвесторами. За таких умов створюються нові привабливі для працівників робочі місця, що формує підґрунтя для зниження міграційної активності населення області.

З урахуванням потужної ресурсної бази, сприятливих кліматичних умов та великої кількості продуктивних сільськогосподарських земель регіон займає домінуючу позицію щодо розвитку пріоритетного для підприємств аграрного сектору напряму – органічного виробництва. Продукція підприємств органічного сектору області має потенційні та реальні можливості для задоволення зростаючої суспільної потреби на екологічно безпечний продукт. Підприємства агропромислового комплексу регіону активно використовують вигідні і перспективні для них сучасні умови випередження обсягів попиту над пропозицією на органічну продукцію на європейських ринках.

Проведення активної просвітницької роботи, запровадження механізму стимулювання заходів з енергозбереження, створення необхідних умов для розвитку підприємств житлово-комунального господарства, що активно впроваджують енергоефективні технології, а також модернізація існуючих потужностей, впровадження новітніх технологій із застосуванням альтернативної енергетики й забезпечення переходу на 100% відновлювальні джерела енергії сприяє підвищенню енергоефективності й скороченню енергоспоживання в усіх секторах економіки Полтавської області.

Зростання зацікавленості населення України у внутрішньому туризмі

(курортно-рекреаційному, екологічному, сільському зеленому туризмі) при вигідному географічному й логістичному розташуванні з наявним транспортним зв'язком для вантажних і пасажирських перевезень з країнами світу, а також за наявності розвиненої мережі лікувальних й санаторно-курортних закладів, в тому числі національного рівня, сприяло відкриттю нових можливостей розвитку курортних зон та етнотуризму у регіоні, створенню умов для перетворення цієї сфери у високорентабельну галузь, що стало вагомим чинником прискорення економічного зростання області, підтримки зайнятості, наповнення бюджетів усіх рівнів.

Таким чином, оптимістичний сценарій передбачає використання більшості можливостей та усіх сильних сторін Полтавської області за умови нівелювання або нейтралізації загроз.

Реалістичний сценарій розвитку Полтавської області передбачає запобігання погіршенню та утримання темпів поступового зростання основних соціально-економічних показників регіону за відносно стабільних макроекономічних умов.

Досягнення стратегічних цілей розвитку Полтавської області в реальному вимірі має спиратися на використання сильних сторін регіону, мінімізацію втрат його ресурсного потенціалу, активізацію роботи зі слабкими сторонами.

В першу чергу, має пройти завершення адміністративно-територіальної реформи, створення одиниць субрегіонального та базового рівня з передачею відповідних фінансових ресурсів та повноважень. Це дозволить більш активно працювати над вирішенням як соціальних, так і економічних проблем територіальних громад. Важливим інструментом є залучення іноземних інвестицій.

Для цього Полтавщина має потужну ресурсну базу; сприятливі кліматичні умови; велику кількість продуктивних сільськогосподарських земель; промисловий потенціал на базі машинобудування, гірничо-збагачувальної, харчової галузей та паливно-енергетичного комплексу;

вигідне географічне та логістичне розташування з наявним транспортним зв'язком для вантажних та пасажирських перевезень з країнами світу. У зв'язку з цим, набуває особливого значення проведення активної просвітницької роботи в територіальних громадах, використовуючи досвід міжмуніципального співробітництва, щодо роз'яснення інвестиційних можливостей, зокрема для здійснення заходів з енергоефективності.

Найважливішими результатами мають стати збільшення робочих місць внаслідок залучення інвестицій на розвиток перспективних напрямів промисловості та АПК, зокрема органічно чистого виробництва; розширення видів продукції, що відповідають стандартам якості ЄС; формування каналів просування продукції та послуг місцевого бізнесу на нові ринки; призупинення трудової міграції та відтоку трудових ресурсів з регіону; підвищення рівня соціальної захищеності найбільш уразливих верств населення; забезпечення доступності отримання соціальних послуг незалежно від місця проживання; підвищення якості транспортної інфраструктури, в тому числі й доступності маломобільних груп населення до об'єктів дорожньо-транспортної та соціальної інфраструктури.

Досягненню цих результатів можуть перешкоджати такі чинники, як: зростання цін на енергоносії, що знижує цінову конкурентоспроможність виробників; відсутність державної стратегії розвитку промисловості; погіршення умов праці в країні, чим обумовлюється виснаження людського капіталу при незмінно низькому рівні добробуту.

В межах розбудови регіону високої якості життя, комфортних умов та добробуту пріоритетними є завдання щодо розвитку системи надання якісних медичних послуг для забезпечення психологічного, фізичного, психічного та соціального здоров'я людини, в т.ч. у напрямку реабілітації. Для реалізації цього завдання регіон володіє розвинутою інфраструктурою медичних послуг медично-санітарної допомоги, має високий рівень забезпеченості ЦПМСД лікувально-діагностичним обладнанням та автотранспортом, а також надбав гарні рекреаційні ресурси.

Головні перешкоди у цьому напрямі – це недостатність фінансування та відсутність якісної промоції продукту – оздоровчого туризму на теренах Полтавщини.

Побудова збалансованої інноваційної креативної економіки області має йти шляхом забезпечення умов для інституційної підтримки розвитку інновацій, їх комерціалізації та трансферу технологій в усі сфери регіональної економіки, стимулювання співробітництва на рівні освіта-наука-бізнес.

Область володіє потенціалом місцевих мінеральних ресурсів, в тому числі покладів бішофіту, які затребувані у промисловому та агропромисловому секторах економіки, індустрії здоров'я і краси. Слабким місцем регіону є зношене, морально застаріле обладнання виробництв та, обумовлена цим, їх висока ресурсоємність та енергоємність. Ці проблеми, не можуть бути вирішені виключно на рівні територіальних громад. Тому, в реальному вимірі важливою є реалізація інвестиційної політики скоординованими зусиллями центральної, місцевої влади та бізнесу на умовах державно-приватного партнерства. Тільки в такому випадку можуть бути зрушення у бік поступової технологічної модернізації промислових підприємств, результатом якої у довгостроковому періоді буде підвищення інвестиційної привабливості регіону, формування привабливих інвестиційних продуктів та відкриття можливостей їх просування на нові ринки.

Нагальними до вирішення питаннями у регіоні є проблеми у сфері екології.

Полтавська область має високий рівень екологічного навантаження, відбувається деградація земель, руйнування берегів Кременчуцького водосховища, потерпає від недостатнього розвитку системи поводження з твердими побутовими відходами. У цьому напрямі має бути здійснене впровадження заходів щодо управління якістю природних ресурсів, в т.ч. збереження та відновлення екосистем, застосування нових пріоритетів

ведення лісництва, створення екологічного каркасу області.

Складність вирішення екологічних проблем пов'язана із масштабністю фінансування належно організованих ефективних заходів у цій сфері. На певному відрізку часу господарство ще зможе розвиватися інерційно за екологічної ситуації, що склалася. Втім, прогресивного розвитку ні в економічному, ні в соціальному вимірі без зрушень у напрямі вирішення екологічних проблем регіон досягти не зможе. Зокрема, потребує підвищення рівень екологічної свідомості населення.

Отже, реалістичний сценарій розвитку Полтавської області передбачає збалансованість у здійсненні економічних, соціальних та екологічних інвестицій на підтримку реального сектору, формування здорового суспільства, вдосконалення соціального захисту населення, осучаснення освітнього простору, підвищення якості життя, комфортних умов та добробуту в регіоні.

Песимістичний сценарій розвитку регіону в своїй основі має припущення щодо інтенсивного вичерпання наявних сильних сторін Полтавської області враховуючи лише часткову реалізацію потенційних можливостей стійкого розвитку та підвищення ступеня впливу загроз стратегічного характеру, прояв яких посиляться. За заданих умов слабкі сторони розвитку регіону виявляються надзвичайно вразливими до дії внутрішніх та зовнішніх чинників.

Базовим фактором сприяння реалізації песимістичного сценарію виступає відсутність державної стратегії розвитку промисловості, адже Полтавська область відноситься до числа лідерів з розвинутою промисловою базою, виробнича спеціалізація якої: видобуток вуглеводнів, розроблення кар'єрів, виробництво коксу та продуктів нафтопереробки, харчових продуктів і напоїв, хімічної продукції, машинобудування.

Використання потужного промислового потенціалу на базі машинобудування, гірничо-збагачувальної, харчової галузей та паливно-енергетичного комплексу стримуватиметься зволіканням з технічною

модернізацією фізично та морально застарілого обладнання промислових підприємств. Посилиться ризик виникнення техногенних катастроф, зросте небезпека збільшення кількості аварій через зношеність мереж магістральних трубопроводів. Зношене технологічне обладнання частини підприємств та висока собівартість продукції зробить її неконкурентоздатною на внутрішніх і зовнішніх ринках. Зволіканню підприємств регіону із впровадженням нових стандартів для виходу на нові ринки сприятиме збільшення кількості продукції, що не відповідає стандартам якості ЄС. Чутливість продукції та сировини до зовнішніх чинників та кон'юнктури зовнішніх ринків в зазначених умовах сприятиме підвищенню експортозалежності добувної галузі, чому також сприятиме наявність значної складової сировинної продукції без переробки в загальних обсягах експорту продукції.

В основних галузях промислового виробництва області переважає значна частка експортно-орієнтованих підприємств, що робить регіональну економіку залежною від кон'юнктури зовнішнього ринку. Підвищення ресурсоемності та енергоемності видобувних галузей та низький рівень валової доданої вартості в цих галузях сприятимуть зниженню інвестиційної привабливості, а це, в свою чергу, призведе до створення перешкод проведення послідовної державної політики по залученню зовнішніх інвестицій та підтримці внутрішніх інвесторів.

Десинхронізація системної загальнодержавної економічної політики із регіональною політикою залучення інвестицій призведе до згорання масштабів розробки, реалізації інвестиційних та інвестиційно-інноваційних проєктів.

Очікується відтік іноземних інвестицій, пов'язаний не тільки з посиленням політичної нестабільності у державі, а й з підвищенням залежності від зовнішніх тенденцій змін кон'юнктури відповідних ринків (наприклад, тренд зростання та посилення ступеня коливання цін на енергоносії). Через брак інвестицій високою залишиться ймовірність стримування інновацій у соціальній сфері, зниження вкладень в

інфраструктуру регіону.

Полтавська область має потужний багатoproфільний агропромисловий комплекс, який активно адаптується до нових ринкових умов господарювання.

Базисом виступає ресурсна база, сприятливі кліматичні умови та велика кількість продуктивних сільськогосподарських земель. Реалізація песимістичного сценарію в аграрній сфері пов'язана перш за все з підвищенням рівня екологічного навантаження, який має значна частина територій області, деградацією земель.

Негативні наслідки загрозового характеру очікуються від посилення зміни клімату, що може спричинити надзвичайні ситуації природного характеру.

Стан навколишнього природного середовища в області залишається відносно стабільним і в порівнянні з більшістю інших областей України доволі прийнятним.

Враховуючи на можливе посилення негативного впливу на довкілля підприємств добувної та нафтогазової промисловості головними обмеженнями можуть стати відсутність належної системи реагування на надзвичайні ситуації, незадовільний стан захисних споруд, недостатньо розвинена система поводження з твердими побутовими відходами, рівень екологічної свідомості населення. Означені фактори сприятимуть погіршенню екологічної ситуації в регіоні та досягненню операційної цілі щодо реалізація ефективної екологічної політики для забезпечення сталого розвитку територій.

Подальше загострення демографічної ситуації, скорочення чисельності населення в цілому по області та особливо швидко у віддалених районах та сільських територіях, зростання трудової міграції і відтік трудових ресурсів, посилення проблем зайнятості у сільських територіях, де відбуватиметься подальша монополізація виробництва призведуть до поглиблення професійно- кваліфікаційного дисбалансу між попитом та пропозицією

робочої сили на регіональному ринку праці та погіршать ситуацію у сфері зайнятості.

В області проблемними залишаються питання щодо підвищення доступності якісної, конкурентоспроможної професійної (професійно-технічної) освіти відповідно до структури економіки області та вимог регіонального ринку праці.

Зазначений стан генерується недостатнім рівнем матеріально-технічної бази професійних (професійно-технічних) закладів освіти, збереженням соціальних диспропорцій, зниженням життєвого рівня населення.

Слабкою стороною, яка характеризує інфраструктурний розвиток територій залишиться низька якість транспортної інфраструктури, обмежений рівень доступності маломобільних груп населення до об'єктів дорожньо-транспортної та соціальної інфраструктури.

Розвиток мережі санаторно-курортних закладів, в тому числі національного рівня стримуватиметься відсутністю якісного туристичного продукту, його промоції, низьким рівнем розвитку туристичної мережі та надання послуг в сфері туризму.

Вирішення завдань впровадження концепції переходу громад до смарт-управління, впровадження цифрової трансформації системи надання послуг, підвищення їх якості та доступності, охоплення всієї території області високошвидкісним інтернет-зв'язком та захист кіберпростору стримуватиметься низьким рівнем охоплення території області високошвидкісним інтернет-зв'язком, обмеженим доступом населення до локального інформаційного контенту, ускладненим переходом для надання населенню е-послуг в сільській місцевості, слабкою ресурсною базою та відсутністю фахівців. Культурна складова розвитку залишиться вразливою через невідповідність матеріально-технічної бази установ культури і мистецтва сучасним вимогам, дефіцит умов для розвитку творчих здібностей, проведення дозвілля.

Розробка песимістичного сценарію вимагає врахування загострення

соціально-економічних, в тому числі політичних викликів, пов'язаних з бойовими діями в зоні АТО.

Реалізація песимістичного сценарію ілюструє значне загострення соціально-політичних, фінансово-економічних, комунальних проблем перешкоджаючих набуттю високої якості життя, комфортних умов та добробуту регіону, побудові збалансованої інноваційної креативної економіки області, реалізації ефективного управління, збалансованого просторового розвитку та рівних можливостей Полтавщини. Стратегічними пріоритетами виступає зміцнення сильних сторін, підтримка слабких за умов диверсифікації ризиків та загроз. Стратегічний вибір песимістичного сценарію оцінюється як мало вірогідний.

3.3 Інструменти забезпечення дієвості реалізації бюджетної політики соціально-економічного розвитку регіонів

Розробка концептуальних засад бюджетної політики соціально-економічного розвитку регіонів потребує конкретизації механізмів її реалізації.

Зважаючи на ендогенно орієнтований розвиток регіонів, вибір механізмів бюджетної політики повинен сприяти забезпеченню фінансової самодостатності регіонів. Вважаємо, що дієвість реалізації бюджетної політики соціально-економічного розвитку регіонів повинна бути забезпечена сукупністю таких інструментів:

- партисипативні бюджети, загальнодержавні та обласні програми;
- ДФРР;
- субвенції на соціально-економічний розвиток окремих територій та на формування інфраструктури об'єднаних територіальних громад;
- бюджети розвитку, державно-приватне партнерство.

Однією із серйозних проблем ефективної бюджетної політики на сьогодні є низька координація дій між урядом, органами місцевого самоврядування, бізнесом та організаціями громадянського суспільства, а точніше слаборозвинене партнерство в частині участі в формуванні та реалізації цілей, а відтак і самої політики [106]. Переконані, що підвищенню ефективності бюджетної політики соціально-економічного розвитку регіонів сприятиме полісуб'єктне управління фінансовими ресурсами та домінування інтересів громади над інтересами держави.

В цьому сенсі ефективним механізмом комунікації влади та громади в сфері забезпечення бюджетної прозорості, який набирає все більшої популярності в умовах фінансової децентралізації та розширення повноважень органів місцевого самоврядування, повинен стати партисипативний (партисипаторний) або спільний бюджет (participatory budget) – фінансовий план спільного управління, що здійснюється громадянами та органами місцевого самоврядування.

Базується на процедурі залучення громадськості до бюджетного процесу. Особливостями партисипативного бюджету є надання представникам місцевої громади прав щодо формування рекомендацій по структурі витрат, які органи влади мають враховувати при прийнятті місцевого бюджету [85].

Необхідною умовою формування бюджетної політики за участі партисипативного бюджету є:

- наявність бюджету розвитку міста (зазвичай виділяється від 1% до 30%) та можливість внесення коректив відповідно до стратегій соціально-економічного розвитку;
- активна участь мешканців громади в написанні, обговоренні, погодженні проектів, а також пряме голосування за них (кожен мешканець має право подати проектну заявку; жителі міста голосують онлайн чи в пунктах супроводу бюджету участі);
- прозорість процесу (забезпечується можливістю не тільки

ознайомитися із результатами відбору пропозицій, але і брати безпосередню участь в засіданнях комітету міської ради у справах громадського бюджету) та зворотній зв'язок від громади щодо отримання результатів;

- охоплення території (може бути для цілого міста, а може і для кожного району міста);
- реалізація всіх запланованих заходів повинна відбутись протягом року;
- реалізація проектів, що реалізуються може відбуватися лише на територіях, щодо яких місто має право розпоряджатися згідно з діючим законодавством.

Процес формування партисипативного бюджету наведено на рис.3.2.

Рисунок 3.2 – Процес формування партисипативного бюджету

Примітка. Складено автором

Результатом такого бюджетування є прозорий розподіл бюджетних коштів, більш повне задоволення в суспільних послугах, підвищення ефективності діяльності органів місцевого самоврядування.

Чинне українське законодавство не містить інституційно-правових норм забезпечення партисипативного бюджетування на національному рівні.

Нормативно-правове поле функціонування громадських бюджетів обмежене положенням про громадський бюджет за розпорядженням міського голови певного міста. Пропонується на рівні області реалізацію бюджету участі забезпечувати шляхом затвердження спеціальної обласної програми із фінансуванням в рівних пропорціях, наприклад, 50:50 – обласний і місцевий бюджет. Враховуючи те, що згідно з нормами БКУ (вступили в дію з 2015 р.), ОТГ наділені повноваженнями, як і міста обласного значення, доцільно поширити дану практику і на ОТГ.

Вважаємо, що запровадження цього прогресивного механізму у вітчизняну практику бюджетування сприятиме посиленню прозорості бюджетного процесу та суспільного розуміння планів влади щодо управління бюджетними коштами громади.

Ефективність використання партисипативного управління багато в чому залежить від правильності застосування його принципів. Якщо ці принципи порушуються, то й ефективність, а іноді й доцільність партисипативного управління знижується. Слід відзначити, що партисипативний стиль управління не тільки створює відчуття причетності, але й підвищує мотивацію. Багато що в партисипативному управлінні побудовано на важливості підвищення командної взаємодії.

Отже, реалізуючи бюджетну політику соціально-економічного розвитку регіонів доцільно застосовувати партисипативні бюджети, позаяк вони є новим форматом суспільної взаємодії за якої учасниками бюджетного процесу є не тільки «класичні» суб'єкти, а й мешканці громади, які повинні отримати можливість висловити власні погляди щодо прийняття управлінських рішень, важливих для місцевого розвитку. Окрім того, корисним буде залучення і інших зацікавлених сторін (мешканці, їх об'єднання, громадські організації, бізнес-структури, міжнародні організації).

Безумовно, роль держави не потрібно применшувати, вона і надалі

продовжує виконувати свої функції, при чому стимулюючі інструменти залучення мешканців до фінансування регіонального розвитку стають домінуючими. Методи бюджетного регулювання розвитку регіонів не повинні бути агресивними.

Довідково зазначимо, що за міжнародної фінансової підтримки в Україні станом на кінець 2017 року реалізувалися проекти по запровадженню учасницького бюджетування в 50 містах, серед яких не тільки Київ та більшість обласних центрів (Чернігів, Полтава, Суми, Одеса, Черкаси, Львів і ін.), а й такі міста як Краматорськ, Маріуполь, Прилуки, Обухів, Звенигород, Івано-Франківськ, Тернопіль і ін.

У 2016 р. на конкурс «Бюджет участі» міста Полтава було подано 57 проектів, з них 54 були допущені до голосування. У 2017 році полтавці подали вже 92 ідеї, що перевищувало кількість поданих в попередній майже вдвічі. З них, великих проектів (до 1 млн. грн.) – 21 та малих (до 300 тис. грн.) – 71 проект. У 2018 році мешканцями було подано вже 115 проектів, перемогу здобули 3 великих та 14 малих проектів [111].

Більшість проектів, що подають полтавці, – інфраструктурні. Найбільше проектів – понад 70% – стосуються благоустрою територій, будівництва та реконструкцій дитячих і спортивних майданчиків, зон сімейного відпочинку, скверів та парків.

Іншим прогресивним інструментом реалізації бюджетної політики, здатним частково вирішити проблеми соціально-економічного розвитку регіонів, шляхом підвищення ефективності використання ресурсів місцевих бюджетів, доцільність застосування якого не викликає сумнівів, можуть бути обласні програми, в рамках яких реалізуються проекти місцевого розвитку.

Філософія такої ідеї полягає в об'єднанні зусиль ініціативних людей, спонсорів та коштів бюджетів різних рівнів для реалізації місцевих ініціатив, при цьому: обсяг коштів на реалізацію програми визначається при затвердженні обласного бюджету на відповідний рік; головним розпорядником коштів програми є департамент фінансів ОДА; обсяг

залучених конкурсантом коштів має становити не менше суми коштів, яку планується залучити з обласного бюджету.

Нормативно-правовим документом, що забезпечує реалізацію такої програми є рішення обласної ради. Участь у конкурсі можуть брати: сільські, селищні, міські ради; ради об'єднаних громад; органи самоорганізації населення. Часові рамки реалізації мікропроєкту – один бюджетний рік. Організаційно-технічну підтримку, реєстрацію проєктів, їх оцінювання та моніторинг впровадження здійснює конкурсна рада, яка створюється при Обласній раді та має чітко визначений перелік функцій. До її складу можуть входити депутати обласної ради, представники обласної держадміністрації, представники громадськості.

Окремої уваги заслуговує прогресивний інструмент реалізації бюджетної політики розвитку регіонів України, який покликаний забезпечити видаткові потреби органів місцевого самоврядування при здійсненні видатків розвитку за рахунок коштів державного бюджету є Державний фонд регіонального розвитку (функціонує з 2012 року). Основна «місія» фонду – це фінансувати інвестиційні проєкти, які дозволяють регіонам розвиватися, отримувати додаткові надходження до бюджетів, створювати додану вартість, тобто створювати економічні і соціальні вигоди для територій, а не покривати капітальні видатки (по своїй ідеології ДФРР є аналогом Європейського фонду регіонального розвитку, який функціонує в країнах Європейського союзу).

Необхідно наголосити, що впродовж останніх трьох років діяльність фонду принесла певні позитивні результати, водночас викристалізувалась низка проблем. В силу різних причин, вкрай потрібні регіонам кошти, виділені Державним бюджетом на цю Програму, жодного разу не були використані на 100%, а це значить, що в кінці бюджетного року вони були повернуті назад до бюджету. В цьому сенсі, середньострокове бюджетне планування обумовлює необхідність внесення змін до чинного законодавства в частині унормування невикористаних коштів ДФРР на реалізацію

інвестиційних проектів та програм. Доцільно залишити невикористані в поточному році кошти ДФРР в спеціальному фонді з метою їх подальшого використання у наступному бюджетному періоді (можливо два наступні роки).

Це забезпечить можливість завершити роботи з реалізації проектів регіонального розвитку.

Вважаємо, що в умовах розпочатої фінансової децентралізації «м'які» проекти повинні фінансуватися за рахунок місцевих бюджетів, оскільки, як показали результати дослідження, обсяги фінансових ресурсів на місцях суттєво збільшились. Натомість «тверді» чи розвиткові проекти, які повинні не просто покращувати якість суспільних послуг, а збільшувати надходження до місцевих бюджетів, створювати робочі місця, покращувати інвестиційну привабливість тощо, мають підтримуватись за рахунок державного бюджету, при допомозі такого механізму як ДФРР.

Теж цікавим механізмом підтримки проектів регіонального розвитку за рахунок коштів державного бюджету є Програма підтримки секторальної політики «Підтримка регіональної політики України». Реалізується вона за фінансової допомоги Європейського Союзу, головним розпорядником коштів відповідно до Порядку є Мінрегіон, а ініціатором проекту може бути тільки ОДА. Згідно з умовами даної Угоди 55 млн. євро можуть використовуватись на п'ять напрямів: «Інноваційна економіка та інвестиції»; «Сільський розвиток»; «Розвиток людського потенціалу»; «Розвиток туризму»; «Загальноукраїнська солідарність».

Всі проекти повинні пройти конкурсний відбір та обов'язково мають відповідати цілям Державної стратегії регіонального розвитку на період до 2020 року та регіональним стратегіям розвитку. Окрім проектів розвитку, бюджетні кошти можуть використовуватись на погашення кредиторської заборгованості перед Казначейством, що вельми актуально на сьогодні.

Традиційним механізмом підтримки розвитку регіонів за рахунок коштів державного бюджету є субвенція на здійснення заходів щодо

соціально-економічного розвитку окремих територій, розпорядником якої є Міністерство фінансів України. Субвенція на виконання інвестиційних програм (проектів) надається з державного бюджету місцевим з дотриманням певних особливостей, визначених БКУ.

Попри конструктивну ідею та дійсно добрий механізм реалізації бюджетної політики, потрібно погодитися із думкою тих експертів, які вважають її «спокусливим» інструментом в руках політиків. Нажаль, на сьогодні процес виділення цієї субвенції з державного бюджету місцевим на здійснення заходів щодо соціально-економічного розвитку окремих територій є надто «заполітизованим», а процедура затвердження переліку об'єктів, на які виділяються кошти – непрозора та незрозуміла. Якщо проаналізувати Постанови КМУ за останні два роки, то неважко пересвідчитись, що розподіл коштів за областями є доволі нерівномірний. Наприклад, в 2016 році Львівська область отримала 112 млн. грн., в той час як Волинська – 75 млн. грн., або Вінницька 134 млн. грн., і Чернігівська – 76 млн. грн.; в 2017 році Львівська область – 74 млн. грн., Волинська – 53,6 млн. грн., Вінницька – 75 млн. грн., Чернігівська – 71 млн. грн.

Попри чималі дискусії, які точаться навколо цієї субвенції, на наше переконання, не можна не враховувати її при виборі механізмів реалізації бюджетної політики соціально-економічного розвитку регіонів України.

Безумовно, що необхідно вдосконалювати процедуру відбору об'єктів, які плануються фінансуватися за рахунок даної субвенції, оцінювання, вибір критеріїв оцінювання і т. д. КМУ повинен виділяти кошти на якісні проекти і програми, які відібрані за прозорими правилами. За бюджетні кошти повинні фінансуватися ті проекти, які здатні генерувати додану вартість в регіонах.

Вагомим інструментом реалізації бюджетної політики на рівні ОТГ слугує інфраструктурна субвенція, яка розподіляється в залежності від кількості сільського населення та території громади. Вважаємо, що вона теж повинна бути враховано при розробці даної концепції. Правда, даний механізм має обмежені часові рамки існування - 5 років після створення ОТГ.

Надійним механізмом реалізації бюджетної політики розвитку, покликаним фінансувати інвестиційні проекти і програми регіону є бюджет розвитку, який є складовою спеціального фонду місцевих бюджетів України. В БКУ бюджетам розвитку відведена чітка роль – фінансування розвитку, розширеного відтворення і стимулу для зростання економічної активності на рівні громади чи регіону.

Доцільність застосування цього механізму для реалізації бюджетної політики соціально-економічного розвитку не викликає сумнівів, на відміну від способів його формування та використання. Справа в тому, що цей інструмент реалізації бюджетної політики економічного зростання територій, наразі, не став дієвим інструментом реалізації політики зростання в силу того, що: а) в умовах, що склалися в країні, бюджети розвитку місцевих бюджетів перетворилися на інструмент покриття дефіциту місцевого бюджету, шляхом здійснення місцевих запозичень (позаяк залучені органами місцевого самоврядування кошти скеровуються виключно до бюджету розвитку); б) слугує способом освоєння надлишкових бюджетних ресурсів загального фонду, які згідного чинного законодавства, передаються до бюджету розвитку і є його вагомим джерелом наповнення; в) сприяє спрощенню бюджетних процедур при наданні субвенцій на соціально-економічний розвиток з обласного бюджету бюджетам міст і районів.

Таким чином, і так мізерні обсяги надходжень до бюджетів розвитку місцевих бюджетів, спрямовуються в переважній більшості на капітальні видатки, різні ремонти об'єктів соціокультурної сфери тощо, в той час як інвестиції в соціально-економічний розвиток складають менше 1% видатків розвитку. В такій ситуації доводиться констатувати, що такий механізм здійснення бюджетних інвестицій як бюджет розвитку потребує реформування та вдосконалення в силу обмеженості наповнення цього фонду, неефективного механізму використання та контролю за рівнем прибутковості.

Бюджетна політика в рамках запропонованого підходу повинна бути

розроблена у відповідності до Законів України, бюджетного та податкового законодавства, базуватися на стратегічних орієнтирах регіонального розвитку, Стратегії сталого розвитку «Україна-2020» та регіональних стратегіях соціально-економічного розвитку.

Таким чином, бюджетна політика соціально-економічного розвитку регіонів, формування та реалізація якої відбуватиметься на основі розроблених концептуальних засад, сприятиме зростанню власних надходжень до місцевих бюджетів, активізації ділової активності в регіонах, підвищенню ефективності використання бюджетних коштів, забезпеченню стабільності в соціальній сфері, фінансовій самостійності органів місцевого самоврядування.

Висновки до розділу 3

Результати проведеного дослідження дали змогу зробити певні висновки та узагальнення щодо визначення стратегічних пріоритетів і напрямів щодо бюджетної політики соціально-економічного розвитку регіону.

1. Запропоновано підходи щодо формування та реалізації бюджетної політики розвитку регіонів України в умовах завершення реформи фінансової децентралізації, яка базується на ефективному управлінні власним фінансовим потенціалом, передбачає виокремлення критеріїв розвитку регіону (самодостатності, саморганізації, самоуправління), принципів (субсидіарності, відкритості прозорості, самостійності, ефективності, пріоритетності і послідовності), механізмів реалізації і спрямовані на досягнення стійких темпів зростання економіки регіонів і підвищення соціальних стандартів життя населення.

2. Визначені пріоритети реалізації бюджетної політики мають

спрямовуватись на: створення сприятливих умов для досягнення стійких темпів економічного зростання; сприяння нарощенню внутрішнього фінансового потенціалу регіону; посилення ролі органів місцевого самоврядування в забезпеченні сталого розвитку регіонів; забезпечення високої якості суспільних послуг та ефективне використання бюджетних коштів.

3. Активізація бюджетної політики потребує врахування комплексу заходів, що мають системний характер і здатні стимулювати соціально-економічний розвиток регіонів України.

4. Виходячи з проведеного аналізу соціально-економічного розвитку Полтавської області та визначення індикаторів, на досягнення прогнозованих значень яких спрямована Стратегія розвитку Полтавської області, представлено сценарії її соціально-економічного розвитку.

5. Доведено, що бюджетна політика соціально-економічного розвитку регіону в умовах фінансової децентралізації повинна базуватися на ефективному управлінні власним фінансовим потенціалом, реалізації моделі ендогенноорієнтованого зростання, при цьому критеріями розвитку регіону визначено самодостатність, самоорганізацію та самоуправління. Кінцевою метою реалізації такої політики повинно бути: забезпечення стійких темпів зростання економіки регіону, конкурентоспроможний регіон та підвищення соціальних стандартів життя населення. В такому форматі бюджетній політиці відводиться, насамперед, стимулююча, превентивна та регулююча функції.

ВИСНОВКИ

У дипломній роботі здійснено теоретичне узагальнення та запропоновано нове вирішення важливої наукової проблеми, пов'язаної з обґрунтуванням теоретико-методичних засад, розвитком науково-методичних підходів та обґрунтуванням практичних рекомендацій щодо підвищення ефективності формування та реалізації бюджетної політики соціально-економічного розвитку регіону.

1. Розглянуто економічну сутність, функції і принципи бюджетної політики соціально-економічного розвитку регіону.

Бюджетна політика, як ключова складова фінансової політики, визначає та віддзеркалює масштаби виконання державою своїх функцій, уособлює цілісність процесів формування та ефективного використання бюджетних ресурсів, а тому важливо дослідити теоретичні та концептуальні положення її впливу на процеси забезпечення розвитку регіонів, визначити її роль в реалізації функцій держави, зміна яких відбувається під впливом багатьох чинників.

Базуючись на ключових характеристиках державної бюджетної політики та враховуючи трактування даної дефініції науковцями, уточнено визначення сутності бюджетної політики регіону. Бюджетну політику регіону можна розглядати як сукупність економічних та адміністративних заходів у бюджетній сфері, що визначаються взаємопов'язаними цілями і завданнями держави та органів місцевого самоврядування, спрямованими на соціально-економічний розвиток території.

Повноцінна реалізація бюджетної політики регіону стимулює функціонування економічної активності адміністративно-територіальних одиниць, сприяє раціональному бюджетному плануванню, а також ефективному наповненню, розподілу та використанню місцевих фінансових ресурсів.

2. В роботі досліджено бюджетну політику як інструмент регулювання соціально-економічного розвитку.

Узагальнення теоретичних засад бюджетної політики дозволили стверджувати, що її зміст та вплив на розвиток регіонів слід розглядати в форматі суб'єктно-об'єктних взаємозв'язків державної бюджетної політики та соціально-економічного розвитку регіонів.

Проведене дослідження існуючих концепцій та парадигм бюджетної політики, як невід'ємної складової фінансової та важливого інструменту регулювання економічних процесів в країні, дало змогу стверджувати, що теоретичне підґрунтя дослідження бюджетної політики розвитку регіону формують фундаментальні ідеї класичної та неокласичної теорій, які не втрачають своєї актуальності і в наш час, особливо в частині регламентації дій уряду в періоди кризових спадів та його обмеження у фазі економічного піднесення. Питання впливу бюджетної політики на соціально-економічний розвиток лежить в площині визначення оптимального рівня перерозподілу ВВП через зведений бюджет держави, що в кінцевому результаті зводиться до вибору однієї з альтернатив: збільшення ролі держави у регулюванні економіки або проведення економічної лібералізації.

3. Встановлено, що фінансова децентралізація, як невід'ємна складова децентралізації та вагома умова реалізації бюджетної політики, здатна забезпечувати соціально-економічну та територіальну справедливість. Теоретична сутність та значущість фінансової децентралізації забезпечується рівновагою між централізацією і децентралізацією, а також розподілом повноважень та відповідальності в процесі управління місцевими фінансами. В роботі обґрунтовано необхідність врахування впливу фінансової децентралізації на розвиток регіонів, що зумовлює посилення значення бюджетної політики у забезпеченні розвитку регіонів.

Акцентовано на тому, що фінансова (бюджетна) децентралізація є запорукою децентралізації влади, становлення ефективної системи місцевих фінансів, і що найважливіше – інструментом регулювання соціально-

економічного розвитку регіонів. Саме фінансова децентралізація передбачає стимулювання регіонів до фінансової автономії, пошуку додаткових власних ресурсів, активізації внутрішнього потенціалу розвитку; дозволяє балансувати потреби та можливості регіонів.

4. Під час аналізу бюджетної політики соціально-економічного розвитку України, встановлено, що позитивним аспектом реформи міжбюджетних відносин є щорічне збільшення інвестиційних ресурсів місцевих бюджетів. Обсяг капітальних видатків місцевих бюджетів за 2018 рік склав 91,2 млрд грн, що на 16,9 млрд грн або на 22,7 відсотка більше у порівнянні з 2017 роком. Порівняно з 2015 роком капітальні видатки місцевих бюджетів становили 32,2 млрд. гривень. Частка капітальних видатків у загальному обсязі видатків місцевих бюджетів (загальний та спеціальний фонд разом) порівняно у 2015 роком зросла на 4,5 відсотка. Якщо у 2015 році вона становила 11,5 відсотка то у 2018 – 16 відсотків. Для порівняння у 2013-2014 роках – лише 6,4 відсотка.

Зміцнення фінансової спроможності громад та їх економічний розвиток залежить від ефективності використання активів, якими володіє та розпоряджається громада. Активи територіальних громад включають право комунальної власності на нерухоме і рухоме майно, природні ресурси, землю, підприємницькі структури, доходи місцевих бюджетів тощо. Відтак розвиток території можливий лише при умові ефективного використання та користування її внутрішнім потенціалом, що передбачає капіталізацію активів та створення доданої вартості. Розвиток підприємницьких структур на території адміністративно-територіальної одиниці дозволяє забезпечити, по-перше, створення робочих місць, по-друге, збільшення податкових надходжень до місцевих бюджетів, а, по-третє, формування соціальної відповідальності бізнесу перед громадою. Відтак, саме формування практики соціальної відповідальності бізнесу перед громадою може забезпечити швидкий її розвиток.

5. Полтавська область розташована в центрі України, між 50°33'18" і

48°44'36" пн.ш. та 32°05'20" і 35°29'33" сх.д. Протяжність області з півночі на південь, по прямій лінії між її крайніми північною і південною точками, становить 213,5 км, між крайніми західною й східною точками – 259 км.

Територія області розташована майже цілком у межах Придніпровської низовини, на лівобережжі басейну річки Дніпро. Виняток становить невелика ділянка площею близько 150 кв. км (0,5% території області) на правобережжі басейну Дніпра, в межах Придніпровської височини. Понад 92% площі області знаходиться у межах природної зони лісостепу, і тільки біля 8% (крайня південно-східна частина) – у межах степової природної зони.

Площа Полтавщини складає 28,8 тис. кв. км, що становить близько 4,8% від площі України (7 місце серед областей).

Полтавська область має найбільшу кількість областей-сусідів – 7.

Серед визначеної групи регіонів-сусідів та регіонів, що належать до одного типу регіонів, Полтавська область знаходиться на 4 місці за показником ВРП на душу населення.

Обґрунтовано, що відповідно до позиціонування Полтавської області серед регіонів України, при оцінці ситуації в області варто враховувати порівняння основних показників розвитку області з регіонами-сусідами та регіонами, що належать до однієї групи.

6. Аналіз бюджетної політики соціально-економічного розвитку Полтавської області свідчить, що станом на 01.09.2019 року доходи (надходження до загального та спеціального фондів, з трансфертами) 45 ОТГ, які перебувають на прямих міжбюджетних відносинах, склали 2100,8 млн. грн, що на 21,0% або 364,5 млн. грн більше у порівнянні з аналогічним періодом 2018 року (1736,3 млн. грн). Власні надходження 45 громад (до загального та спеціального фондів, без трансфертів) зросли на 26,6% або 298,6 млн. грн (на 01.09.2019 року – 1419,6 млн. грн, на 01.09.2018 року – 1121,0 млн. грн).

Бюджетна децентралізація значно покращила фінансову спроможність місцевих бюджетів, доходи яких за період з 2015 по 2018 рік збільшилися в

2,4 рази; основним джерелом власних податкових надходжень бюджету Полтавської області є податок на доходи фізичних осіб, який становить близько 53%; у видатковій частині існує диспропорція між поточними та капітальними видатками: за останні 3 роки співвідношення капітальних і поточних видатків склало в середньому 1:7.

Згідно з моніторингом соціально-економічного розвитку регіонів, складеного Мінрегіоном за січень – червень 2019 року, Полтавська область посідає 4 місце у рейтингу за напрямком «Фінансова самодостатність».

7. В рамках запропонованого концептуального підходу визначено нові стратегічні цілі реалізації бюджетної політики розвитку регіонів України в умовах фінансової децентралізації з чіткими завданнями для їх досягнення, а саме: підвищення фінансової самодостатності регіонів, розширення стабільних джерел доходів місцевих бюджетів, створення сприятливих умов для саморозвитку; посилення дієвості органів місцевого самоврядування в забезпеченні ендогенно-орієнтованого соціально-економічного розвитку регіонів; передбачення та збалансованість місцевих бюджетів, ефективне використання бюджетних коштів; забезпечення високої якості суспільних послуг і максимальне їх наближення до населення.

Доведено, що активізація бюджетної політики потребує врахування комплексу заходів, які мають системний характер та здатні стимулювати соціально-економічний розвиток регіонів України. В роботі визначено напрями та обґрунтовано засоби вдосконалення бюджетної політики соціально-економічного розвитку регіону в розрізі її функціональних складових, інституційного забезпечення та місцевих запозичень, реалізація яких сприятиме підвищенню дієвості бюджетної політики у забезпеченні соціально-економічного розвитку регіонів України.

8. Соціально-економічний аналіз розвитку Полтавської області, проведений за період 2014-2018 років свідчить, що економіка регіону має значний ресурсний, промисловий та аграрний потенціал для зміцнення своїх позицій на внутрішньому та зовнішньому ринках. Є значні резерви для

формування більш потужного прошарку малого і середнього бізнесу, а також широкого спектру туристичної-привабливих об'єктів для розвитку мережі туристичних дестинацій та кластерів.

Раціональне та сплановане використання цих факторів створює достатні умови для подальшого зростання рівня добробуту та комфортного проживання населення Полтавщини, а також сталого розвитку територій.

Проте існують негативні моменти, що ускладнюють ефективний та гармонійний розвиток регіональної економіки. Насамперед, це домінування добувних галузей з низьким рівнем доданої вартості і високою ресурсо- та енергоємністю, зношене та морально застаріле обладнання промислових підприємств, значна сировинна складова в загальних обсягах експорту.

Виходячи з проведеного аналізу соціально-економічного розвитку Полтавської області та визначення індикаторів, на досягнення прогнозованих значень яких спрямована Стратегія розвитку Полтавської області, в роботі представлено сценарії її соціально-економічного розвитку в контексті бюджетної політики.

9. Зважаючи на ендогенно орієнтований розвиток регіонів, вибір механізмів бюджетної політики повинен сприяти забезпеченню фінансової самодостатності регіонів. Задля дієвості реалізації бюджетної політики соціально-економічного розвитку регіонів запропоновано застосування таких інструментів: партисипативні бюджети, загальнодержавні та обласні програми; Державний фонд регіонального розвитку. Основна «місія» фонду – це фінансувати інвестиційні проекти, які дозволяють регіонам розвиватися, отримувати додаткові надходження до бюджетів, створювати додану вартість, тобто створювати економічні і соціальні вигоди для територій, а не покривати капітальні видатки (по своїй ідеології ДФРР є аналогом Європейського фонду регіонального розвитку, який функціонує в країнах Європейського союзу); субвенції на соціально-економічний розвиток окремих територій та на формування інфраструктури об'єднаних територіальних громад; бюджети розвитку, державно-приватне партнерство.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ІНФОРМАЦІЙНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Аткинсон Э. Б. Лекции по экономической теории государственного сектора: пер. с англ. / Аткинсон Э. Б., Стиглиц Дж. Э.; под. Ред. Л.Л. Любимова. – М. : Аспект Пресс, 1995. – 832 с.
2. Азизова И. А. Бюджетирование, ориентированное на результат / И. А. Азизова. – Ташкент, 2010. – 144 с.
3. Андрущенко В. Л. Фінансова думка Заходу в ХХ столітті: (Теоретична концептуалізація і наукова проблематика державних фінансів) / В. Л. Андрущенко. – Львів : Каменяр, 2000. – 303 с.
4. Афанасьев М.П., Беленчук А.А., Кривоогов И.В. Бюджет и бюджетная система / М.П. Афанасьев, А.А. Беленчук, И.В. Кривоогов // под. Ред. Афанасьев М.П.; предисл. Кидрина А.Л. – М. : Юрайт, – 2010. – 777 с.
5. Базилевич В. Д. Державні фінанси / В. Д. Базилевич, Л. О. Баластрик. – [2-е вид., доп. і перероб.] – К. : Атіка, 2004. – 368 с.
6. Балабанов И. Т. Инновационный менеджмент / И. Т. Балабанов. – СПб. : Питер, 2017. – с. 213.
7. Бланкарт Ш. Державні фінанси в умовах демократії: вступ до фінансової науки / Пер. з нім. С. І. Терещенко та О. О. Терещенка ; передмова та наук. ред. В. М. Федосова. – К. : Либідь, 2017. – 654 с.
8. Близнюк О. С. Місцеві фінанси в Україні: правове регулювання / О. С. Близнюк, Н. Л. Губерська, О. А. Музика, Р. А. Ксенко ; за заг. ред. О. С. Близнюк // Академія муніципального управління ; НДІ фінансового права. – К. : Дакор ; КНТ, 2017. – 311 с.
9. Бондарук Т. Теоретичні аспекти бюджетної децентралізації в контексті реформ державного управління в Україні / Т. Бондарук, О. Вінницька, М. Дубина. // Світ фінансів. – 2018. – №2. – С. 7–19.
10. Бугай Т. В., Галюта А. А. Програмно-цільовий метод у бюджетному процесі: зарубіжний досвід і можливості його використання в Україні /

Т. В. Бугай, А. А. Галюта // Вісник ЖДТУ. – 2018. – № 3. – С. 207-210.

11. Будавей В. Ю. Экономические проблемы технического прогресса / В. Ю. Будавей, М. И. Панова. – М. : Мысль, 1974. – 285 с.

12. Буряк П. Ю. Програмно-цільовий метод як основа вдосконалення планування показників соціальної сфери / П. Ю. Буряк, С. М. Дорошенко // Науковий вісник НЛТУ України. – 2018. – Вип. 20.7. – С. 84–91.

13. Буряк П. Ю. Фінанси / П. Ю. Буряк, С. Д. Смоленська, Н. Б. Татарин. – К. : «Хай-Тек Прес», 2015. – 392 с.

14. Бюджетирование, ориентированное на результат: цели и принципы. Краткий обзор опыта зарубежных стран. – М.: NEI-ECORYS, 2018. – 17 с.

15. Бюджетний кодекс України : Закон Верховної Ради України від 8 липня 2010 року № 2456-VI // Урядовий кур'єр. – 2010. – № 151. – 52 с.

16. Бюджетний менеджмент / Л. В. Панкевич, М. А. Зварич, П. Я. Могиляк, Б. І. Хомічак. – К. : Знання, 2006. – 293 с.

17. Бюджетна політика у контексті стратегії соціально-економічного розвитку України : [у 6 т.] / Азаров М. Я., Ярошенко Ф. О., Амоша О. І. / Редкол. : М. Я. Азаров (голова) [та ін.]. – К. : НДФІ, 2012. – Т. 4 : Програмно-цільовий метод у бюджетному процесі. – 2012. – 368 с.

18. Бюджет України за 2017 р. / [Статистичний збірник]. – К.: МФУ, 2018. – 295 с.

19. Бюджет України за 2018 р. / [Статистичний збірник]. – К.: МФУ, 2019. – 299 с.

20. Бюджетна система: / Опарін В.М., Малько В.І., Кондратюк С.Я., Коломієць Г.Б. – К.: КНЕУ, 2012. – 336 с.

21. Бюджетный процесс как инструмент эффективного управления / под общ. ред. Й. Юнгмана. – Стокгольм : Intellecta tryckindustri, 2015. – 256 с.

22. Бюджетний потенціал регіону: оцінка та перспективи розвитку : монографія / Н. С. Педченко, В. Ю. Стрілець. – Полтава : ПУЕТ, 2014. – 220 с.

23. Василик О. Д. Бюджетна система України : підручник / О. Д.

Василик, К. В. Павлюк. – К.: Центр навчальної літератури, 2004. – 544 с.

24. Василик О. Д. Державні фінанси України / О. Д. Василик. – К. : НІОС, 2016. – 608 с.

25. Ведунг Е. Оцінювання державної політики і програм / [пер. з англ. В. Шульга]. – К. : Всесвіто, 2017. – с. 350.

26. Виконання Державного бюджету України / Державна казначейська служба України. [Електронний ресурс] – Режим доступу : <http://treasury.gov.ua/main/uk/doccatalog/list?currDir=146477>.

27. Возняк Г. В. Бюджетна політика соціально-економічного розвитку регіонів України в умовах фінансової децентралізації : дис. ... д-ра екон. наук : 08.00.08. Київ, 2017. 575 с.

28. Впровадження середньострокового бюджетного планування як механізму узгодження соціально-економічної та бюджетної політик [Електронний ресурс] : [Зелена книга Міністерства фінансів України]. – К., 2016. – 27 с. – Режим доступу : <http://www.icps.com.ua/arh/pub/ep/4685.html>.

29. Гнидюк І. В. Децентралізація в Україні: сучасний стан та перспективи розвитку / І. В. Гнидюк, Ю. І. Гороховська // «Молодий вчений». – 2015. – № 5. – С. 108–111.

30. Гордієнко В. О. Бюджетний менеджмент / В. О. Гордієнко, М. В. Тимошенко. – К. : Знання, 2017. – 188 с.

31. Данилюк О. Ми зміцнили фінансову спроможність місцевих бюджетів [Електронний ресурс] / О. Данилюк. – Режим доступу : <https://goo.gl/oY355q>.

32. Державне фінансове регулювання економічних перетворень / І.Я. Чугунов, А.В. Павелко, Т.В. Канєва та ін.; за заг.ред. А.А. Мазаракі. – К. : Київ.нац.торг.-екон.ун-т, 2015. – 376 с.

33. Державні цільові програми та упорядкування програмного процесу в бюджетній сфері: монографія / [авт.. кол.: Геєць В. М., Александрова В. П., Амоша О. І. та ін.]. – К.: Наукова думка, 2017. – 382 с.

34. Державний фінансовий контроль виконання бюджетних програм /

І. Б. Стефанюк, Н. І. Рубан, М. В. Бариніна-Закірова, А.В. Мамишев. – К. : НДФІ, 2004. – 320 с.

35. Державна фінансова політика та прогнозування доходів бюджету / Ф. О. Ярошенко [та ін.]. – К. : НДФІ, 2014. – 712 с.

36. Дем'янишин В. Г. Теоретична концептуалізація і практична реалізація бюджетної доктрини України : монографія / В. Г. Дем'янишин. – Тернопіль : ТНЕУ, 2008. – 496 с.

37. Державні фінанси: Теорія і практика перехідного періоду в Центральній Європі / за ред. Ю. Немеца [пер. з англ.]. – К. : Основи, 1998. – 542 с.

38. Добровільне об'єднання та приєднання територіальних громад методичні рекомендації та зразки документів [Електронний ресурс] // Центральний офіс реформ при Мінрегіоні. – 2018. – Режим доступу до ресурсу: <http://decentralization.gov.ua/uploads/library/file/167/05.07.pdf>.

39. Дробозина Л. А. Финансы / Л. А. Дробозина, Г. Б. Поляк, Ю. Н. Константинова и др.; Л. А. Дробозина (ред.). – М. : ЮНИТИ : Финансы, 2017. – 527 с.

40. Дьяченко Я. Я. Методологічні переваги програмно-цільового бюджетного планування / Я. Я. Дьяченко, Н. В. Корень, Л. М. Колесник // Наукові праці НДФІ. – Вип. 2. – 2017. – С. 28–38.

41. Дьяченко Я. Я. Теоретико-методологічні основи забезпечення цільового використання бюджетних коштів / Я. Я. Дьяченко // Фінанси України. – 2018. – № 2. – С. 13–26.

42. Євроінтеграційний розвиток фінансової системи України / За ред. І. Я. Чугунова. – К. : Акад.фін.упр., 2019. – 471с.

43. Жибер Т. Використання результативних показників у бюджетуванні / Т. Жибер // Ринок цінних паперів України. – 2019. – № 9/10. – С. 29-32.

44. Жибер Т.В. Удосконалення процесу бюджетування в Україні / Т.В. Жибер // Фінанси України. – 2019. – № 8. – С. 76–81.

45. Загородній А. Г. Фінансово-економічний словник / А. Г. Загородній,

Г. Л. Вознюк. – К. : Знання, 2017. – 1072 с.

46. Зайцев Б. Ф. Организация планирования научно-технического прогресса / Б. Ф. Зайцев, Б. А. Лапин. – М. : Экономика, 1970. – 230 с.

47. Запатріна І. В. Бюджетне регулювання економічного зростання : дис. доктора економічних наук : 08.00.08 / Запатріна Ірина Володимирівна. – К., 2008. – 452 с.

48. Запатріна І. В. Бюджетний механізм економічного зростання / І. В. Запатріна. – К. : Ін-т соц.-екон. стратегій, 2017. – 528 с.

49. Запатріна І. В. Програмно-цільовий метод бюджетування у контексті стратегічного та середньострокового планування / І. В. Запатріна, Т. Б. Лебеда // Фінанси України. – 2016. – № 10. – С. 18–31.

50. Запатріна І. В. Удосконалення програмно-цільового методу бюджетування / І. В. Запатріна // Наукові праці НДФІ. – Вип. 4. – 2017. – С. 14–23.

51. Засади формування бюджетної політики держави: наук. Монографія / М. М. Єрмошенко, С. А. Єрохін, І. О. Плужніков, Л. М. Бабич, А. М. Соколовська, Ю. В. Чередниченко / за наук. ред. М. М. Єрмоленка. – К. : НАУ, 2013. – 284 с.

52. Зоді Р. Бюджетування результативності / Ричард Ю. Зоді, Скот М. Лоуренс, Дональд П. Лейсі [та ін.]. – К. : Інститут державного управління, Політехнічний інститут і Університет штату Вірджинія Блексбер, 1987. – С. 147.

53. Иванова О.Б., Романова Т.Ф. Стратегическое территориальное финансовое планирование, ориентированное на результат: монография / Иванова О. Б., Романова Т.Ф. – Ростов-н/Д : РГЕУ «Ринх», 2015. – 208 с.

54. Казанский Ю. Н. Опыт организации и управления строительными фирмами США / Ю. Н. Казанский. – М. : Стройиздат, 1985. – 245 с.

55. Казюк Я. Джерела доходів місцевих бюджетів [Електронний ресурс] / Я. Казюк, В. Венцел, І. Герасимчук // Центральний офіс реформ при Мінрегіоні. – 2019. – Режим доступу до ресурсу:

<https://storage.decentralization.gov.ua/uploads/library/file/369/2019.pdf>.

56. Карлін М. І. Фінанси України та сусідніх держав / М. І. Карлін. – К.: Знання, 2017. – 589 с.

57. Классики теории государственного управления: американская школа: пер. с англ. / под ред. Дж. Шафритца, А. Хайда. – М. : Изд.-во Моск. Ун-та, 2013. – с. 713.

58. Козоріз А. В. Зарубіжний досвід середньострокового бюджетного планування у контексті його застосування в Україні / А. В. Козоріз // Наукові праці НДФІ. – 2017. – Вип. 2. – С.75–87.

59. Коляда Т. А. Формування бюджетної стратегії України: теорія, методологія, практика : монографія / Т. А. Коляда. – Ірпінь : Університет Державної фіскальної служби України, 2016. – 396 с.

60. Конкуренентоспроможність економіки України: монографія / [авт. .. кол. : Крючкова І.В., Луніна І.О., Бородіна О.М. та ін.]. – К.: Основа, 2007. – 488 с.

61. Конституція України : Закон України від 28 червня 1996 року № 254к/96-ВР // Відомості Верховної Ради України офіційне видання. – 1996. – № 30. – Ст. 141.

62. Концепция реформирования бюджетного процесса. [Електронний ресурс] – Режим доступу : <http://www.budgetrf.ru>.

63. Копилов В. Моніторинг реалізації бюджетної стратегії та її коригування / В. Копилов // Економіка України. – 2017. – № 3. – С. 33-39.

64. Корнієнко Н. М. Аналіз системи планування бюджетних видатків в Україні / Н. М. Корнієнко // Бізнес-Інформ. – 2013. – № 4. – С. 389–393.

65. Корнієнко Н. М. Зарубіжний досвід програмно-цільового бюджетування та його використання в Україні / Н. М. Корнієнко // Вісник ДДФА: Економічні науки. – 2012. – №2. –С. 147–52.

66. Корнієнко Н. М. Оцінка і моніторинг ефективності бюджетних програм / Н. М. Корнієнко // Економічний часопис-XXI: науковий журнал. – 2013. – № 5-6 (2). – С. 31 – 33.

67. Корнієнко Н. М. Підвищення ефективності планування бюджетних видатків в Україні / Н. М. Корнієнко // Вісник Львівської державної фінансової академії – 2012. – №2. – С. 28 – 35.

68. Корнієнко Н. М. Теоретико-методологічні засади програмно-цільового методу планування бюджетних видатків / Н. М. Корнієнко // Наукові праці НДФІ. – 2012. – Вип. 1. – С. 70–78 (0,6 друк. арк.).

69. Корнієнко Н. М., Остріщенко Ю. В., Гендерна складова бюджетної політики/ Н. М. Корнієнко, Ю.В. Остріщенко // Вісник КНТЕУ – 2016. – №1 (105). – С. 97 – 109.

70. Крисоватий А. І. Теоретико-організаційні домінанти та практика реалізації податкової політики в Україні : монографія / А. І. Крисоватий. – Тернопіль: Карт-бланш, 2005. – 371 с.

71. Лагутін В. Д. Бюджетна та монетарна політика: координація в трансформаційній економіці : монографія / В. Д. Лагутін ; Київський національний торговельно-економічний університет. – К., 2007. – 248 с.

72. Лисяк Л.В. Бюджетна політика у системі державного регулювання соціально-економічного розвитку: інституційний аспект / Л.В. Лисяк // Економічний вісник університету: Зб. наук. праць. – 2016. – Вип. 27/1. – С. 595–602.

73. Лисяк Л.В. Модернізація публічних фінансів як інструмент політики регіонального розвитку України / Л.В. Лисяк // Проблеми економічної політики країн Центральної та Східної Європи: макроекономічні та регіональні аспекти: Видавництво наукового університету імені Миколи Коперника. – Торунь. – 2014. – С. 349–368.

74. Лемешев М. Я. Комплексные программы в планировании народного хозяйства / М. Я. Лемешев, А. И. Панченко. – М. : Экономика, 1973. – 167 с.

75. Луніна І. О. Державні фінанси України у перехідний період / І. О. Луніна. – Харків : Форт, 2009. – 296 с.

76. Лист Міністерства фінансів України щодо підготовки бюджетних запитів до проекту державного бюджету на 2017 рік та проекту прогнозу

державного бюджету на 2018–2019 роки. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://www.minfin.gov.ua/control/uk/publish/category/main?cat_id=83908.

77. Лук'яненко І. Г. Системне моделювання показників бюджетної системи України: принципи та інструменти / Лук'яненко І. Г. – К. : Видавничий дім «Києво-Могилянська академія». – 2017. – 584 с.

78. Лук'яненко І. Г. Управління ризиками при прийнятті фінансових рішень з урахуванням західного досвіду / І. Г. Лук'яненко // Вісник НТУ. – Київ : НТУ, 2010. – Вип. 20. – С. 247–252.

79. Лушин С. Бюджетная реформа / С. Лушин // Экономист. – 2015. – № 2. – С. 43.

80. Лютий І. Суперечності планування видаткової частини Державного бюджету України / І. Лютий, Л. Савич // Формування ринкової економіки в Україні. – 2018. – № 19. – С. 81–87.

81. Лютий І. О. Теоретико-методологічні засади бюджетної політики / І. О. Лютий // Фінанси України. – 2009. – № 12. – С. 13-19.

82. Майминас Е. З. Процессы планирования в экономике: информационный аспект / Е. З. Майминас. – М. : Экономика. 1971. – 390 с.

83. Максюта А.А. Бюджетна складова суспільного розвитку / А. Максюта, І. Чугунов // Вісник КНТЕУ. – 2012. – № 3. – С.45–54.

84. Максюта А.А. Бюджетна стратегія як інструмент економічного зростання / А. Максюта // Економічний часопис-XXI. – 2013. – № 5-6 (1). – С. 34 – 37.

85. Максюта А.А. Бюджетна політика соціально-економічного розвитку країни / А. Максюта // Вісник ЧТЕІ КНТЕУ. – 2019. – № 1 (59). Економічні науки. – С. 265–272.

86. Маркович Г.Б. Передумови, переваги та інструменти запровадження програмно-цільового методу на рівні місцевих бюджетів / Г.Б. Маркович // Наукові праці НДФІ. – 2018. – Вип. 3. – С. 40-49.

87. Масгрейв Р. А. Государственные финансы: теория и практика /

Р. А. Масгрейв, П. Б. Масгрейв ; пер. с 5-го англ. изд. [1989]. – М. : Бизнес Атлас, 2009. – 716 с.

88. Мельник О. Г. Методи бюджетного планування / О. Г. Мельник // Фінанси України. – 2017. – № 12. – С. 37–46.

89. Мітюков І. О. Бюджетна реформа і основні напрями вдосконалення бюджетної політики та політики держави у сфері публічних фінансів : доповіді, виступи міжнар. наук.-практ. конфер. [«Бюджетна реформа в Україні: проблеми та шляхи їх розв’язання»]. – К. : НДФІ, 2011. – С. 35-46.

90. Моніторинг процесу децентралізації влади та реформування місцевого самоврядування станом на 10 січня 2020 [Електронний ресурс] // Міністерство розвитку громад та територій України. – 2020. – Режим доступу до ресурсу: <https://decentralization.gov.ua/uploads/library/file/526/10.01.2020.pdf>.

91. Мярковський А. І. Бюджетна політика як складова соціально-економічного розвитку країни / А. І. Мярковський, І. Я. Чугунов // Вісник КНТЕУ. – 2018. – № 5. – С. 5–15.

92. Науково-практичний коментар до Бюджетного кодексу України / кол. авторів [заг. редакція, передмова Ф. О. Ярошенка]. – К. : Зовнішня торгівля; УДУФМТ, 2018. – 592 с.

93. Нестеренко Т.Г. Этапы бюджетной реформы / Т.Г. Нестеренко // Финансы. – 2018. – № 2. – С. 4.

94. Омелянович Л. О. Бюджетна система / Керів. авт. кол. і наук. ред. проф. Л. О. Омелянович. – Х. : ВД «ІНЖЕК», 2014. – 256 с.

95. Основні статистичні показники : Експрес-бюлетень / [за станом на 26 липня 2013 р.]. – К. : Міністерство фінансів України, 2013. – 27 с.

96. Опарін. В. М. Фінанси (загальна теорія) / В. М. Опарін. – К. : КНЕУ, 2018. – 240 с.

97. Опарін В. М. Фінансова система України (теоретико-методологічні аспекти) : монографія / В. М. Опарін. – [Вид. 2–ге, без змін.] – К. : КНЕУ, 2016. – 240 с.

98. Ослунд А. Пропозиції для України – час для реформ. Програма реформ для нового Президента України / А. Ослунд, О. Пасхавер. – К. : Міжнародна комісія незалежних експертів. – 2017. – 88 с.

99. Особливості формування бюджету за ПЦМ: роль показників виконання в бюджетному процесі. [Електронний ресурс] – Режим доступу : <http://www.sefr.kiev.ua>.

100. Остріщенко Ю. В. Досвід застосування елементів стратегічного бюджетного планування в країнах з ринковою економікою / Ю. В. Остріщенко // Наукові праці НДФІ. – 2017. – Вип. 1. – С. 21–29.

101. Остріщенко Ю. В. Передумови та інструменти оптимізації управління видатковою частиною місцевих бюджетів / Ю. В. Остріщенко // Наукові праці НДФІ. – 2018. – Вип. 2. – С.63–74.

102. Остріщенко Ю. В. Теоретико-методологічні засади запровадження програмно-цільового методу на місцевому рівні / Ю. В. Остріщенко // Наукові праці НДФІ. – 2019. – Вип. 2. – С. 84–91.

103. Панченко О. В. Інституційні засади програмно-цільового методу бюджетування / О. В. Панченко // Наукові праці НДФІ. – 2019. – Вип. 3. – С. 53–59.

104. Пасічник Ю. В. Бюджетна система України та зарубіжних країн / Ю. В. Пасічник. – К. : Знання-Прес, 2012. – 495 с.

105. Пасічник Ю. В. Бюджетний потенціал економічного зростання в Україні : монографія / Ю. В. Пасічник. – Донецьк : ТОВ «Юго-Восток, Лтд.», – 2015. – 642 с.

106. Педченко Н.С., Литвинчук І.В. Бюджетний контроль як критерій ефективності бюджетної політики в забезпеченні бюджетної безпеки країни/ Н.С. Педченко, І.В. Литвинчук. [Електронний ресурс] – Режим доступу : <http://journal.puet.edu.ua/index.php/nven/article/view/1558>.

107. Плєскач В.Л. Концептуальні підходи щодо створення інформаційно-аналітичної системи моніторингу доходів і видатків бюджетів регіонів / В.Л. Плєскач // Фінанси України. – 2018. – № 5. – С. 41-55.

108. Полторак А. С. Оптимізація податкової політики в умовах фіскальної децентралізації в Україні / А. С. Полторак, О. С. Усенко // *Modern economics*, 2017. – № 2. – С. 50–54.

109. Про схвалення Прогнозу Державного бюджету України на 2020 рік : постанова Кабінету Міністрів України від 05 квітня 2019 № 318 // *Офіційний вісник України*. – 2019. – № 31. – С. 134.

110. Статистична інформація / Державна статистична служба України. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.ukrstat.gov.ua/>.

111. Стратегія розвитку Полтавської області до 2027 року. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.adm-pl.gov.ua/page/strategiya-rozvitku-poltavskoyi-oblasti-do-2027-roku>

112. Тимошенко О.В. Фінансова децентралізація в Україні та її вплив на формування самодостатності та спроможності територіальних громад/ О.В. Тимошенко // Фінансова система та її роль у забезпеченні розвитку економіки України: монографія / За заг. ред. проф. В. В. Карцевої. – Полтава, 2019. – Розд. 1, п. 1,1. – С. 7-24.

113. Фінансово-інвестиційні детермінанти регіонального розвитку : монографія / [О. В. Чернявська, С. Г. Міщенко, Н. С. Педченко та ін.] ; за заг. ред. О. В. Чернявської. – Полтава : ПУЕТ, 2012. – 386 с.

114. Чугунов І.Я. Теоретичні засади розвитку бюджетних відносин / І.Я. Чугунов // *Вісник КНТЕУ*. – 2011. – № 4. – С. 13-22.

115. Шаповал С. Л. Теоретичні засади бюджетного планування в системі соціально-економічного розвитку країни / С. Л. Шаповал // *Вісник Чернівецького торговельно-економічного інституту*. – Чернівці: ЧТЕІ КНТЕУ. – 2018. – № 1 (67). Економічні науки. – С. 143 – 151.

116. Шаповал С. Л. Планування видатків бюджету в системі фінансово-економічного регулювання / С. Л. Шаповал // *Зовнішня торгівля: економіка, фінанси, право*. – 2016. – № 4 (87). Серія. Економічні науки. – С. 108 – 116.

117. Януль І.Є. Бюджетний процес в Україні та напрями його вдосконалення / І.Є. Януль // *Фінанси України*. – 2005. – № 9. – С. 25-29.

– С. 25.

118. Яценко Ю. О. Окремі аспекти впровадження програмно-цільового методу у бюджетний процес на рівні місцевих бюджетів / Ю. О. Яценко // Фінанси України. – 2013. – № 7 – С. 44 – 54.

118. Oates W.E. Searching for Leviathan: An empirical study / W. E. Oates // The American Economic Review. – 1985. – Vol. 75. – No. 4. – P. 748–757.

119. Schnore L.F. The Myth of Human Ecology // Sociological Inquiry. – 1961. – № 31. – P. 128–139.